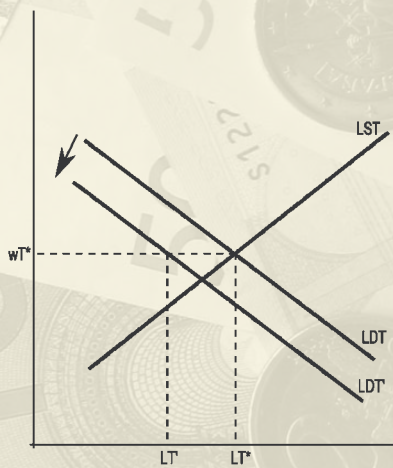
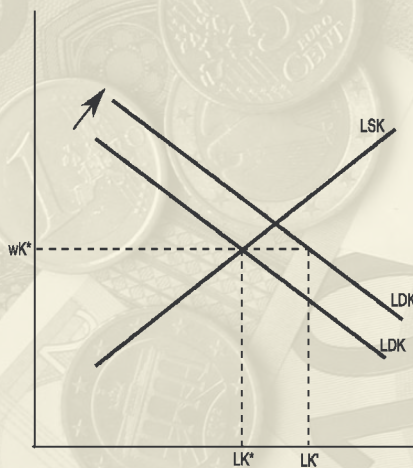

FUNGOVÁNÍ TRŽNÍ EKONOMIKY A JEJÍ STABILIZACE

MARTIN ŽIŽLAVSKÝ

muni
PRESS

muni
PRESS

FUNGOVÁNÍ TRŽNÍ EKONOMIKY A JEJÍ STABILIZACE

MARTIN ŽIŽLAVSKÝ

Masarykova univerzita
Brno 2014

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Tato publikace vznikla v rámci projektu OP VK s názvem „Inovaci bakalářských studijních programů k lepší zaměstnatelnosti“ s registračním číslem CZ.1.07/2.2.00/28.0238. Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky. Více informací k projektu naleznete zde: <http://www.fss.muni.cz/cz/site/struktura/projekt/ynza>.

Vědecká redakce Masarykovy univerzity:

prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc.
Mgr. Iva Zlatušková
Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.
Mgr. Michaela Hanousková
doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.
doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.
Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.
prof. PhDr. Petr Macek, CSc.
PhDr. Alena Mizerová
doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.
Mgr. David Povolný
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.
prof. RNDr. David Trunec, CSc.
prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.
prof. PhDr. Marie Vítková, CSc.
doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

Recenzent: prof. Ing. Václav Jurečka, CSc.

© 2014 Martin Žižlavský

© 2013 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-6770-7 (brož. vaz.)

ISBN 978-80-210-6581-9 (online: pdf)

Shrnutí

Kniha *Fungování tržní ekonomiky a její stabilizace* se zabývá dvěma skupinami vybraných témat ekonomické teorie. První tematická skupina seznamuje čtenáře s fungováním tržního ekonomického systému při řešení základního ekonomického problému společnosti. Druhá tematická skupina seznamuje čtenáře s cíli, nástroji a efekty makroekonomické stabilizační politiky v uzavřené národní ekonomice.

Summary

The book *Functioning of Market Economy and Its Stabilization* deals with two selected thematic groups of economics. The first thematic group makes a reader familiar with the market principles that enable solving of the basic societal economic problem. The second thematic group shows to a reader goals, instruments, and effects of macroeconomic policy in the closed economy.

Poznámka k literárním pramenům

Autor této knihy vycházel z vědomostního základu ekonomie hlavního proudu, který se vyvíjel výukou ekonomie na evropských a severoamerických univerzitách od poloviny dvacátého století. Pokud by si čtenář chtěl udělat představu o tomto vědomostním základu, pak mu lze doporučit „pramáti“ ekonomických učebnic, Samuelsonovu *Economics* (Samuelson, P. A. *Economics*. New York: McGrawHill, 1948; poslední, 19. vydání, Samuelson, P. A., Nordhaus, W. *Economics*. McGrawHill/Irwin, 2009), nebo od českých autorů knihy: Holman, R. *Ekonomie*. Praha: C. H. Beck, 2011; Jurečka, V. et al. *Makroekonomie*. Praha: Grada, 2013 a Jurečka, V. et al. *Mikroekonomie*. Praha: Grada, 2013.

Použité grafické symboly

Cíle kapitoly

Shrnutí látky

OBSAH

ČÁST I	
FUNGOVÁNÍ TRHŮ	11
1. DOMÁCNOST A POPTÁVKA PO ZBOŽÍ	15
Domácnost	15
Množství zboží a užitečnost	15
Množství zboží a výdaje	17
Spotřebitelovo racionální jednání	18
Poptávka a poptávková přímka	22
2. FIRMA A NABÍDKA ZBOŽÍ	25
Firma jako transformátor vstupů na výstup	25
Množství vyrobeného zboží a náklady	26
Vyrobené množství a příjem	29
Racionální jednání výrobce	30
Nabídka a nabídková přímka	32
3. ROVNOVÁHA TRHU ZBOŽÍ	35
Předpoklad dokonalé konkurence	35
Tržní rovnováha	35
Růst spotřebitelských preferencí	37
Růst tržní poptávky po oděvech	37
Hledání tržní rovnováhy aukcí	38
Nedostatek oděvů a růst ceny	39
Nová rovnováha trhu s oděvy	39

Snížení spotřebitelských preferencí	39
Pokles tržní poptávky po oděvech	40
Přebytek oděvů a růst ceny	41
Nová rovnováha trhu s oděvy	41
4. FIRMA A POPTÁVKA PO PRÁCI	43
Produkční funkce	43
Množství práce a velikost příjmu z produktu	44
Množství práce a velikost nákladů na práci	47
Maximalizace zisku z práce	48
Poptávka po práci	51
5. DOMÁCNOST A NABÍDKA PRÁCE	53
Množství práce a velikost újmy	53
Množství práce a výše peněžního příjmu	55
Ekonomicky racionální jednání pracovníka	56
Nabídka práce a nabídková přímka	59
6. ROVNOVÁHA TRHU PRÁCE	61
Předpoklad dokonalé konkurence	61
Růst tržní poptávky po oděvech	62
Růst tržní poptávky po krejčovské práci	62
Hledání tržní rovnováhy aukcí	64
Nedostatek krejčovské práce a růst mzdy	64
Nová rovnováha trhu s krejčovskou prací	65
Pokles tržní poptávky po oděvech	65
Pokles tržní poptávky po krejčovské práci	66
Hledání tržní rovnováhy aukcí	67
Přebytek krejčovské práce a pokles mzdy	67
Nová rovnováha trhu s krejčovskou prací	68

7. EFEKTIVITA TRŽNÍHO SYSTÉMU	69
Základní ekonomický problém společnosti	69
Model tržního ekonomického systému	70
Struktura modelu	71
Rovnováha tržního ekonomického systému	72
Změna spotřebitelských preferencí a celková nerovnováha	72
Přizpůsobení výroby spotřebitelským preferencím cenovými změnami	76
Efektivita tržního systému	76

ČÁST II

STABILIZAČNÍ POLITIKA	79
--	-----------

8. AGREGÁTNÍ POPTÁVKA	83
--	-----------

Peněžní zásoba a výdaje na produkt	83
Výdajové složky agregátní poptávky	86
Spotřební výdaje	86
Investiční výdaje	88
Vládní výdaje	89
Změna agregátní poptávky	90

9. AGREGÁTNÍ NABÍDKA	93
---------------------------------------	-----------

Souhrnný trh práce a jeho rovnováha	93
Vyrobený produkt, mzdové náklady a cenová hladina	98
Agregátní nabídka	100
Změna agregátní nabídky	103

10. EFEKTY STABILIZAČNÍ POLITIKY.	105
Ekonomický cyklus a cíle stabilizační politiky	105
Nezaměstnanost a expanzivní politika	107
Vláda a fiskální expanze	107
Centrální banka a monetární expanze	109
Efekty expanzivní politiky	110
Efekty „přestřelené“ expanzivní politiky	110
Inflace a restriktivní politika	114
Vláda a fiskální restrikce	114
Centrální banka a monetární restrikce	115
Efekty restriktivní politiky.	115
Efekty „přestřelené“ restriktivní politiky	116
REJSTŘÍK	121

ČÁST I FUNGOVÁNÍ TRHŮ

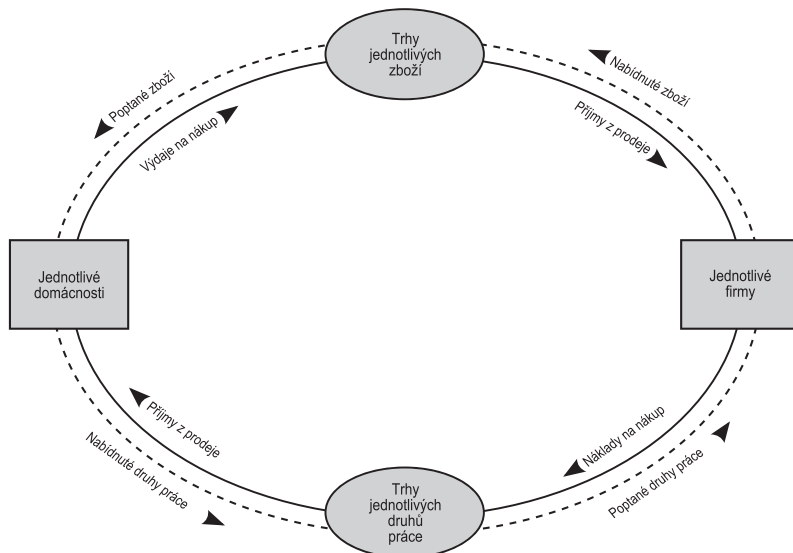
Část I, nazvaná *Fungování trhů*, hledá odpověď na pomyslnou otázku: Jak tržní ekonomický systém řeší základní ekonomický problém společnosti? Při hledání odpovědi na tuto otázku pomůže analytický nástroj – *mikroekonomický model tržního ekonomického systému*.

Určitá společnost lidí, dejme tomu společnost lidí žijících na určitém území, má v určitém časovém období k dispozici dané množství faktorů, z nichž může vyrobit různá zboží v rozličných množstvích. Ve stejném období členové společnosti mají dané vědomosti o tom, jak z výrobních faktorů zboží vyrábět. Tyto vědomosti se nazývají technologie. Tudíž množství výrobních faktorů a technologie jsou v určitém časovém období dány. Zboží je vyráběno z výrobních faktorů za účelem uspokojování lidských potřeb. Druhů lidských potřeb je mnoho, až nekonečně mnoho, a rovněž nekonečná je jejich intenzita. V určitém časovém období tedy společnost řeší napětí mezi omezenou zásobou výrobních faktorů a neomezenými lidskými potřebami. Z omezeného množství výrobních faktorů lze vyrobit zboží, které zcela neuspokojí všechny lidské potřeby. Napětí mezi omezeným množstvím výrobních faktorů a neomezeným množstvím lidských potřeb se nazývá *základní ekonomický problém společnosti*.

Ekonomické činnosti jednotlivých členů společnosti a ekonomické vztahy mezi členy společnosti tvoří ekonomický systém společnosti. Protože vztahy mezi členy společnosti mají povahu nákupů a prodejů zboží na trzích, jde o *tržní ekonomický systém*.

Model je zjednodušenou verzí reálného tržního ekonomického systému. Zjednodušení spočívá v odhlášení od vlastností reálného tržního systému, které nejsou důležité při hledání odpovědi na výše uvedenou analytickou otázku: Jak tržní ekonomický systém řeší základní ekonomický problém společnosti? Jedno z těchto zjednodušení bylo zmíněno výše: v modelu se uvažují pouze tržní vztahy mezi členy společnosti. Důležitost pro hledání odpovědi na zmíněnou analytickou otázku také stojí za mikroekonomickou povahou modelu. *Mikroekonomický* je model proto, že se zaměřuje při hledání odpovědi na analytickou otázku na činnosti jednotlivých členů společnosti a na tržní vztahy mezi členy

společnosti. Jednotku zkoumání tedy představuje člen společnosti, jinak řečeno ekonomická jednotka. Konkrétně to je ekonomická jednotka specializovaná buď na spotřebu – domácnost, nebo ekonomická jednotka specializovaná na výrobu – firma. Mikroekonomický model odhlíží od existence státu a od existence jiných států a jiných lidských společností.

Obrázek 1 Mikroekonomický model

Každá domácnost vlastní výrobní faktory, firmy výrobní faktory nevládní. Strukturu mikroekonomického modelu ukazuje obrázek 1. Jednotlivé domácnosti (ne domácnosti dohromady) poptávají zboží a služby na trzích jednotlivých zboží a služeb, aby jejich nákupem a spotřebou uspokojily potřeby svých členů. Na nákup zboží vydávají jednotlivé domácnosti svoje peněžní prostředky (viz kapitola 1 *Domácnost a poptávka po zboží*). Jednotlivé firmy (ne firmy dohromady) nabízejí jednotlivé druhy zboží a služeb na trzích jednotlivých zboží a služeb. Z prodeje zboží a služeb plynou jednotlivým firmám příjmy (viz kapitola 2 *Firmy a nabídka zboží*). Spotřeba a výroba určitého zboží

se řídí cenou určenou trhem (viz kapitolu 3 *Rovnováha trhu zboží*). Jednotlivé firmy poptávají za účelem výroby zboží a služeb různé výrobní faktory a jejich nákupem vznikají jednotlivým firmám finanční náklady. Model se omezuje z hlavních druhů výrobních faktorů – půda, práce a kapitál – pouze na poptávku po různých druzích práce (viz kapitola 4 *Firma a poptávka po práci*). Jednotlivé domácnosti nabízejí různé druhy práce na trzích jednotlivých druhů práce a z prodeje práce obdrží jednotlivé domácnosti příjmy (viz kapitola 5 *Domácnost a nabídka práce*). Výrobní užití a vykonávání určitého druhu práce se řídí mzdou určenou trhem (viz kapitola 6 *Rovnováha trhu práce*). Tak se kruh uzavírá: jedním směrem proudí v tržním ekonomickém systému zboží, služby a výrobní faktory (naturální koloběh označený v obrázku 1 přerušovanou čarou) a opačným směrem proudí peněžní částky (finanční koloběh označený v obrázku 1 plnou čarou). Jak tyto koloběhy a změny cen různých zboží a změny mezd různých druhů práce řeší základní ekonomický problém společnosti, to ukazuje kapitola 7 *Efektivita tržního systému*.

1. DOMÁCNOST A POPTÁVKA PO ZBOŽÍ

Cílem této kapitoly je vysvětlení:

- vztahu množství zboží k velikosti užitečnosti a k výši výdajů;
- racionality jednání člena domácnosti v roli spotřebitele zboží;
- tržní poptávky po zboží.

Domácnost

Domácnost je ekonomickou jednotkou, která se specializuje na spotřebu zboží. Přesněji řečeno, spotřebou zboží uspokojují svoje potřeby členové domácnosti. Ekonomové při analýze jednání členů domácnosti odhlíží od její struktury. Nezabývají se vztahy mezi členy domácnosti. Zabývají se domácností jako celkem. Přitom ekonomové předpokládají, že se v každé domácnosti nachází člen, který činí konečné rozhodnutí ohledně spotřeby domácnosti. Tyto předpoklady umožňují ekonomům zkoumat jednání domácnosti při spotřebě zboží jako jednání jednotlivce při spotřebě zboží. Proto v následujícím textu budou použity výrazy „domácnost“ a „spotřebitel“ jako synonyma.

Zjednodušení spotřebního chování domácnosti na spotřební chování jejího přednosty není jediným metodickým předpokladem. Dalším předpokladem je ekonomicky racionální jednání přednosty domácnosti (dále jen spotřebitel). A ekonomicky racionální jednání spotřebitele spočívá v maximalizaci spotřebitelského přebytku. Při *maximalizaci spotřebitelského přebytku* spotřebitel volí takové množství spotřebovaného zboží, které maximalizuje celkovou užitečnost a současně minimalizuje celkové výdaje.

Množství zboží a užitečnost

Nejdříve prozkoumáme vztah mezi množstvím spotřebovaného zboží a užitečností z jeho spotřeby. Východisko spotřeby člena domácnosti představují jeho potřeby a jejich uspokojování. Člen domácnosti, spotřebitel, pocituje řadu potřeb, a to jak potřeby přímo související s jeho

Rám 1.1 Měřitelnost užitečnosti

Předpoklad, že spotřebitel je schopen určit v nějakých jednotkách užitečnost, kterou mu přináší spotřeba určitého množství zboží, slouží názornějšímu výkladu ekonomicky racionálního jednání spotřebitele. Číselné údaje v tabulkách 1.1 až 1.4 jsou tudíž pouze ilustrativní. Spotřebitel ve skutečnosti není schopen přesně měřit intenzitu užitečnosti. Spotřebitel je schopen určit velikost užitečnosti pouze ordinálně. To znamená, že pouze srovnává velikosti užitečnosti, které mu přinášejí různá množství určitého zboží. A to způsobem: množství zboží x_1 mu přineslo menší užitečnost (U_1), než mu přineslo množství zboží x_2 (U_2), a množství zboží x_3 mu přineslo větší užitečnost (U_3) než množství x_1 a množství x_2 . Vzájemným srovnáním pak může spotřebitel množství zboží seřadit vzestupně ($U_1 < U_2 < U_3$) nebo sestupně ($U_3 > U_2 > U_1$) podle velikosti užitečnosti. Stručně řečeno, spotřebitel je schopen určit užitečnost pouze ordinálně, je schopen pouze srovnávat jednotlivé užitečnosti stylem „menší než“ nebo „větší než“.

bytím, tak potřeby přímo nesouvisející s jeho přežitím. Spotřebitel uspokojuje svoje potřeby spotřebou věcí nebo spotřebou služeb jiných lidí. Jestliže nakoupí tyto věci nebo služby na trhu, pak je ekonomové nazývají zboží. Spotřebitel nakoupí a spotřebuje zboží proto, že zboží má takové vlastnosti, které považuje spotřebitel za užitečné. Spotřebitelova potřeba se tudíž vyznačuje určitou velikostí. Zboží je z pohledu spotřebitele tím užitečnější, čím naléhavější je spotřebitelova potřeba. Totiž s rostoucím množstvím spotřebovaného zboží roste uspokojení spotřebitelovy potřeby, dokud není jeho potřeba plně uspokojena.

Předpokládejme, že spotřebitel má jenom jednu potřebu – utišit svůj hlad. Dejme tomu, že tuto potřebu uspokojuje spotřebou chleba. Množství spotřebovaného chleba počítáme v pecnech za týden. Dále předpokládejme, že spotřebitel je schopen vyjádřit velikost užitečnosti chleba v penězích (měřitelnost užitečnosti, cf. [cf. – *confere*, latinsky „konzultuj s“] rám 1.1). Jinak řečeno, spotřebitel může říci, kolik svých peněz je ochoten za zboží dát. Tabulka 1.1 ukazuje, že každý další spotřebovaný pecen chleba se vyznačuje z pohledu spotřebitele nižší užitečností. Je tomu tak proto, že každý dodatečně spotřebovaný pecen chleba stále více uspokojuje spotřebitelovu potřebu. Při pátém pecnu chleba je spotřebitelova potřeba již plně uspokojena, takže pátý pecen má pro spotřebitele nulovou užitečnost (nepřináší mu ani už-

Tabulka 1.1 Množství a užitečnost

Spotřebované množství	Mezní užitečnost	Celková užitečnost
1	40	40
2	18	58
3	11	69
4	5	74
5	0	74
6	- 10	64
7	- 30	34

tek, ani újmu). Šestý, sedmý a další pecny chleba dokonce nemají pro spotřebitele kladnou užitečnost, spotřebitel je hodnotí jako neužitečné. Užitečnost každého dalšího spotřebovaného pecnu chleba je nižší. Tato užitečnost, nazvěme ji *mezní užitečnost*, se s rostoucím množstvím spotřebovaného zboží snižuje.

Mezní užitečnosti jednotlivých pecnů chleba se sčítají. Spotřebuje-li spotřebitel dva pecny chleba, pak se k mezní užitečnosti prvního pecnu chleba přičítá *mezní užitečnost* druhého pecnu chleba (tabulka 1.1). Tento součet mezních užitečností potom představuje celkovou užitečnost dvou spotřebovaných pecnů chleba pro spotřebitele. Odtud plyne, že celková užitečnost roste až do okamžiku uspokojení spotřebitelovy potřeby. Jestliže dodatečně spotřebovaný pecen chleba má pro spotřebitele žádnou (nulovou) mezní užitečnost, pak je celková užitečnost spotřebitele ze spotřeby chleba maximalizována. Toto tvrzení platí nejen pro zde uvedené pecny chleba, ale pro jakékoli normální zboží.

Množství zboží a výdaje

Ze spotřeby určitého zboží plyne spotřebiteli nejen užitečnost, ale také újma v podobě peněžního výdaje na koupi tohoto zboží. *Výše celkových výdajů* závisí jednak na množství nakoupeného zboží, jednak na výši ceny za jednotku zboží. Například spotřebitel koupí dva pecny chleba. Cena za jeden pecen činí 10 Kč. Celkové výdaje pak činí: $10 \times 2 = 20$ Kč. Protože každý pecen chleba stál stejně, zvýšil každý dodatečně na-

koupený pecen chleba celkové výdaje o stejnou částku. Toto zvýšení celkových výdajů nazvěme *mezní výdaje*.

Ať už spotřebitel nakoupí tři pecny chleba, nebo jenom dva pecny chleba, pořád bude nakupovat pecen za stejnou cenu. Jak to? Protože spotřebitel je jedním z mnoha spotřebitelů chleba a tím pádem množství pecnů, které nakoupí, je vzhledem k množství pecnů nakoupených všemi spotřebiteli zanedbatelné. Jestliže by se cena zdála spotřebiteli vysoká a spotřebitel chleba nenakoupil, pak jej nakoupí za tuto cenu ostatní spotřebitelé. Důležité tedy je, že spotřebitel je jedním z mnoha spotřebitelů a množství, které nakupuje, se velikostí neliší od množství, která nakupují ostatní spotřebitelé. Tyto skutečnosti mají za následek, že pro spotřebitele je cena pecny chleba něco daného, něco, na co nemá vliv. Spotřebitel je v postavení *cenového příjemce*.

Vraťme se k příkladu se dvěma nakoupenými pecny chleba. Celkové výdaje činily 20 Kč. Pokud by spotřebitel nakoupil tři pecny, celkové výdaje vzrostou na 30 Kč, pokud by nakoupil čtyři pecny, celkové výdaje vzrostou na 40 Kč atd. Takže s rostoucím množstvím zboží rostou celkové výdaje na jeho nákup. Koupí-li spotřebitel místo dvou pecnů jeden pecen, celkové výdaje se sníží ze 20 Kč na 10 Kč. Tudíž s klesajícím množstvím nakoupeného zboží klesají celkové výdaje. Protože se cena nakoupeného zboží nemění, zvýší každá dodatečně nakoupená jednotka zboží celkové výdaje ve stejné výši a každá další nenakoupená jednotka zboží sníží celkové výdaje ve stejné výši. Jak už víme (viz výše), toto zvýšení nebo snížení celkových výdajů přidáním nebo odebráním jednotky zboží se nazývá *mezní výdaje*. *Protože se spotřebitel nachází v postavení cenového příjemce, je velikost mezních výdajů rovna ceně zboží.*

Spotřebitelovo racionální jednání

Cílem spotřebitelova jednání je maximalizace celkové užitečnosti ze spotřeby zboží a současná minimalizace celkových výdajů na nákup tohoto zboží. Spotřebitel nakupuje zboží na trhu za svůj peněžní příjem. Spotřebitel dostává příjem za výrobní služby zdrojů (půda, práce a kapitál) ve svém vlastnictví. Pro jednoduchost výkladu předpokládáme, že:

- spotřebitel vydá celý svůj peněžní příjem na nákup zboží, jinými slovy řečeno, nic ze svého příjmu neuspoří;
- že spotřebitel vydá celý svůj příjem na nákup jednoho zboží;
- dále předpokládáme, že se nemění výše spotřebitelova příjmu.

Tabulka 1.2 ukazuje sedm různých množství spotřebovaného zboží, například pecní chleba.

Tabulka 1.2 Spotřebitelský přebytek

Poptávané množství	Mezní užitečnost	Cena	Celková užitečnost	Celkové výdaje	Spotřebitelský přebytek
1	40	10	40	10	30
2	18	10	58	20	38
3	11	10	69	30	39
4	5	10	74	40	34
5	0	10	74	50	24
6	- 10	10	64	60	4
7	- 30	10	34	70	- 36

Které množství racionálně jednající spotřebitel zvolí? Které množství maximalizuje spotřebitelovu celkovou užitečnost ze spotřeby zboží a současně minimalizuje celkové výdaje na nákup tohoto zboží? Racionálně jednající spotřebitel zvolí takové množství zboží, které mu přinese nejvyšší kladný rozdíl mezi celkovou užitečností a celkovými výdaji. Rozdíl mezi celkovou užitečností a celkovými výdaji se nazývá *spotřebitelský přebytek*.

Nyní zpět k údajům v tabulce 1.2. První pecen chleba spotřebiteli přinese mezní užitečnost vyšší, než jsou mezní výdaje na jeho nákup. (Připomínka: mezní výdaje se rovnají ceně, kterou spotřebitel platí za jeden pecen chleba. Proto v dalším textu této kapitoly bude místo mezních výdajů uvedena cena.) Druhý pecen chleba také přinese spotřebiteli mezní užitečnost vyšší, než je cena. To znamená, že hodnota celkové užitečnosti vzroste více než hodnota celkových výdajů a hodnota spotřebitelova přebytku je kladná. Rovněž třetí pecen chleba dává spotřebiteli mezní užitečnost vyšší, než je jeho cena. Čtvrtý pecen chleba

však spotřebiteli poskytuje mezní užitečnost, která je nižší než cena. Přestože celková užitečnost převyšuje celkové výdaje, spotřebitelský přebytek se snížil. Proč? Protože čtvrtý pecen chleba zvýšil celkovou užitečnost méně než celkové výdaje (mezní užitečnost je nižší než cena). Racionálně jednající spotřebitel zvolí tři pecny chleba za týden, neboť při nich je spotřebitelský přebytek nejvyšší.

Tabulka 1.3 Růst ceny a poptávané množství

Poptávané množství	Mezní užitečnost	Cena	Celková užitečnost	Celkové výdaje	Spotřebitelský přebytek
1	40	15	40	15	25
2	18	15	58	30	28
3	11	15	69	45	24
4	5	15	74	60	14
5	0	15	74	75	- 1
6	- 10	15	64	90	- 26
7	- 30	15	34	105	- 71

Tabulka 1.4 Snížení ceny a poptávané množství

Poptávané množství	Mezní užitečnost	Cena	Celková užitečnost	Celkové výdaje	Spotřebitelský přebytek
1	40	2	40	2	38
2	18	2	58	4	54
3	11	2	69	6	63
4	5	2	74	8	66
5	0	2	74	10	64
6	- 10	2	64	12	52
7	- 30	2	34	14	20

Protože zboží v podobě chleba je dělitelné na pecny, maximalizuje spotřebitel svůj spotřebitelský přebytek při ceně 10 Kč a při množství tři pecny. Ale při tomto množství je mezní užitečnost vyšší než cena, takže kdyby spotřebitel ještě zvýšil poptávané množství chleba, vzrostla by

celková užitečnost více, než by vzrostly celkové výdaje, a v konečném důsledku by vzrostl spotřebitelův přebytek. Věc se má tak, že spotřebitel by potřeboval navíc méně než jeden celý pecen chleba. Protože pecen chleba lze rozdělit bez ztráty užité hodnoty pro spotřebitele, může pekařská firma prodat spotřebiteli polovinu pecnu nebo čtvrtinu pecnu. Potom může dva a půl pecnu chleba přinášet spotřebiteli mezní užitečnost rovnou ceně. Přestože lze pecen chleba dělit, není reálně dělitelný na nekonečně malé díly. V ekonomické realitě dokonce existují zboží, která není možno dělit, aniž by zboží ztratilo užitnou hodnotu pro spotřebitele. Například jedny kalhoty není možné dělit, odstrihnout z nich třeba kus nohavice, bez dopadu na jejich užitnou hodnotu. Ekonomové v analýze spotřebitelovy poptávky zboží abstrahují od nemožnosti nekonečně dělit poptávané zboží. Proto v teoretickém modelu poptávky po zboží může spotřebitel maximalizovat svůj spotřebitelský přebytek množstvím zboží, při kterém se mezní užitečnost rovná ceně.

Jaký je vztah mezi cenou zboží a množstvím zboží, které je spotřebitel ochoten koupit? Tabulka 1.2 obsahuje údaj s cenou za jeden pecen chleba ve výši 10 Kč. Jak bude jednat spotřebitel, jestliže se zvýší cena jednoho pecnu chleba z 10 Kč na 15 Kč? Vyšší cena za jeden pecen chleba zvýšila celkové výdaje pro každé množství pecnů chleba (tabulka 1.3). Nyní je spotřebitelův přebytek nejvyšší při dvou poptávaných pecnech chleba za týden. Racionálně jednající spotřebitel, který maximalizuje spotřebitelský přebytek, sníží nakupované množství pecnů chleba ze tří na dva pecny. Vyšší cena pecnu chleba tedy vedla k tomu, že spotřebitel snížil nakupované množství chleba. Při ceně 10 Kč za pecen byl spotřebitel ochoten poptávat množství tři pecny, za cenu 15 Kč byl spotřebitel ochoten poptávat množství dva pecny. Nyní prozkoumejme, jak bude spotřebitel jednat, jestliže se na trhu sníží cena za jeden pecen chleba z 10 Kč na 2 Kč. Snížení ceny za pecen chleba vedlo ke snížení celkových výdajů při dvou poptávaných pecnech za týden (tabulka 1.4). Navzdory zvýšení hodnoty spotřebitelského přebytku to není za daných okolností maximální spotřebitelský přebytek. Jak to? Přestože i při nižší ceně má spotřebitel při dvou pecnech kladný přebytek, tak při jiném množství pecnů chleba může být spotřebitelův přebytek ještě vyšší. Skutečnost, že se spotřebiteli změna množství vyplatí, ukazuje poměr velikosti mezní užitečnosti ku velikosti ceny. Po snížení ceny jednoho pecnu na 2 Kč přinese spotřebiteli

třetí pecen mezní užitečnost 11 Kč a mezní výdaje (rovné ceně) ve výši 2 Kč. Jinak řečeno, třetí pecen zvýšil nejen celkovou užitečnost, ale také celkové výdaje, ovšem celkovou užitečnost zvýšil více, než zvýšil celkové výdaje. Tudíž spotřebitelův přebytek vzrostl, a to o rozdíl mezi mezní užitečností a cenou. Maximální spotřebitelský přebytek přináší spotřebiteli množství čtyři pecny chleba. Tudíž při ceně 2 Kč za pecen chleba je spotřebitel ochoten poptávat čtyři pecny chleba.

Shrnuto: Při ceně 15 Kč za pecen chleba je spotřebitel ochoten poptávat množství dva pecny chleba, při ceně 10 Kč za pecen chleba je spotřebitel ochoten poptávat množství tři pecny chleba a při ceně 2 Kč za pecen chleba je spotřebitel ochoten poptávat množství čtyři pecny chleba. Na zvýšení ceny pecnu chleba reaguje spotřebitel snížením poptávaného množství pecnů chleba. A na snížení ceny pecnu chleba reaguje spotřebitel zvýšením poptávaného množství pecnů chleba. Vztah mezi cenou zboží a poptávaným množstvím zboží je nepřímo úměrný.

Ekonomicky racionální jednání spotřebitele, člena domácnosti, spočívá v tom, že spotřebitel sleduje při poptávání určitého množství zboží cíl v podobě maximalizace přebytku celkové užitečnosti nad celkovými výdaji (maximalizuje spotřebitelský přebytek). Prostředkem k dosažení tohoto cíle je volba poptávaného množství zboží. Při volbě spotřebitel srovnává cenu zboží s mezní užitečností a volí takové množství zboží, při kterém se cena rovná mezní užitečnosti, takže spotřebitelský přebytek je maximální. Ekonomicky racionální jednání spotřebitele představuje mechanismus, který spojuje cenu nepřímo úměrně s poptávaným množstvím zboží.

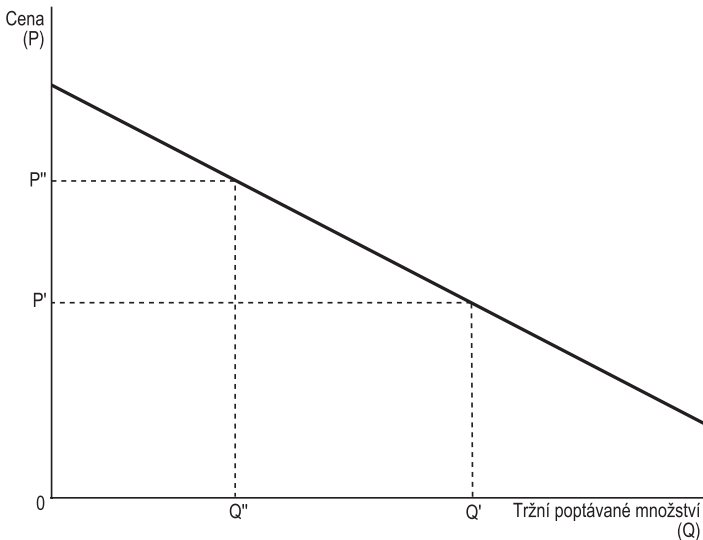
Poptávka a poptávková přímka

Zvýšení ceny zboží vede ke snížení množství zboží poptávaného spotřebitelem, což zapíšeme následovně: $P \uparrow \Rightarrow q \downarrow$. Snížení ceny zboží vede ke zvýšení množství zboží poptávaného spotřebitelem, což zapíšeme následovně: $P \downarrow \Rightarrow q \uparrow$. Nepřímo úměrný vztah mezi cenou zboží a poptávaným množstvím zboží se nazývá poptávka.

Poptávku jednoho spotřebitele po nějakém zboží nazývají ekonomové individuální poptávka. Sečteme-li poptávaná množství všech spotřebitelů, kteří poptávají určité zboží za danou cenu, pak obdržíme tržní poptávané množství. Tržní poptávané množství označíme symbolem Q . Vztah mezi výší ceny zboží a tržním poptávaným množstvím tohoto zboží je stejně jako v případě individuální poptávky nepřímo úměrný a nazývá se *tržní poptávka*.

Tržní poptávka představuje užitečný nástroj pro analýzu utváření ceny určitého zboží na trhu. Za tímto účelem se tržní poptávka po určitém zboží zobrazuje přímkou nebo křivkou. Obrázek 1.1 ukazuje tržní poptávku po určitém zboží. Na vodorovné ose grafu je vynesena velikost tržního poptávaného množství a na svislé ose je vynesena velikost ceny. Z obrázku lze vyčíst, že při ceně P' jsou spotřebitelé ochotni poptávat množství Q' . Za vyšší cenu P'' jsou spotřebitelé ochotni poptávat menší množství Q'' . Nepřímo úměrný vztah mezi cenou a tržním poptávaným množstvím ukazuje klesající průběh přímky tržní poptávky.

* * *

Obrázek 1.1 Poptávková přímka

2. FIRMA A NABÍDKA ZBOŽÍ

Cílem této kapitoly je vysvětlení:

- vztahu rozsahu výroby k výši nákladu a k výši příjmu;
- racionality jednání člena firmy v roli výrobce zboží;
- tržní nabídky zboží.

Pokud je domácnost ekonomickou jednotkou spotřebovávající statky, pak je firma jednotkou vyrábějící zboží. A racionální jednání výrobce nás nyní zajímá. Pozor: zajímá nás jednání člena firmy, který rozhoduje o jejím chodu, o tom, jak se bude zboží vyrábět. Nezajímá nás jednání členů firmy, kteří o jejím chodu nerozhodují (dělníci apod.). Dále abstrahujeme od kolektivního rozhodování ve firmě, předpokládáme, že vždy rozhoduje jenom jeden člověk. Například rozhodování v akciové společnosti je ve skutečnosti většinou kolektivní, je výsledkem interakcí mezi členy správní rady a také výsledkem méně častých interakcí s akcionáři. Ke konečnému rozhodnutí se mnohdy dospívá vyjednáváním. Od tohoto vyjednávání a sociálních interakcí abstrahujeme, ponecháváme je třeba sociologii organizace a byrokracie, a předpokládáme, že také v akciové společnosti rozhoduje neomezeně jeden člověk, třeba předseda představenstva.

Firma jako transformátor vstupů na výstup

V ohnisku zájmu ekonomů leží transformace výrobních vstupů firmou na výstup. Vstupy představují zdroje – půda, práce a kapitál –, výstupem je vyrobené zboží. Jaké je racionální jednání výrobce? V čem spočívá ekonomická racionalita výrobce? Cílem, k jehož dosažení volí výrobce prostředky, je co největší přebytek celkového příjmu z prodeje zboží nad celkovými náklady na výrobu zboží, je to snaha o dosažení co největšího zisku. Podle ekonomie je hlavním firemním cílem maximalizace zisku.

Množství vyrobeného zboží a náklady

Na výrobu můžeme nahlížet jako na proces transformace vstupů na výstup. Firma nakupuje na trzích výrobní faktory, výrobní vstupy, ze kterých vyrábí výstup – zboží. Peněžní výdaje firmy na nákup výrobních faktorů představují pro firmu náklady. Do nákladů patří mzdy vyplácené zaměstnancům, nájem za nebytové prostory, výdaje na nákup surovin apod. Velikost nákladů může měnit buď změna cen výrobních faktorů, nebo změna množství výrobních faktorů použitých ve výrobě. Předpokládáme, že se ceny výrobních faktorů nemění. Tento předpo-

Rám 2.1 Okružní pily, pracovníci a dřevěné lavice

Firma Nebozízek vyrábí dřevěné lavice. K jejich výrobě kombinuje práci pěti pracovníků s kapitálem v podobě pěti okružních pil (cirkulárky). Na nákup okružních pil si firma Nebozízek vzala bankovní úvěr. Firma Nebozízek splácí týdně 2000 Kč. Pět pracovníků vyrobí na pěti okružních pilách za týden při osmihodinové pracovní době (což je 40 hodin týdně) 20 lavic. Firma Nebozízek vyplácí pracovníkům hodinovou mzdu ve výši 200 Kč. Celkové náklady na týdenní výrobu 20 dřevěných lavic činí 42 000 Kč.

Jestliže firma Nebozízek vyrábí pouze 10 dřevěných lavic týdně, pak sice vyplatí méně ve mzdách, ale bankovní úvěr musí splácet ve stejné výši, jako kdyby vyráběla 20 lavic týdně. Okružní pily nejsou dostatečně využívány. Každý z pracovníků firmy Nebozízek pracuje pouze 20 hodin týdně. Mzdové náklady jsou nižší, činily 20 000 Kč. Celkové náklady na výrobu deseti lavic činily 22 000 Kč.

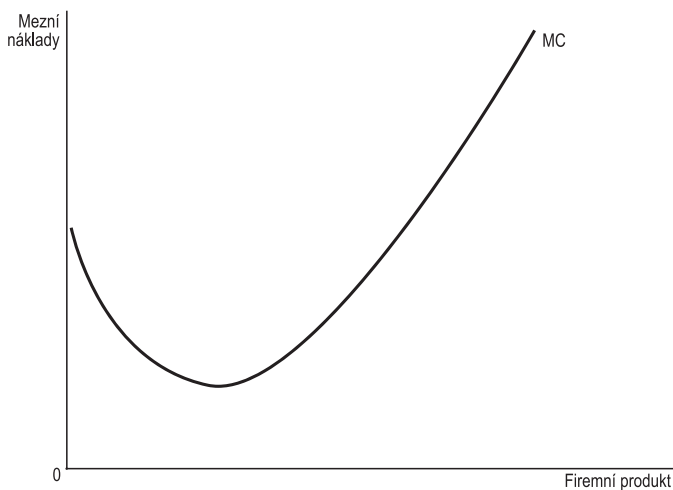
Konečně, jestliže firma Nebozízek zvýší týdenní výrobu ze 20 lavic na 30 lavic, pak vzrostou mzdové náklady a náklady na splácení bankovního úvěru zůstanou stejné. Firma Nebozízek zvýšila vyráběné množství nejprve pomocí přesčasové práce (o hodinu více v pondělí až pátek). Pracovníci pracovali také osm hodin v sobotu a osm hodin v neděli. Přesčasová práce se posléze promítla do růstu mzdových nákladů. Přitom počet okružních pil zůstal stejný. Týdenní výrobou 30 lavic bylo pět okružních pil přetěžováno. Rostl počet poruch, jejichž odstranění znamenalo pro firmu Nebozízek opět náklady, a to ve výši 500 Kč. Pracovníci firmy Nebozízek potřebovali na výrobu 30 lavic 60 hodin za týden. Firma Nebozízek vyplatila příplatek za každou přesčasovou hodinu ve výši 50 Kč. Mzdové náklady činily 66 250 Kč. Celkové náklady činily 68 750 Kč.

klad usnadňuje analýzu jednání firmy (výrobce) ohledně maximalizace zisku z výroby a prodeje zboží. Nyní se soustředíme na prozkoumání vztahu mezi vyrobeným množstvím zboží a velikostí nákladů.

Obecně platí, že čím více zboží firma vyrobí, tím větší množství výrobních faktorů (vstupů) potřebuje. Což také znamená, že čím více zboží firma vyrobí, tím vyšší jsou výrobní náklady. Ale vztah mezi změnou velikosti firemního produktu a změnou nákladů není proporcionální (stejně velké změny vyrobeného množství vedou k různě velkým změnám nákladů). Náklady mimo jiné závisejí na tom, jak firma kombinuje výrobní faktory. Pro výrobu určitého zboží existuje technicky optimální kombinace výrobních faktorů. To je optimum, kdy jsou použité výrobní faktory kombinovány tak, že nejsou ani nedosta- tečně využívány, ani nejsou přetěžovány (cf. rám 2.1).

Tabulka 2.1 Průměrné náklady firmy Nebozízek

Vyrobené množství	Celkové náklady	Průměrné náklady
10	22 000	2200
20	42 000	2100
30	67 500	2250

Obrázek 2.1 Mezní náklady

Z příkladu v rámu 2.1 plyne, že s rostoucím množstvím vyrobených lavic rostly *celkové náklady* firmy Nebozízek. Protože firma Nebozízek prodává dřevěné lavice na trhu za cenu, která je stanovena za kus, za jednu lavici, zajímá ji výše nákladů připadající na jednu lavici. Náklady na jednu lavici – průměrné náklady – získáme vydělením celkových nákladů množstvím vyrobeného zboží. Tabulka 2.1 ukazuje hodnoty průměrných nákladů na výrobu 10, 20 a 30 dřevěných lavic týdně. Firma vyrobila dřevěnou lavici s nejnižšími průměrnými náklady při týdenním vyrobeném množství 20. Ovšem pozor: jak uvidíme níže, ačkoli při vyrobeném množství 20 lavic firma vyrábí s nejnižšími průměrnými náklady, nemusí při tomto vyrobeném množství maximalizovat zisk. Totiž při množství 20 vyrobených lavic týdně vyrábí firma Nebozízek technicky neefektivněji. Jinak řečeno, 20 vyrobených lavic představuje optimální rozsah výroby pro firmu Nebozízek z hlediska využívání práce a kapitálu. Ale množství 20 vyrobených lavic nemusí být pro firmu Nebozízek optimální z hlediska maximalizace jejího zisku. Jestliže průměrné náklady poskytují firmě Nebozízek informaci o nákladnosti výroby dřevěných lavic, pak jí mezní náklady umožňují volit optimální množství vyrobeného zboží z hlediska maximalizace zisku (podrobněji o maximalizaci firemního zisku níže). *Mezními náklady* ekonomové označují změnu výše celkových nákladů, kterou vyvolá změna vyrobeného množství zboží o jednotku (například o jednu dřevěnou lavici).

Tvar křivky mezních nákladů (obrázek 2.1) odráží skutečnosti o využití kombinace výrobních faktorů *práce a kapitál*. Připomeňme si firmu Nebozízek z rámu 2.1. Jak firma Nebozízek zvyšovala množství vyrobených lavic, tak zpočátku každá dodatečně vyrobená lavice zvýšila celkové náklady o nižší částku než předposledně vyrobená lavice. Jinak řečeno, mezní náklady (zkratka *MC*) se zprvu od nulového množství vyrobených lavic snižovaly. A to proto, že při nízkém množství vyrobených lavic měly větší podíl na celkových nákladech náklady na splácení bankovního úvěru a menší podíl mzdové náklady. Náklady na splácení bankovního úvěru se s množstvím vyrobených lavic neměnily, byly to *fixní náklady*. Na druhé straně, mzdové náklady se měnily s množstvím vyrobených lavic, byly to *variabilní náklady*. S dalším zvyšováním množství vyrobených lavic roste podíl variabilních nákladů na celkových nákladech a mezní náklady rostou. Tuto skutečnost

ukazuje tvar křivek mezních nákladů a průměrných nákladů, který se podobá tvaru písmene „U“ (cf. obrázek 2.1).

Závěry o mezních nákladech a průměrných nákladech a U tvar křivky MC platí, podle ekonomů, nejen pro firmu Nebozízek, ale také pro jakoukoli jinou firmu. Tyto závěry popisují výrobcovo jednání v krátkém období. V krátkém období firma mění vyráběné množství zboží tak, že mění množství pouze některých vstupů a množství ostatních vstupů zůstává nezměněno. Firma Nebozízek mohla měnit vyráběné množství lavic změnou množství použité práce, přičemž množství kapitálu (okružní pily) zůstalo neměnné. Teprve v dlouhém období může firma měnit množství vyrobeného množství změnou množství všech výrobních vstupů.

Vyrobené množství a příjem

Firmu vyrábějící zboží za účelem jeho prodeje na trhu zajímá vedle výše nákladů také výše příjmu z prodeje vyrobeného zboží. Firma poměřuje celkové náklady na výrobu zboží s celkovým příjmem z prodeje tohoto zboží. Cíl firmy spočívá v maximalizaci přebytku celkového příjmu nad celkovými náklady. Tento přebytek se nazývá *zisk*.

Celkový příjem z prodeje zboží je součinem prodaného množství zboží a ceny za jednotku tohoto zboží. Pro jednoduchost výkladu se předpokládá, že co firma vyrobí, to také prodá, neboli že vyrobené množství zboží se shoduje s prodaným množstvím zboží. Velikost celkových příjmů potom závisí na výši ceny zboží a na množství vyrobeného zboží.

Běžná zkušenost napovídá, že firemní příjmy mimo jiné závisejí na ceně zboží, které firma vyrábí. A pro firmu maximalizující zisk je jistě žádoucí ovlivňovat cenu, za kterou vyrobené zboží prodává. Od možnosti firmy přímo ovlivňovat cenu zboží, které firma vyrábí, budeme až do odvolání abstrahovat, a to za účelem vysvětlení ekonomicky racionálního jednání výrobce. Budeme uvažovat firmu v postavení *cenového příjemce*. Pro firmu v postavení cenového příjemce představuje cena jejího zboží okolnost danou tržním ekonomickým systémem (podrobnější vysvětlení situace firmy cenového příjemce je níže, v kapitole 3).

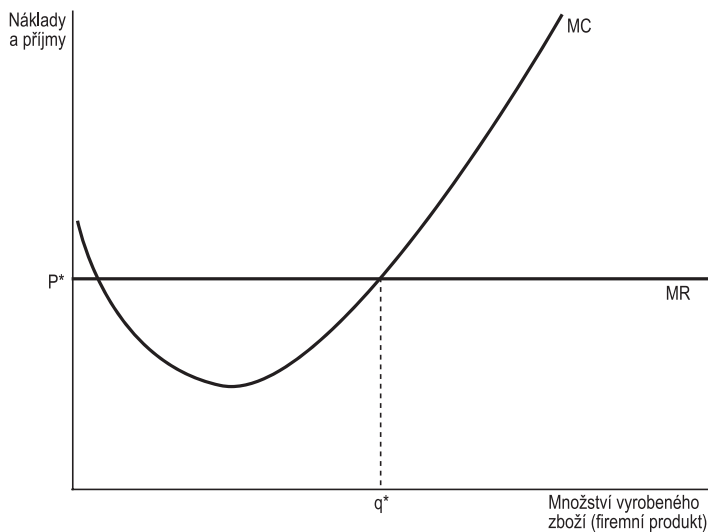
Cenu zboží, které firma vyrábí a prodává, určují tržní mechanismy a firma tudíž nemůže cenu ovlivňovat. Jestliže firma nemůže zvýšit cel-

kový příjem z prodeje zboží zvýšením ceny zboží, pak může ovlivňovat celkový příjem změnou množství vyrobeného zboží. Pak platí, že čím více zboží firma vyrobí a prodá, tím vyšší je její celkový příjem. Každá dodatečně vyrobená a následně prodaná jednotka zboží zvýší celkový příjem. A každá prodaná jednotka zboží navíc zvýší celkový příjem stejně, a to ve výši ceny. Podobně každá jednotka zboží, o kterou firma sníží výrobu a prodá méně, sníží celkový příjem stejně, a to ve výši ceny. Cena tedy představuje pro firmu v postavení cenového příjemce *mezní příjem*.

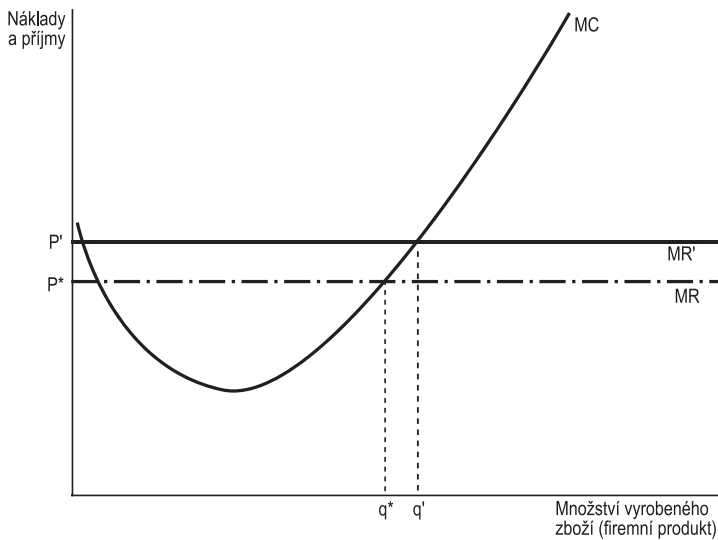
Racionální jednání výrobce

Racionálně jednající výrobce volí takové prostředky, aby za daných okolností maximalizoval zisk. Těmi danými okolnostmi jsou zejména:

- cena zboží, které firma vyrábí;
- ceny výrobních faktorů
- a stav poznatků, jak ze zdrojů vyrábět zboží, neboli stav technologie.

Obrázek 2.2 Maximalizace firemního zisku

Obrázek 2.3 Růst ceny a maximalizace firemního zisku

Jádro racionálního jednání výrobce (firmy) pochopíme pomocí obrázku 2.2. Na vodorovné ose jsou vynesena množství vyrobeného zboží a na svislé ose jsou vyneseny mezní náklady a mezní příjem. Firma volí takové vyrobené množství zboží, které maximalizuje firemní zisk. Obrázek 2.2 ukazuje množství vyrobeného zboží, nebo jinak řečeno – firemní produkt q^* . Toto množství představuje pro firmu optimum z hlediska maximalizace jejího zisku. Proč ne třeba vyrobené množství nižší než q^* ?

Při vyrobeném množství nižším než q^* jsou totiž mezní náklady nižší než cena (mezní příjem). Protože pro firmu v postavení cenového příjemce se mezní příjem rovná ceně, je mezní příjem znázorněn v obrázku 2.2 vodorovnou přímkou P . Skutečnost, že při množství menším než q^* $MC < P$, naznačuje, že zvýšení vyrobeného množství zboží o jednotku zvýší celkový příjem více než celkové náklady a firma zvýší zisk. Firma zvyšuje zisk až do vyrobeného množství zboží q^* . Zvýšení vyrobeného množství o jednotku nad q^* znamená, že mezní náklady převyšují mezní příjem. Skutečnost, že při množství větším než q^* $MC > P$, signalizuje, že každé zvýšení vyrobeného množství o jednotku zvýší

celkový příjem méně, než zvýší celkové náklady. To vede ke snižování firemního zisku. Kdy je tedy firemní zisk maximalizován? Firma maximalizuje zisk při vyrobeném množství q^* , kdy $MC = P$. Jestliže $MC < P$, pak je vyrobené množství z hlediska maximalizace zisku nízké. Jestliže $MC > P$, pak je vyrobené množství z hlediska maximalizace zisku vysoké.

Jak se firma zachová, jestliže cena vzroste z P' na P'' ? Z obrázku 2.3 je patrné, že při vyrobeném množství q^* a při ceně P' jsou mezní náklady nižší než cena. Firma nemaximalizuje za těchto okolností zisk. Protože je vyrobené množství nízké, zvyšuje jej firma až do množství q' , kdy $MC = P$ a zisk je maximální.

A jak se firma zachová, jestliže se cena sníží pod P' ? Po snížení ceny, při vyrobeném množství q^* , převyšují mezní náklady cenu. Firma nemaximalizuje zisk, vyrobené množství je příliš velké. Protože $MC > P$, vede snižování vyrobeného množství k většímu snižování celkových nákladů ve srovnání se snižováním celkového příjmu a zisk se zvětšuje. Firma snižuje vyrobené množství, dokud $MC = P$. Pak opět maximalizuje zisk.

Nabídka a nabídková přímka

Firma sledující cíl maximalizace zisku z výroby zboží reaguje na zvýšení ceny zvýšením vyráběného množství zboží. Na snížení ceny zboží reaguje ekonomicky racionálně jednající firma snížením vyráběného množství zboží. Vztah mezi cenou zboží a množstvím zboží, které

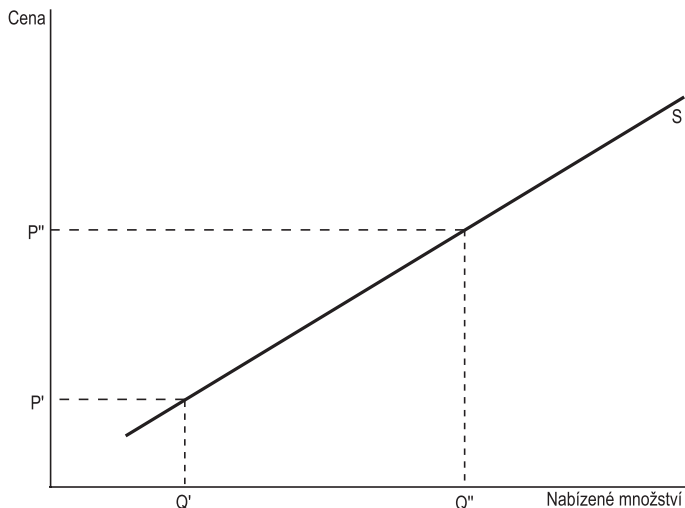

Ekonomicky racionální jednání výrobce spočívá v tom, že sleduje při nabízení určitého množství zboží cíl v podobě maximalizace přebytku celkového příjmu nad celkovými náklady, tedy maximalizuje zisk. Prostředkem k dosažení tohoto cíle je volba nabízeného množství zboží. Při volbě výrobce srovnává cenu zboží s mezními náklady a volí takové množství zboží, při kterém se cena rovná mezním nákladům, takže zisk je maximální. Ekonomicky racionální jednání výrobce představuje mechanismus, který cenu spojuje přímo úměrně s nabízeným množstvím zboží.

firma nabízí na trhu, je přímo úměrný. Zapsáno formálně: $P \uparrow \Rightarrow q \uparrow$; $P \downarrow \Rightarrow q \downarrow$, kde P je cena a q firmou nabízené množství zboží. Tento vztah mezi cenou určitého zboží a jeho množstvím, které jedna firma nabízí na trhu, se nazývá firemní nabídka. Podobně jako v případě poptávky po zboží je účelnější použít pro analýzu utváření ceny určitého zboží trhem spíše tržní nabídku. Tržní nabídka ukazuje přímoúměrný vztah mezi cenou určitého zboží a tržním nabízeným množstvím tohoto zboží. Tržní nabízené množství získáme sečtením jednotlivých nabízených množství všech firem, které vyrábějí a prodávají určité zboží.

Obrázek 2.4 ukazuje pomocí vodorovné osy, na níž je vynesena velikost tržního nabízeného množství určitého zboží, a pomocí svislé osy, na níž je vynesena výše ceny téhož zboží, tržní poptávku po určitém zboží. Za cenu P' jsou firmy vyrábějící určité zboží ochotny nabízet na trh množství Q' . Vzroste-li cena na P'' , pak jsou firmy ochotny nabízet vyšší nabízené množství Q'' . Tento přímo úměrný vztah mezi cenou zboží a tržním nabízeným množstvím téhož zboží ukazuje rostoucí přímka tržní nabídky, v obrázku 2.4 označená symbolem S .

* * *

Obrázek 2.4 Nabídková přímka

3. ROVNOVÁHA TRHU ZBOŽÍ

Cílem kapitoly je vysvětlení:

- tržní rovnováhy;
- mechanismu dosahování tržní rovnováhy.

Kapitola 1 *Domácnost a poptávka po zboží* představila ekonomicky racionální jednání domácnosti (spotřebitele) a z tohoto jednání odvozenou tržní poptávku po zboží. Kapitola 2 *Firma a nabídka zboží* ukázala ekonomicky racionální jednání firmy (výrobce) a z tohoto jednání odvozenou tržní nabídku zboží. Nyní spojíme za účelem analýzy utváření ceny určitého zboží tržní poptávku s tržní nabídkou. Učiníme tak společným zobrazením přímky tržní poptávky a přímky tržní nabídky.

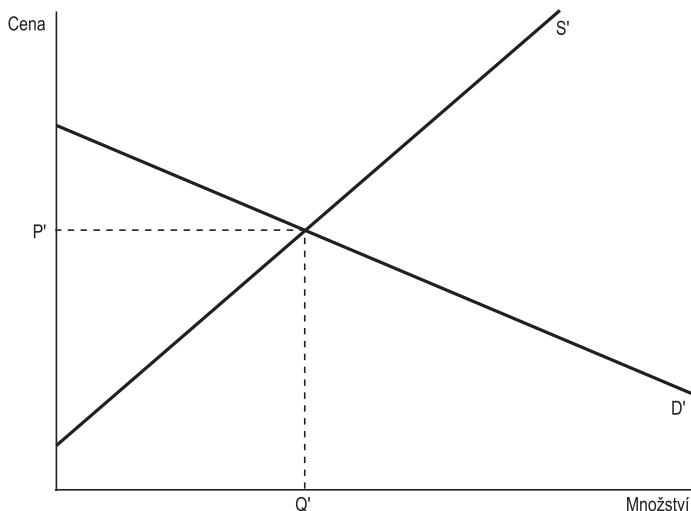
Předpoklad dokonalé konkurence

Za účelem vysvětlení funkce cen zboží při obnovení rovnováhy na trhu s určitým zbožím budeme pracovat s modelem dokonalé konkurence. Dokonalá konkurence na trhu s určitým zbožím znamená, že o tržní poptávané množství se dělí stejnými díly velké množství domácností a o tržní nabízené množství se dělí stejnými díly velké množství firem. Domácnosti nerozlišují zboží podle toho, která firma jej vyrobila, a firmy vyrábějí zboží se zcela totožnými vlastnostmi. Relativně malé podíly domácností na tržním poptávaném množství, relativně malé podíly firem na tržním nabízeném množství a identické zboží vyráběné firmami zneumožňují domácnostem a firmám ovlivňovat cenu zboží. Cena zboží je stanovena trhem a domácnosti s firmami ji musejí brát jako danou.

Tržní rovnováha

Obrázek 3.1 ukazuje tržní poptávku po oděvech (symbol D) a tržní nabídku oděvů (symbol S). Na vodorovné ose je vynesena velikost tržního poptávaného množství oděvů a také velikost tržního nabíže-

ného množství oděvů. Průsečík přímky tržní poptávky s přímkou tržní nabídky ukazuje cenu P' , při které se rovná tržní poptávané množství oděvů tržnímu nabízenému množství oděvů. Tato cena se nazývá *rovnovážná cena*. Množství Q' se nazývá *rovnovážné tržní množství*. Při ceně P' je trh oděvy v rovnováze. Při této ceně domácnosti koupí všechny oděvy, které firmy vyrobily.

Obrázek 3.1 Rovnováha na trhu oděvů

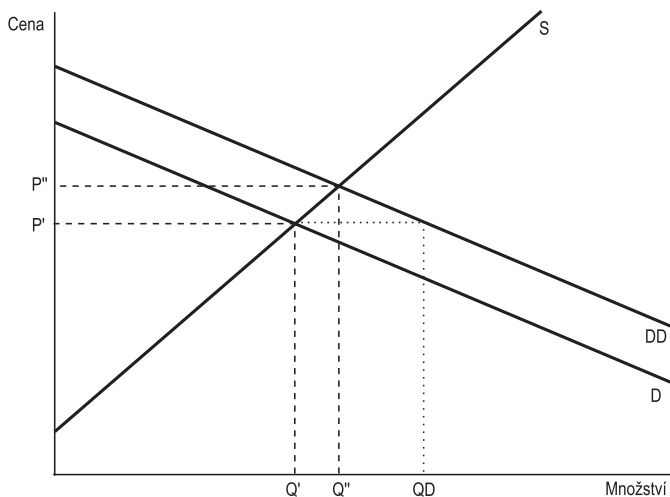
Za předpokladu dokonalé konkurence na trhu s oděvy nebude mít šanci na úspěch snaha určité firmy zvýšit zisk pomocí ceny. Jestliže nějaká firma chce zvýšit svůj zisk zvýšením ceny oděvu, pak spotřebitelé v domácnostech budou nakupovat oděvy za nižší cenu od ostatních firem. Protože ostatních firem nabízejících oděvy je velké množství, bez velkých potíží se podělí o nabízené množství oděvů, o které přišla firma s vyšší cenou za oděv. Tudíž firmě, která zvýšila cenu oděvu, může klesnout celkový příjem až na nulu. Snaha zvýšit zisk zvýšením ceny oděvu tak může vést až k zániku firmy. V prostředí dokonalé konkurenčního trhu nemůže firma „přelstít“ trh manipulací s cenou zboží, které vyrábí a prodává.

Růst spotřebitelských preferencí

Tržní rovnováha má ještě jednu vlastnost: domácnosti maximalizují svoje spotřebitelské přebytky a firmy současně maximalizují svoje zisky. Tudíž domácnosti a firmy dosahují za daných okolností svých cílů. Přesto se některá okolnost či okolnosti mohou změnit. A spotřebitelské preference zboží představují jednu z nich. Reakce trhu na změnu spotřebitelských preferencí tvoří důležitý prvek fungování tržní ekonomiky jako celku. (O tomto fungování tržního ekonomického systému pojednává kapitola 7 níže.)

Růst tržní poptávky po oděvech

Nebudeme blíže zkoumat důvody změny spotřebitelských preferencí oděvů. Dejme tomu, že prostě vzrostou spotřebitelské preference oděvů. Co to znamená? Znamená to, že domácnosti změnilly svá subjektivní hodnocení užitečnosti oděvů. Změna spočívá v tom, že domácnosti přisuzují určitému množství oděvů vyšší užitečnost. Při stejném množství má pro domácnosti poslední jednotka oděvu vyšší mezní užitečnost.

Obrázek 3.2 Růst spotřebitelských preferencí

Jestliže před růstem spotřebitelských preferencí mělo pro domácnosti množství oděvů Q' (obrázek 3.2) takovou celkovou užitečnost, že při ceně P' domácnosti maximalizovaly svoje spotřebitelské přebytky, pak po růstu spotřebitelských preferencí oděvů domácnosti svoje spotřebitelské přebytky nemaximalizují. Před růstem spotřebitelských preferencí měla poslední jednotka oděvů pro domácnosti takovou mezní užitečnost, která se rovnala ceně oděvu ($MU' = P'$). Po růstu spotřebitelských preferencí domácnosti hodnotí poslední jednotku oděvu z množství Q' vyšší mezní užitečností, takže mezní užitečnost převyšuje cenu.

Tudíž za cenu P' jsou domácnosti po růstu spotřebitelských preferencí ochotny poptávat větší množství než Q' , dokonce až množství QD (obrázek 3.2). Roste tržní poptávka po oděvech. Vyšší tržní poptávku po oděvech ukazuje v obrázku 3.2 přímka DD . Růst tržní poptávky je graficky znázorněn posunem přímky tržní poptávky doprava nahoru, z D na DD . Aby domácnosti po růstu spotřebitelských preferencí za cenu P' maximalizovaly svoje spotřebitelské přebytky, chtějí poptávat větší množství oděvů, množství QD . Ovšem firmy nabízejí na trhu za cenu P' jenom množství Q' . Tudíž domácnosti nemaximalizují svoje spotřebitelské přebytky. Protože firmy při množství Q' maximalizují svoje zisky, nenabízejí vyšší množství než Q' . Na trhu s oděvy je při ceně P' nedostatek oděvů. Trh s oděvy se ocitl v nerovnováze.

Hledání tržní rovnováhy aukcí

Protože platí předpoklad modelu o dokonalé konkurenci mezi domácnostmi a mezi firmami na trhu zboží, nemohou ani domácnosti, ani firmy měnit cenu oděvu. Jestliže se nezmění cena oděvu na jinou cenu než P' , pak zůstane trh s oděvy v nerovnováze. Do modelu tedy vstupuje pomyslný aukcionář, který má jako jediný přehled o velikosti tržního poptávaného množství a o velikosti tržního nabízeného množství. Jestliže se tržní poptávané množství nerovná tržnímu nabízenému množství, pak je trh v nerovnováze a se zbožím se neobchoduje. Úkol aukcionáře pak spočívá v hledání ceny, která sladí tržní poptávané množství s tržním nabízeným množstvím. Teprve při rovnosti tržního poptávaného množství a tržního nabízeného množství se mohou uskutečnit obchody se zbožím výhodné pro všechny domácnosti a firmy.

Nedostatek oděvů a růst ceny

Cena oděvu roste nad P' (aukcionář zvýšil cenu oděvu nad cenu P'). Domácnosti již nemaximalizují svoje spotřebitelské přebytky při tržním poptávaném množství oděvů QD , protože cena oděvu je vyšší než mezní užitečnost oděvu. Aby domácnosti maximalizovaly svoje spotřebitelské přebytky, sníží tržní poptávané množství oděvů pod QD . Současně s domácnostmi reagují na zvýšení ceny oděvu nad P' také firmy. Totiž firmy již nemaximalizují při tržním nabízeném množství oděvů Q' svoje zisky, protože cena je vyšší než mezní náklady. Aby firmy maximalizovaly svoje zisky, zvyšují tržní nabízené množství oděvů nad Q' . Jestliže ani první zvýšení ceny oděvu nad P' nestačí k takovému poklesu tržního poptávaného množství a současně k takovému růstu tržního nabízeného množství, aby se tržní poptávané množství rovnalo tržnímu nabízenému množství, pak ještě cena oděvu roste (aukcionář ještě zvýší cenu oděvu).

Nová rovnováha trhu s oděvy

Cena oděvu roste až na P'' (obrázek 3.2). Při této ceně oděvu se již tržní poptávané množství oděvů rovná tržnímu nabízenému množství oděvů (v obrázku 3.2 to je rovnovážné tržní množství Q''). Je dosaženo tržní rovnováhy trhu s oděvy a růst ceny oděvu se zastaví (aukcionář již nezvyšuje cenu oděvu). Proč? Protože při ceně oděvu P'' a rovnovážném tržním množství oděvů Q'' jak domácnosti maximalizují svoje spotřebitelské přebytky, tak firmy maximalizují svoje zisky. Je tomu proto, že se rovná mezní užitečnost ceně a současně se ceně rovnají mezní náklady ($MU'' = P'' = MC''$).

Snížení spotřebitelských preferencí

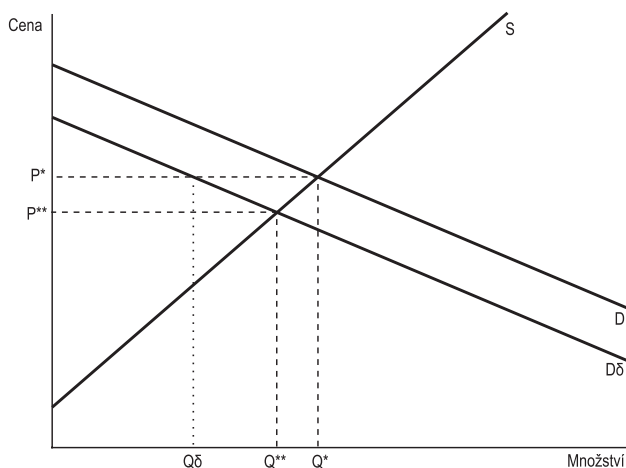
Nyní prozkoumáme procesy vedoucí od snížení spotřebitelských preferencí oděvů k nové rovnováze trhu s oděvy. Dejme tomu, že se sníží spotřebitelské preference oděvů. Co to znamená? Znamená to, že domácnosti změnilly svá subjektivní hodnocení užitečnosti oděvů. Změna spočívá v tom, že domácnosti přisuzují stejnému množství oděvů nižší

celkovou užitečnost a poslední jednotka oděvu z tohoto množství má pro domácnosti nižší mezní užitečnost.

Jestliže před snížením spotřebitelských preferencí mělo pro domácnosti množství oděvů Q^* (obrázek 3.3) takovou celkovou užitečnost, že při ceně P^* (obrázek 3.3) maximalizovaly svoje spotřebitelské přebytky, pak po poklesu spotřebitelských preferencí oděvů domácnosti svoje spotřebitelské přebytky nemaximalizují. Před snížením spotřebitelských preferencí měla poslední jednotka oděvů pro domácnosti takovou mezní užitečnost, která se rovnala ceně oděvu. Po snížení spotřebitelských preferencí domácnosti hodnotí poslední jednotku oděvu z množství Q^* nižší mezní užitečností, takže mezní užitečnost nedosahuje výše ceny.

Pokles tržní poptávky po oděvech

Tudíž za cenu P^* jsou domácnosti ochotny poptávat menší množství než Q^* , dokonce až množství Q_δ (obrázek 3.3). Klesá tržní poptávka po oděvech. Nižší tržní poptávku po oděvech ukazuje v obrázku 3.3 přímka $D\delta$. Pokles tržní poptávky je graficky znázorněn posunem přímky tržní poptávky doleva dolů z D na $D\delta$. Aby domácnosti opět maximalizovaly svoje spotřebitelské přebytky, byly ochotny po snížení

Obrázek 3.3 Snížení spotřebitelských preferencí

spotřebitelských preferencí za cenu P^* poptávat jenom množství $Q\delta$. Domácnosti maximalizují svoje spotřebitelské přebytky při množství $Q\delta$. Ovšem firmy nabízejí na trhu za cenu P^* množství Q^* . Firmy veškeré množství Q^* neprodají a tím pádem nemaximalizují svoje zisky. Na trhu s oděvy je za cenu P^* přebytek oděvů. Trh s oděvy se ocitl v nerovnováze.

Přebytek oděvů a růst ceny

Cena oděvu se snižuje pod P^* (aukcionář snížil cenu oděvu pod cenu P^*). Domácnosti již nemaximalizují svoje spotřebitelské přebytky při tržním poptávaném množství oděvů $Q\delta$, protože cena oděvu je nižší než mezní užitečnost oděvu. Aby domácnosti maximalizovaly svoje spotřebitelské přebytky, zvýší tržní poptávané množství oděvů nad $Q\delta$. Současně s domácnostmi reagují na snížení ceny oděvu pod P^* také firmy. Totiž firmy již nemaximalizují při tržním nabízeném množství oděvů Q^* svoje zisky, protože cena je nižší než mezní náklady. Aby firmy maximalizovaly svoje zisky, snižují tržní nabízené množství oděvů pod Q^* . Jestliže ani první snížení ceny oděvu pod P^* nestačí k takovému růstu tržního poptávaného množství a současně k takovému poklesu tržního nabízeného množství, aby se tržní poptávané množství rovnalo tržnímu nabízenému množství, pak ještě cena oděvu klesne (aukcionář ještě sníží cenu oděvu).

Trh s určitým zbožím se po vychýlení z rovnováhy dostává do nové rovnováhy pomocí změn tržního poptávaného množství a tržního nabízeného množství, které jsou výsledkem ekonomicky racionální reakce domácností a firem na změnu ceny zboží.

Nová rovnováha trhu s oděvy

Cena oděvu klesá až na P^{**} (obrázek 3.3). Při této ceně oděvu se již tržní poptávané množství oděvů rovná tržnímu nabízenému množství oděvů (v obrázku 3.3 to je rovnovážné tržní množství Q^{**}). Je

dosázeno tržní rovnováhy trhu s oděvy a pokles ceny oděvu se zastaví (aukcionář již nesnižuje cenu oděvu). Proč? Protože při ceně oděvu P^{**} a rovnovážném tržním množství oděvů Q^{**} jak domácnosti maximalizují svoje spotřebitelské přebytky, tak firmy maximalizují svoje zisky. Je tomu proto, že se rovná mezní užitečnost ceně a současně se ceně P^{**} rovnají mezní náklady ($MU^{**} = P^{**} = MC^{**}$).

* * *

4. FIRMA A POPTÁVKA PO PRÁCI

Cílem této kapitoly je vysvětlit:

- vztahu množství práce k velikosti firemního produktu a k velikosti nákladu na práci;
- racionality jednání výrobce (firmy) v roli kupce práce;
- poptávky po práci.

Výrobce (dále jen firma) poptává práci (stejně jako ostatní zdroje) za účelem výroby zboží. Výsledkem vynaložení určitého množství práce je vyrobené zboží. Jestliže firma toto zboží prodá, strží peněžní příjem. V tom spočívá přínos produktivního vynakládání práce pro firmu. Avšak část příjmu musí firma vyplatit člověku, který práci vynaložil, ve formě mzdy. Mzda představuje pro firmu náklad na práci. Racionálně jednající firma najímá takové množství práce, které *maximalizuje firemní zisk z koupené práce*.

Produkční funkce

V kapitole 3 se píše, že ekonomie chápe firmu jako jednotku transformující vstupy na výstup. Přičemž vstupy představují zdroje, zejména práci a kapitál, a výstupem je zboží. Firma kombinuje určitá množství zdrojů s využitím stávající technologie. Kombinuje například práci s kapitálem. Obecně platí, že při daném stavu technologie potřebuje firma k výrobě většího výstupu větší množství vstupů. Z kvantitativního hlediska popisuje transformaci vstupů na výstup *produkční funkce*. Produkční funkce ukazuje, jak se při dané technologii promítne změna velikosti použitých vstupů do změny velikosti výstupu. V kapitole 3 bylo rovněž vymezeno krátké a dlouhé období z hlediska změny množství zboží, které firma může vyrobit. V krátkém období může firma měnit velikost výstupu pouze změnou množství některých vstupů, přičemž množství ostatních vstupů zůstává neměnné. Z proměnlivých vstupů vystupuje do popředí práce. Proto výklad pro jednoduchost omezí proměnlivé vstupy na práci (l) a neměnné vstupy

omezí na kapitál (k). Protože je množství kapitálu v krátkém období neměnné, vypadá produkční funkce pro krátké období následovně:

$$q = f(l)$$

Vzorec čteme: Velikost firemního výstupu je funkcí velikosti vstupu práce.

Rám 4.1 Vstupy a výstup při výrobě dřevěných lavic

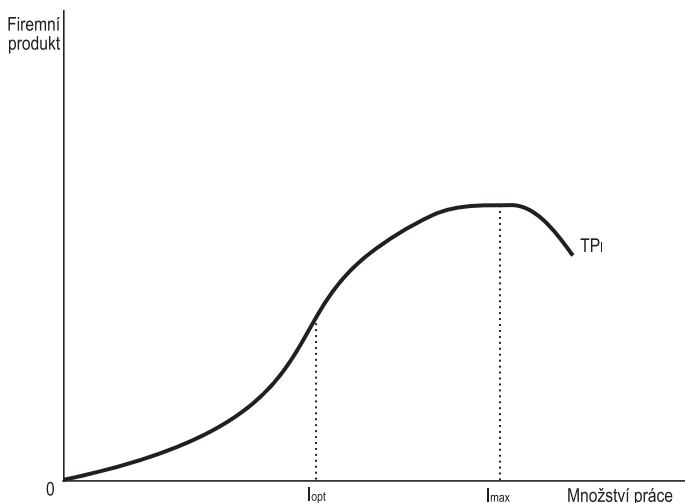
Firma Nebozízek vyrábí dřevěné lavice. K jejich výrobě kombinuje kapitál v podobě pěti okružních pil s prací dělníků. Z technického hlediska je optimální, když na jedné pile pracuje jeden dělník. Jestliže firma Nebozízek kombinuje pět pil s pěti pracovníky, pak vyrábí dřevěné lavice technicky optimálně. S optimální technikou vyrábí firma Nebozízek 25 dřevěných lavic týdně. Co se stane, jestliže firma Nebozízek sníží počet dělníků na tři a počet pil zůstane stejný? Firma Nebozízek má zájem na tom, aby žádná pila nezahálela, takže tři pracovníci musí pracovat na všech pěti pilách. Mohou si práci zorganizovat tak, že první dělník pracuje na první pile, druhý dělník na druhé a třetí pile a třetí dělník na čtvrté a páté pile. Druhý a třetí dělník musí přebíhat mezi dvěma pilami, což zabírá čas a dělníci pracují pomaleji a také se zvyšuje počet zmetků (nepodařených lavic). Tři dělníci na pěti pilách vyrobí týdně jenom 12 dřevěných lavic. Pily nejsou dostatečně využívány. Co se stane, jestliže firma Nebozízek zvýší počet dělníků na sedm? Pak budou na dvou pilách pracovat na každé z nich místo jednoho dělníka dva dělníci. Dva dělníci sice opracují za stejný čas na jedné pile více dřeva než jeden dělník, ale za cenu vyšší poruchovosti pily. Pily jsou totiž přetěžovány. Sedm dělníků na pěti pilách vyrobí týdně 28 dřevěných lavic.

Množství práce a velikost příjmu z produktu

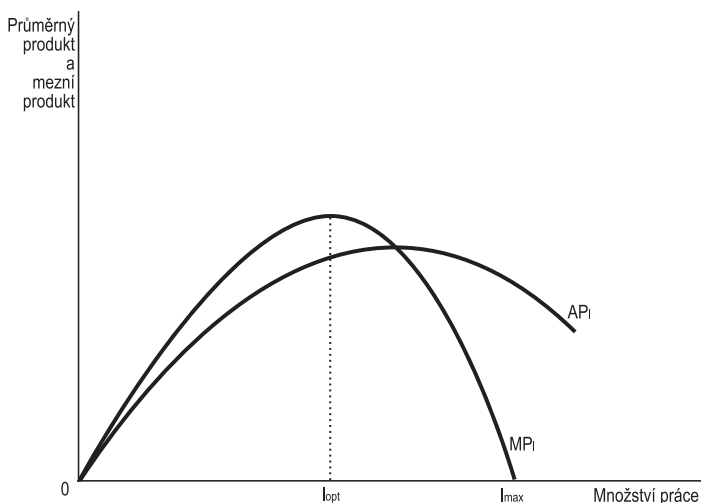
Výrobní výstup, tedy určité množství vyrobeného zboží, bude v následujícím textu nazýváno firemním produktem. Velikost firemního produktu závisí v krátkém období na množství použité práce při daném množství kapitálu. Firma může zvětšovat nebo zmenšovat produkt pouze zvyšováním, nebo snižováním množství vynaložené práce. Z příkladu v rámu 4.1 plyne, že v krátkém období není vztah mezi

změnou množství použité práce a změnou produktu proporcionální. Zvýšení množství práce vždy nevede ke stejně velkému zvětšení produktu. V pozadí tohoto jevu stojí *technické optimum* kombinace práce a kapitálu. Obrázek 4.1 ukazuje vztah mezi množstvím práce a firemním produktem za určité období (třeba týden). Produkt q_{opt} vyrobila firma technicky optimální kombinací množství práce l_{opt} s daným množstvím kapitálu. Navzdory tomu, že kapitál začíná být přetěžován, se firmě daří zvětšovat produkt přidáváním jednotek práce až na q_{max} . Zvyšování množství práce nad l_{max} vede kvůli extrémnímu přetížení kapitálu ke zmenšování produktu.

Produkt připadající na jednotku (jeden dělník, nebo jedna hodina) vynaložené práce se nazývá *průměrný produkt práce* (dále jen průměrný produkt). Obrázek 4.2 ukazuje, že do dosažení technicky optimální kombinace práce s kapitálem s rostoucím množstvím práce průměrný produkt (v obrázku to ukazuje křivka AP_1) roste. Po dosažení optimální kombinace práce s kapitálem s rostoucím množstvím práce průměrný produkt klesá. Optimální kombinace práce s kapitálem je při množství práce l_{opt} , kdy je mezní produkt práce (dále jen mezní produkt) největší (křivka MP_1 v obrázku 4.2). *Mezní produkt* je přírůstek nebo úbytek firemního produktu vyvolaný změnou množství použité práce

Obrázek 4.1 Práce a produkt

Obrázek 4.2 Mezní produkt a průměrný produkt

o jednotku. Zvyšování množství práce nad l_{opt} přináší firmě snižující se přírůstky produktu až do množství práce l_{max} . Při tomto množství práce je mezní produkt nulový a další zvyšování množství práce zapojené do výroby by vedlo k zápornému meznímu produktu. A záporný mezní produkt znamená zmenšení firemního produktu.

Firmu Nebozízek a jakoukoli jinou firmu zajímá velikost produktu ve vztahu k maximalizaci zisku z výroby zboží. Firma maximalizuje hodnotu vyrobeného zboží (celkový příjem) a současně minimalizuje hodnotu vynaložených zdrojů (celkové náklady). Množství práce použité ve výrobě a velikost produktu jsou však měřeny v jiných než peněžních jednotkách. V případě firmy Nebozízek to byl počet dělníků a počet vyrobených dřevěných lavic za týden. Tyto počty nic neříkají o příjmech a nákladech. Aby byly příjmy a náklady srovnatelné, musejí být všechny měřeny v peněžních jednotkách.

Peněžní hodnotu firemního produktu (q) obdržíme jeho vynásobením cenou za jednotku zboží (P). (Cf. vzorec níže.) Tuto peněžní hodnotu nazývají ekonomové *příjem z celkového produktu práce* a označíme jej TRP_1 .

$$TRP_1 = q \cdot P$$

Firma potřebuje k volbě množství práce s ohledem na maximalizaci zisku vědět, k jaké změně velikosti příjmu z celkového produktu volba jiného množství práce povede. Tuto skutečnost ukazuje *příjem z mezního produktu práce*, který označíme MRP_1 . Je to peněžní hodnota mezního produktu práce. Příjem z mezního produktu obdržíme vynásobením mezního produktu (MP_1) mezním příjmem, který je pro firmu cenového příjemce roven ceně zboží (P).

$$MRP_1 = MP_1 \cdot P$$

Konečně, peněžní hodnotu průměrného produktu ukazuje *příjem z průměrného produktu práce* (ARP_1), který je výsledkem součinu průměrného produktu a ceny zboží.

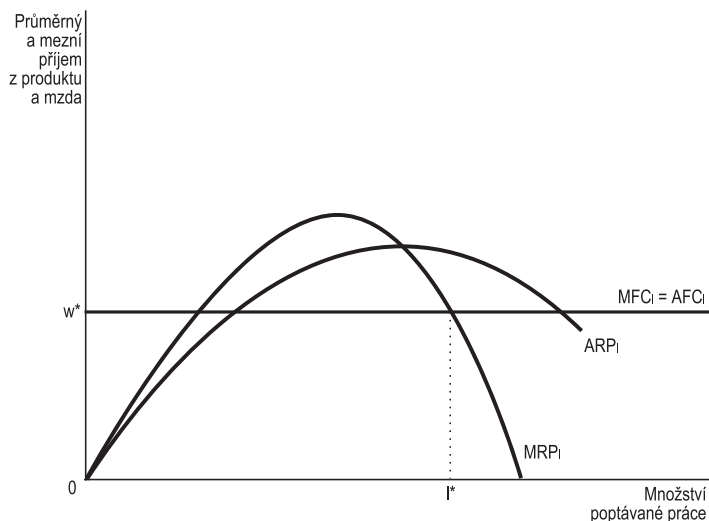
Množství práce a velikost nákladů na práci

Náklady na *práci* musíme rozlišit od nákladů na všechny výrobní vstupy. Náklady na neměnný vstup *kapitál* jsou v krátkém období dány a firmu zajímají pouze náklady na proměnný vstup práce. Část celkových nákladů, které připadají na práci, nazveme *celkové náklady na práci*, se zkratkou TFC_1 . Celkové náklady na práci se vypočítají vynásobením množstvím práce (l) mzdou (w).

$$TFC_1 = l \cdot w$$

Předpokládáme, že se firma nachází na trhu práce v prostředí dokonalé konkurence a nemůže tudíž ovlivnit výši mzdy, tedy musí brát mzdou za objektivní veličinu danou trhem. Za této situace stojí firmu každá jednotka práce stejně, bez ohledu na množství práce, které firma najímá. Tudíž *průměrné náklady na práci* se rovnají mzdě. Firmu stojí každá dodatečná jednotka práce stejnou částku, která se rovná mzdě. Nazvěme změnu celkových nákladů na práci vyvolanou přidáním, nebo odebráním, jednotky práce jako *mezní náklady na práci* a označme je MFC_1 . Mezní náklady na práci se rovnají mzdě, takže platí

$$AFC_1 = w = MFC_1$$

Obrázek 4.3 Maximalizace zisku z práce

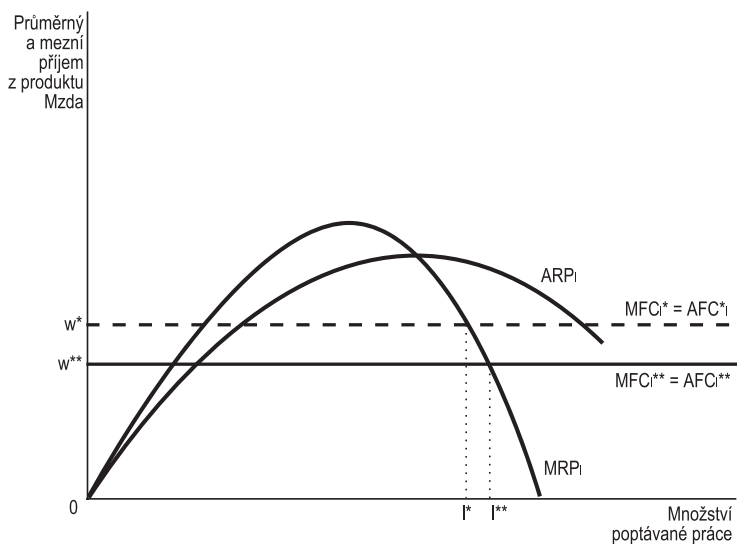
Maximalizace zisku z práce

Obrázek 4.3 ukazuje grafické symboly příjmu z průměrného produktu – křivku ARP_i , příjmu z mezního produktu – křivku MRP_i , a grafický symbol průměrných nákladů na práci a mezních nákladů na práci – příjmu $MFC_i = AFC_i$. Při mzdě w^* firma maximalizuje zisk ze zaměstnané práce při množství l^* . Proč právě při tomto poptávaném množství práce? Pokud by firma snížila poptávané množství práce o jednotku pod l^* , pak by byl úbytek příjmu z celkového produktu práce vyšší než by byl úbytek celkových nákladů na práci a zisk z práce by se byl snížil. Pokud by firma zvýšila poptávané množství práce o jednotku nad l^* , pak by byl přírůstek příjmu z celkového produktu práce nižší, než by byl přírůstek celkových nákladů na práci a zisk z práce by se byl snížil.

Z obrázku 4.4 je patrné, že mzdě w^* odpovídají dvě různá poptávaná množství práce, při nichž se příjem z mezního produktu práce rovná mezním nákladům na práci. Tato množství ukazují průsečíky křivky MRP_i s přímkou MFC_i . Jedním z těchto poptávaných množství je již

zmíněné množství l . A co druhé poptávané množství? Proč jej firma nezvolí, aby maximalizovala svůj zisk z práce? Firma posledně zmíněné množství nezvolí, protože nepokryje příjmem z produktu práce náklady na práci. Totiž průměrné náklady na práci jsou vyšší než příjem z průměrného produktu práce.

Jestliže se mzda sníží, v obrázku 4.4 z w^* na w^{**} , pak při množství poptávané práce l^* firma nemaximalizuje zisk. Totiž při mzdě w^{**} a poptávaném množství práce l^* převyšuje příjem z mezního produktu práce mezní náklady na práci, které se rovnají mzdě w^{**} . Za této situace každá jednotka práce navíc firmě přinese přírůstek příjmu z celkového produktu, který je větší než přírůstek celkových nákladů na práci. Zvýšením množství práce firma zvyšuje zisk až do množství poptávané práce l^{**} .

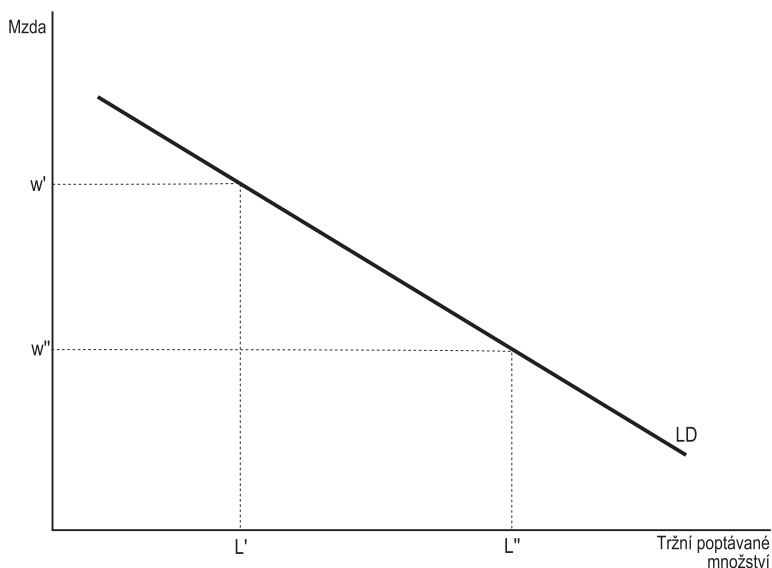
Obrázek 4.4 Změna mzdy a poptávané množství práce

A jak firma reaguje na růst mzdy, třeba z w^{**} na w^* (cf. opět obrázek 4.4)? Po růstu mzdy firma nemaximalizuje zisk, neboť při množství l^{**} jsou mezní náklady na práci (w^*) vyšší než příjem z mezního produktu práce. Za této situace každá ubraná jednotka práce přinese úbytek

celkových nákladů na práci, který je vyšší než úbytek příjmu z celkového produktu. Proto ekonomicky racionálně jednající firma snižuje množství poptávané práce až po l' , při kterém při vyšší mzdě w' opět maximalizuje zisk z práce.

Ekonomicky racionální jednání výrobce spočívá v tom, že výrobce sleduje při poptávání určitého množství práce cíl v podobě maximalizace přebytku příjmu z celkového produktu práce nad celkovými náklady na práci (maximalizuje zisk z práce). Prostředkem k dosažení tohoto cíle je volba poptávaného množství práce. Při volbě výrobce srovnává mzdu s příjmem z mezního produktu práce a volí takové množství práce, při kterém se mzda rovná příjmu z mezního produktu, takže zisk z práce je maximální. Ekonomicky racionální jednání výrobce představuje mechanismus, který spojuje mzdu nepřímo úměrně s poptávaným množstvím práce.

Obrázek 4.5 Přímka poptávky po práci

Poptávka po práci

Firma reagovala na snížení mzdy zvýšením poptávaného množství práce. Firma reagovala na růst mzdy snížením poptávaného množství práce. Vztah mezi množstvím práce, které firma poptává, a mzdou je nepřímý úměrný. Zapsáno jazykem proměnných: $w \downarrow \Rightarrow l \uparrow$; $w \uparrow \Rightarrow l \downarrow$, kde w je symbol mzdy a l je symbol firemního poptávaného množství práce.

Tento nepřímý úměrný vztah mezi mzdou a firemním poptávaným množstvím práce se nazývá firemní poptávka po práci. Pro účel analýzy utváření mzdy za určitý druh práce na trhu práce (cf. kapitola 6, níže) se ukazuje vhodnějším tržní poptávka po práci. *Tržní poptávka* je nepřímý úměrný vztah mzdy a tržního poptávaného množství práce. Tržní poptávané množství práce obdržíme sečtením poptávaných množství všech firem, které poptávají za danou mzdu práci určitého druhu.

Obrázek 4.5 ukazuje přímkou označenou LD , která graficky symbolizuje tržní poptávku po práci. Na vodorovné ose je vyneseno tržní poptávané množství práce a na svislé ose je vynesena výše mzdy. Obrázek 4.5 ukazuje dvě různé vysoké mzdy, w' a w'' . Za mzdu w' jsou firmy ochotny poptávat množství práce L' , kdežto při nižší mzdě w'' jsou firmy ochotny poptávat vyšší množství práce L'' .

* * *

5. DOMÁCNOST A NABÍDKA PRÁCE

Cílem této kapitoly je vysvětlit:

- vztahu množství práce k velikosti újmy a k výši příjmu;
- racionality jednání člena domácnosti v roli pracovníka prodávajícího svou práci;
- nabídky práce.

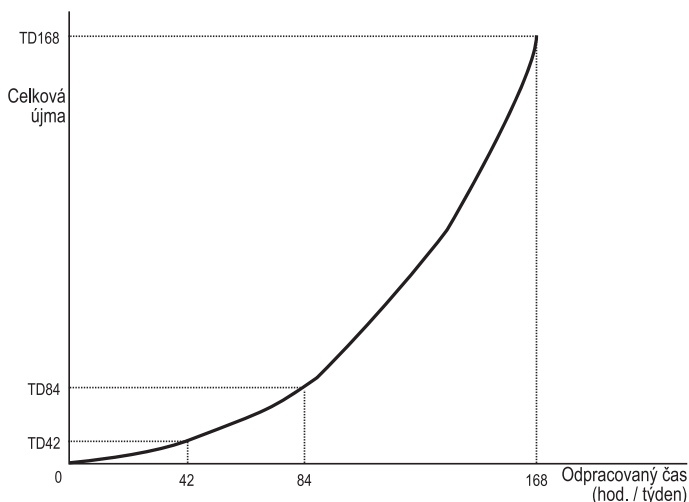

Člen domácnosti potřebuje nějaký zdroj peněžního příjmu, aby na trhu zboží směnil peníze za zboží, kterým uspokojí svoje potřeby. Prodej práce na trhu představuje pro většinu obyvatel evropských států hlavní pramen jejich peněžních příjmů. Intuice a každodenní zkušenost napovídají, že lidé jsou ochotni více pracovat pouze za vyšší mzdu. Pojďme za hranice běžné zkušenosti a podívejme se, jak se podle ekonomie rozhoduje člen domácnosti na trhu práce o tom, kolik práce firmám nabídne za danou tržní mzdu. Nabízenou prací se zde nemyslí jakákoli práce, ale pouze námezdní práce pro firmy. Předpokládá se, že člen domácnosti nabízející práci, nazývá se pracovník, nemá kromě práce za mzdu jinou možnost získat peněžní příjem a že se rozhoduje pouze s ohledem na svou osobu. Cílem pracovníkova ekonomicky racionálního jednání při nabízení své práce na trhu je *maximalizace pracovníckého přebytku*. Pracovníký přebytek představuje kladný rozdíl mezi celkovým příjmem z námezdní práce a celkovou újmou z námezdní práce.

Množství práce a velikost újmy

Množství práce, které pracovník nabízí na trhu firmám, bude měřeno v hodinách. Časové měřítko ukazuje prostou skutečnost, že jedním ze způsobů, kterým může pracovník trávit čas, je námezdní práce. Protože pracovníkův osobní čas je omezený délkou jeho života, znamená čas věnovaný námezdní práci méně času na jiné činnosti, například na odpočinek, práci v domácnosti apod. Ta část pracovníkova osobního času zasvěcená námezdní práci se nazývá odpracovaný čas a zbylý čas

zasvěcený ostatním aktivitám se nazývá volný čas. Takže čím více je odpracovaného času, tím méně je volného času. To je z pracovníkova pohledu něco nežádoucího, nepříjemného. Je to opak užitečnosti – je to pro pracovníka *újma*. Předpokládejme, že pracovník může ohodnotit velikost *újmy* z námezdní práce penězi, že pracovník ohodnotí cenu svého volného času, který by měl obětovat námezdní práci, peněžní částkou.

Obrázek 5.1 Odpracovaný čas a celková újma

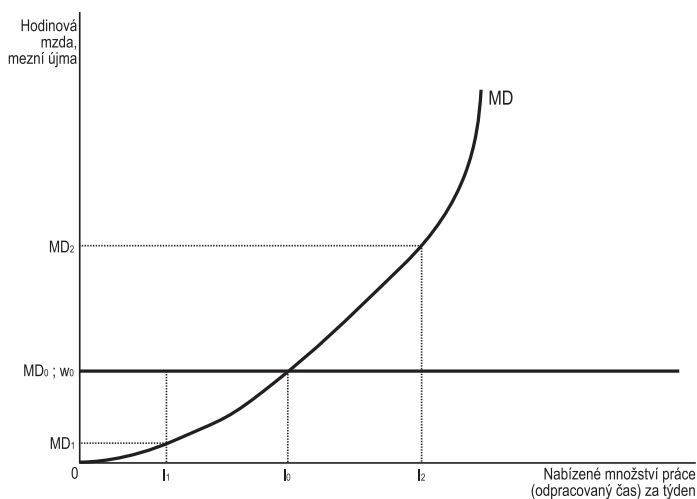
Obrázek 5.1 ukazuje vztah mezi množstvím odpracovaného času za týden v hodinách a velikostí *celkové pracovníkovy újmy* z odpracovaného času (zkratka TD). S množstvím odpracovaného času roste pracovníkova celková újma. Od nula hodin odpracovaného času roste celková újma zprvu mírně a její růst se postupně zrychluje. Ukazují to délky úseček na vodorovné ose v obrázku 5.1. Úsečka 0TD42 je kratší než úsečka TD42TD84 a úsečka TD42TD84 je kratší než úsečka TD84TD168.

Dokud pracovník pracoval méně hodin týdně (třeba 40 hodin týdně), doplňoval se odpracovaný čas volným časem pro pracovníka snesitelným způsobem. Jestliže odpracovaný čas tvoří většinu celko-

vého času a pracovník nemá dost volného času na jiné činnosti, ba dokonce nemá čas ani na odpočinek, pak pracovník odpracovanému času přisuzuje velkou újmu. Tyto skutečnosti lépe ukazují změny celkové újmy vyvolané změnou odpracovaného času o jednu hodinu týdně. Nazvěme takovou změnu *mezní újma*. Z doposud napsaného plyne, že od nulté hodiny odpracovaného času týdně až do 168 hodin odpracovaného času týdně s každou dodatečně odpracovanou hodinou roste mezní újma. A to zpočátku mírně a postupně rychleji a rychleji. Takže od nulté hodiny týdenního odpracovaného času je zprvu mezní újma pracovníka malá a postupně se stále více zvětšuje. Je tomu tak proto, že odpracovaný čas se pro pracovníka stává s každou další hodinou méně ctným.

Množství práce a výše peněžního příjmu

Odpracovaný čas však pracovníka pouze nesužuje, ale přináší mu také věc pro něj příjemnou, a to peněžní příjem. Čím vyšší má pracovník příjem, tím více může nakupovat spotřebního zboží a tím větší je pracovníkova užitečnost ze spotřeby nakoupeného zboží. Výše pracovníkova *celkového příjmu* závisí jednak na výši hodinové mzdy, jednak na množství práce nabídnuté prostřednictvím trhu firmám. Předpokládáme pracovníka v postavení mzdového příjemce. Pracovníka, který je jedním z mnoha pracovníků nabízejících na trhu práci stejného druhu. Výši mzdy za svou práci pracovník nemůže ovlivnit, mzdu stanovuje hra tržních sil. Tudíž pracovník nemůže změnou výše mzdy ovlivnit výši celkového příjmu z práce. Zbývá mu druhý prostředek: množství nabízené práce. Zcela v souladu s běžnou zkušeností lze konstatovat, že čím větší množství práce pracovník nabídne, tím vyšší je při dané mzdě jeho celkový příjem z práce. Protože se pracovník nachází v postavení mzdového příjemce, přináší mu každá navíc odpracovaná hodina stejný přírůstek celkového příjmu z práce, a to ve výši mzdy. Jak už čtenář asi tuší, tento přírůstek celkového příjmu z práce, který přinesla hodina práce navíc, se nazývá *mezní příjem z práce*.

Obrázek 5.2 Optimální množství nabízené práce

Ekonomicky racionální jednání pracovníka

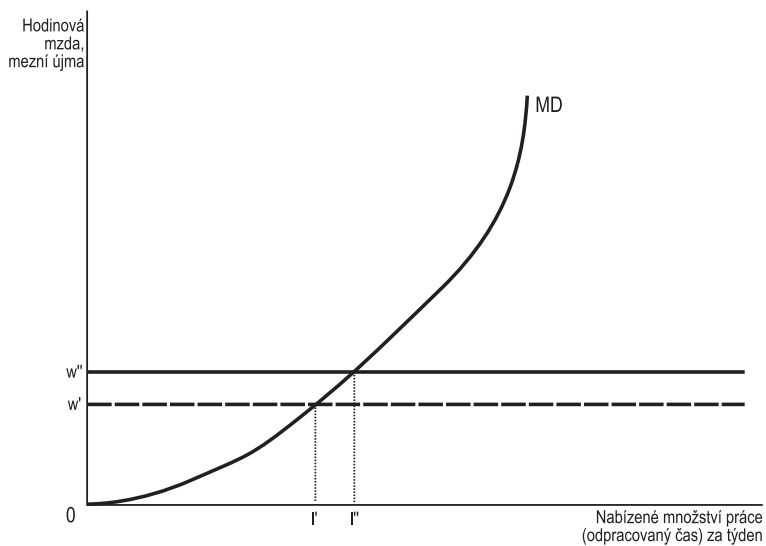
Předpokládejme, že je pracovník schopen porovnat velikost peněžně vyjádřené celkové újmy z odpracovaného času s velikostí celkového příjmu za práci. Odpracovaný čas za týden ukazuje pracovníkovo týdenní nabízené množství práce. S různými množstvími času se pojí různá celková újma a různý celkový příjem. Pracovník může volbou určitého množství práce ovlivnit velikost celkové újmy a celkového příjmu. Pracovníkovým cílem je minimalizovat celkovou újmu a současně maximalizovat celkový příjem z práce. Přitom kritériem pracovníkovy volby je srovnání velikosti změny celkové újmy a změny velikosti příjmu z práce, které jiné nabízené množství práce přinese. Změnu celkové újmy, kterou vyvolala poslední přidaná hodina práce, nebo poslední odebraná hodina nabízené práce, ukazuje mezní újma. Změnu celkového příjmu z práce, kterou vyvolala poslední přidaná, nebo odebraná hodina nabízené práce, ukazuje hodinová mzda. Dokud každá dodatečná hodina práce vede k většímu přírůstku příjmu z práce ve srovnání s přírůstkem celkové újmy, vyplatí se pracovníkovi zvyšovat nabízené množství práce.

Proč? Protože rozdíl mezi celkovou újmou a celkovým příjmem z práce se stále zvyšuje. A tím rozdílem není nic jiného než *pracovníký přebytek*. Obrázek 5.2 ukazuje tyto skutečnosti pomocí zvyšování nabízeného množství práce z nuly až na l_0 . Při nabízeném množství práce l_0 přinesla poslední přidaná hodina práce přírůstek celkové újmy (mezní újma, zkratka MD), který je roven přírůstku celkového příjmu z práce (hodinová mzda, zkratka w). Hodinová mzda w_0 se rovná mezní újmě MD_0 . Další zvyšování nabízeného množství práce vede k tomu, že mezní újma převyšuje mzdu a pracovníký přebytek se zmenšuje.

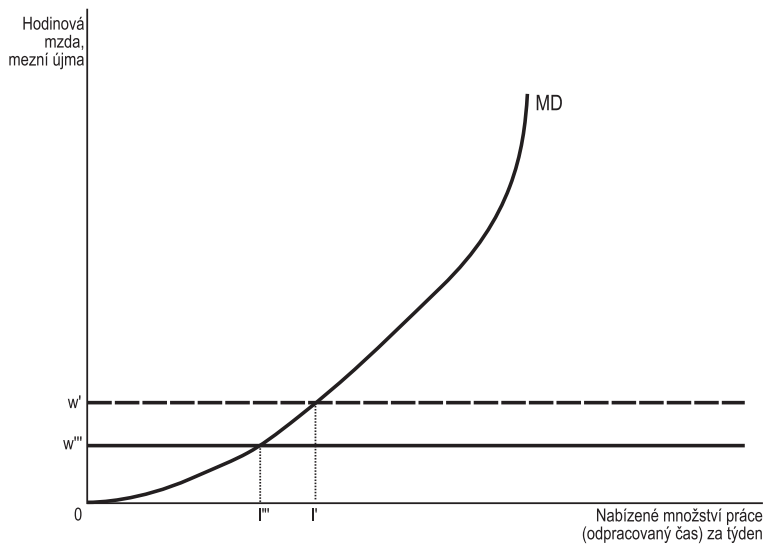
Tudíž při nabízeném množství práce l_2 je mezní újma MD_2 vyšší než hodinová mzda w_0 . Pracovník si polepší, jestliže bude snižovat nabízené množství práce z l_2 až na l_0 . A to z toho důvodu, že úbytky celkové újmy budou vyšší než úbytky celkového příjmu z práce. Jakmile pracovník sníží nabízené množství práce pod l_0 , třeba až na množství l_1 , pak je sice hodinová mzda w_0 vyšší než mezní újma MD_1 , ale pracovníký přebytek není největší. V pozadí stojí skutečnost, že snižování nabízeného množství práce pod l_0 vede k většímu úbytku celkového příjmu z práce, než je úbytek celkové újmy. Tudíž pracovník maximalizuje svůj pracovníký přebytek právě při nabízeném množství práce l_0 .

Nyní prozkoumejme, co se stane, jestliže se zvýší hodinová mzda. Obrázek 5.3 ukazuje růst hodinové mzdy z w' na w'' . Pracovník nabízí množství práce l' . Při tomto nabízeném množství práce však vyšší hodinová mzda w'' převyšuje mezní újmu. To znamená, že pracovník nemaximalizuje svůj pracovníký přebytek. Pracovníkovi se vyplatí zvyšovat nabízené množství práce až do množství práce l'' , kdy se hodinová mzda rovná mezní újmě. A při vyšší hodinové mzdě w'' maximalizuje pracovník svůj pracovníký přebytek při nabízeném množství práce l'' .

Nyní prozkoumejme, co se stane, jestliže se sníží mzda. Obrázek 5.4 vykresluje snížení hodinové mzdy z w' na w''' . Pracovník ještě nabízí množství práce l' . Ale při tomto množství převyšuje mezní újmu hodinovou mzdu w''' . To znamená, že pracovník nemaximalizuje svůj pracovníký přebytek. Pracovníkovi se vyplatí snižovat nabízené množství práce až na množství l''' , kdy se hodinová mzda rovná mezní újmě. Při nižší hodinové mzdě w''' pracovník maximalizuje svůj pracovníký přebytek při nabízeném množství práce l''' .

Obrázek 5.3 Růst mzdy

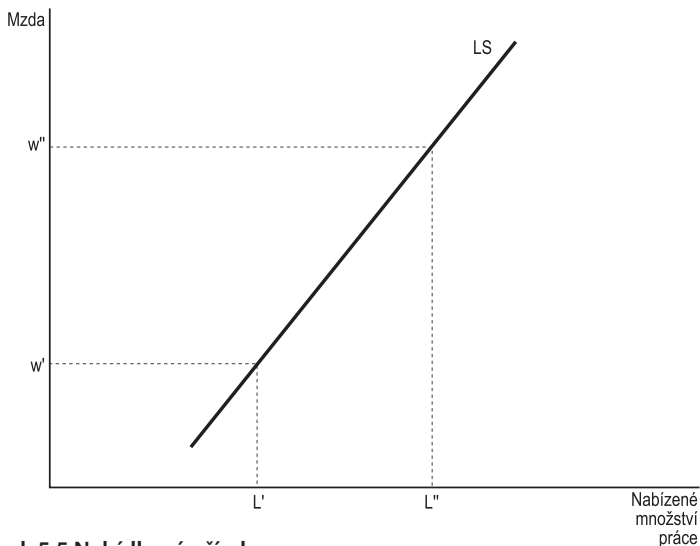
Obrázek 5.4 Snížení mzdy

Ekonomicky racionální jednání pracovníka, člena domácnosti, spočívá v tom, že pracovník sleduje při nabízení určitého množství svojí práce cíl v podobě maximalizace přebytku celkového příjmu nad celkovou újmou (maximalizuje pracovníký přebytek). Prostředkem k dosažení tohoto cíle je volba nabízeného množství práce. Při volbě pracovník srovnává mzdu s mezní újmou a volí takové množství práce, při kterém se mzda rovná mezní újmě, takže pracovníký přebytek je maximální. Ekonomicky racionální jednání pracovníka představuje mechanismus, který spojuje mzdu přímo úměrně s nabízeným množstvím práce.

Nabídka práce a nabídková přímka

Na růst mzdy pracovník reagoval zvýšením nabízeného množství práce. Na snížení mzdy pracovník reagoval snížením nabízeného množství práce. Vyjádřeno jazykem proměnných: $w \uparrow \Rightarrow l \uparrow$; $w \downarrow \Rightarrow l \downarrow$, kde w je mzda a l pracovníkem nabízené množství práce. Tento přímo

Obrázek 5.5 Nabídková přímka

úměrný vztah mezi mzdou a množstvím práce, které nabízí pracovník, nazývají ekonomové individuální nabídka práce. Pro účely analýzy tržního určení mzdy se jeví vhodnější tržní nabídka práce, což je přímo úměrný vztah mezi mzdou a tržním množstvím práce. Tržní množství práce obdržíme sečtením jednotlivých množství práce, která nabízejí při dané mzdě všichni pracovníci. Obrázek 5.5 ukazuje, že při vyšší mzdě w'' jsou pracovníci ochotni nabízet větší množství práce L'' než při nižší mzdě w' , při které nabízejí množství L' . Přímka tržní nabídky práce (označená symbolem LS) tuto skutečnost ukazuje tím, že má rostoucí průběh od počátku hodnot obou veličin (mzdy a nabízeného množství).

* * *

6. ROVNOVÁHA TRHU PRÁCE

Cílem této kapitoly je vysvětlit:

- poptávkovou nerovnováhu trhu s určitým druhem práce;
- mechanismus dosahování nové rovnováhy trhu s určitým druhem práce.

Jak trh určuje výši mzdy za určitý druh práce? Odpověď na tuto otázku je předmětem této kapitoly. Co však označuje výraz „určitý druh práce“? Určitý druh práce představuje práci se specifickými znaky, která je potřebná k výrobě určitého zboží. Například to může být krejčovská práce potřebná k výrobě oděvů.

Výraz „určitý druh práce“ naznačuje ještě jednu souvislost – tato kapitola pojednává o tržním stanovení mzdy za určitý druh práce. A to na trhu, kde firmy poptávají jenom tento druh práce a domácnosti nabízejí pouze tento druh práce. Jinak řečeno, tato kapitola se věnuje procesu dosahování rovnováhy trhu s jedním, určitým druhem práce. Je to perspektiva mikroekonomická na rozdíl od perspektivy makroekonomické, kterou se vyznačují kapitoly v části II *Stabilizační politika*. V části II je na práci nahlíženo v rámci celé národní ekonomiky jako na veškerou práci poptávanou všemi firmami a nabízenou všemi domácnostmi v národní ekonomice. Jinými slovy, je to práce všech druhů, které jsou poptávány firmami a nabízeny domácnostmi v národní ekonomice.

Předpoklad dokonalé konkurence

Za účelem vysvětlení funkce mzdy při obnovení rovnováhy na trhu s určitým druhem práce budeme pracovat s modelem dokonalé konkurence. *Dokonalá konkurence* na trhu s určitým druhem práce znamená, že o tržní poptávané množství se dělí stejnými díly velké množství firem a o tržní nabízené množství se dělí stejnými díly velké množství domácností. Firmy nerozlišují práci podle toho, která domácnost ji vynaložila, a domácnosti vynakládají práci se zcela totožnými

vlastnostmi. Relativně malé podíly firem na tržním poptávaném množství, relativně malé podíly domácností na tržním nabízeném množství a identická práce vynakládaná domácnostmi znemožňují domácnostem a firmám ovlivňovat mzdu za práci. Mzda za práci je stanovena trhem a domácnosti s firmami ji musejí brát jako danou.

Pro analýzu rovnováhy trhu s určitým druhem práce také platí předpoklady uvedené v kapitole 4 a kapitole 5, zejména jsou to: pro firmy není propouštění pracovníků spojeno s náklady (nemusejí vyplácet pracovníkům odstupné) a mohou propustit pracovníky okamžitě (nemusejí dodržovat ochrannou lhůtu). Mzdu určuje výhradně trh práce, firmy a pracovníci o ní nevyjednávají, ale musejí ji brát takovou, jaká je.

Růst tržní poptávky po oděvech

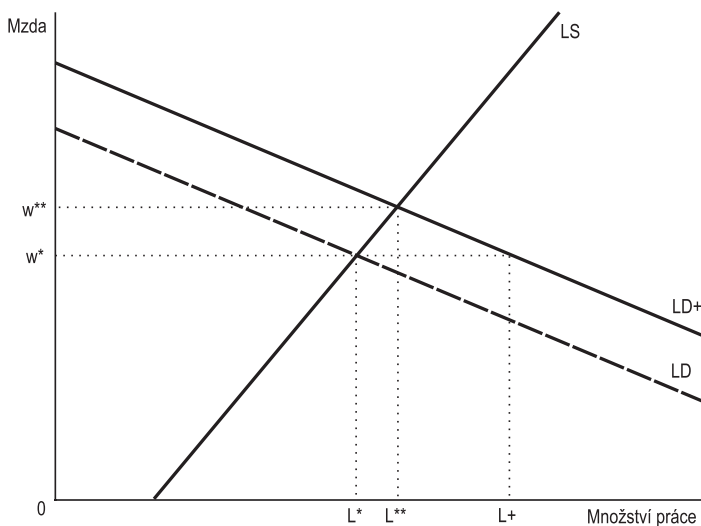
Místo obecného druhu práce uvažujme krejčovskou práci. Krejčovskou práci poptávají firmy, které ji používají k výrobě oděvů. Firmy poptávají krejčovskou práci na trhu s krejčovskou prací, kde ji nabízejí domácnosti. Trh s krejčovskou prací je v rovnováze. Obrázek 6.1 ukazuje, že při mzdě w^* se shoduje množství krejčovské práce poptávané firmami s množstvím práce nabízeným domácnostmi. Toto shodné množství krejčovské práce se nazývá rovnovážné množství krejčovské práce a v obrázku 6.1 je označeno symbolem L^* . To je výchozí situace procesu od právě popsané rovnováhy trhu s krejčovskou prací k nové rovnováze trhu s krejčovskou prací. Na trhu s oděvy totiž vzrostla tržní poptávka po oděvech. A růst tržní poptávky po oděvech vychýlil trh s krejčovskou prací z rovnováhy.

Růst tržní poptávky po krejčovské práci

Co má změna na trhu oděvů společného s trhem krejčovské práce? Trh oděvů spojuje s trhem krejčovské práce skutečnost, že firmy vyrábějící oděvy používají krejčovskou práci. Růst tržní poptávky po oděvech vede na trhu oděvů k růstu ceny oděvu (cf. kapitola 3, výše). Oděvním firmám roste mezní příjem (mezní příjem je roven ceně oděvu) nad mezní náklady, což oděvní firmy pobídne k následnému zvýšení vyráběných

množství oděvů. Protože jediným proměnlivým výrobním vstupem je v krátkém období práce a množství ostatních výrobních vstupů je dáno (cf. kapitola 4, výše), mohou oděvní firmy zvyšovat vyráběná množství oděvů pouze zapojením většího množství krejčovské práce.

Růst ceny oděvu vede k růstu příjmu z mezního produktu krejčovské práce (cf. kapitola 4, výše). Tudíž při množství krejčovské práce L^* (obrázek 6.1) je příjem z mezního produktu krejčovské práce vyšší než mzda w^* . Oděvní firmy nemaximalizují svoje zisky z krejčovské práce. Aby je maximalizovaly, tak oděvní firmy chtějí poptávat za mzdu w^* větší množství práce než L^* (dokonce až množství $L+$). Protože poptávané množství krejčovské práce vzrostlo při dané mzdě vlivem růstu příjmu z mezního produktu krejčovské práce, tak máme co do činění s růstem tržní poptávky po krejčovské práci. Obrázek 6.1 ukazuje růst tržní poptávky po krejčovské práci posunem přímky tržní poptávky po krejčovské práci doprava nahoru z LD na $LD+$. Jestliže pro firmy je po růstu tržní poptávky po oděvech při mzdě w^* optimální množství krejčovské práce $L+$, pak pro domácnosti je při mzdě w^* optimální množství krejčovské práce L^* . Na trhu s krejčovskou prací je nedostatek. Trh s krejčovskou prací se ocitá v nerovnováze.

Obrázek 6.1 Růst poptávky po práci

Hledání tržní rovnováhy aukcí

Protože platí předpoklad modelu o dokonalé konkurenci mezi domácnostmi a mezi firmami na trhu s prací, nemohou ani domácnosti, ani firmy měnit mzdu za krejčovskou práci. Jestliže se nezmění mzda za krejčovskou práci na jinou mzdu než w^* , pak zůstane trh s krejčovskou prací v nerovnováze. Do modelu tedy vstupuje aukcionář, který má jako jediný přehled o velikosti tržního poptávaného množství a o velikosti tržního nabízeného množství. Jestliže se tržní poptávané množství nerovná tržnímu nabízenému množství, pak je trh v nerovnováze a s krejčovskou prací se neobchoduje. Úkol aukcionáře pak spočívá v hledání mzdy, která sladí tržní poptávané množství s tržním nabízeným množstvím. Teprve při rovnosti tržního poptávaného množství a tržního nabízeného množství se mohou uskutečnit obchody s krejčovskou prací výhodné pro všechny domácnosti a firmy.

Nedostatek krejčovské práce a růst mzdy

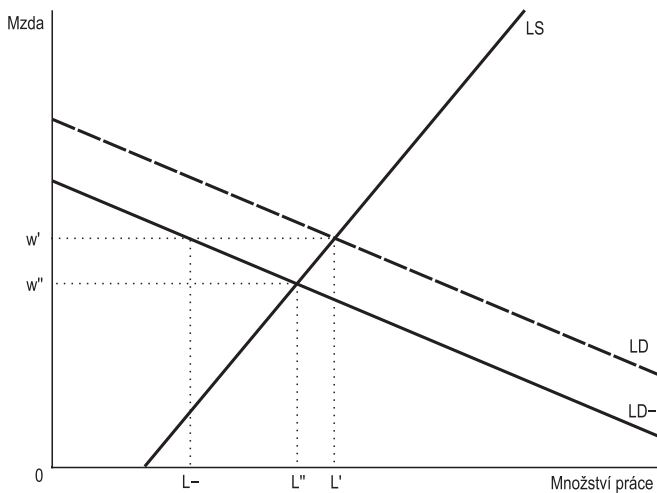
Mzda za krejčovskou práci roste nad w^* (aukcionář zvýšil mzdu za krejčovskou práci nad mzdu w^*). Firmy již nemaximalizují svoje zisky z krejčovské práce při tržním poptávaném množství L_+ , protože mzda je vyšší než příjem z mezního produktu krejčovské práce. Aby firmy maximalizovaly svoje zisky z krejčovské práce, sníží tržní poptávané množství pod L_+ . Současně s firmami reagují na zvýšení mzdy za krejčovskou práci nad w^* také domácnosti (pracovníci). Totiž domácnosti již nemaximalizují při tržním nabízeném množství L^* svoje pracovníkové přebytky, protože mzda je vyšší než mezní újma. Aby domácnosti maximalizovaly svoje pracovníkové přebytky, zvyšují tržní nabízené množství krejčovské práce nad L^* . Jestliže ani první zvýšení mzdy za krejčovskou práci nad w^* nestačí k takovému poklesu tržního poptávaného množství a současně k takovému růstu tržního nabízeného množství, aby se tržní poptávané množství rovnalo tržnímu nabízenému množství, pak ještě mzda za krejčovskou práci roste (aukcionář ještě zvýší mzdu za krejčovskou práci).

Nová rovnováha trhu s krejčovskou prací

Mzda za krejčovskou prací roste až na w^{**} (obrázek 6.1). Při této mzdě za krejčovskou prací se již tržní poptávané množství krejčovské práce rovná tržnímu nabízenému množství krejčovské práce (v obrázku 6.1 to je rovnovážné tržní množství L^{**}). Je dosaženo rovnováhy trhu s krejčovskou prací a růst mzdy za krejčovskou prací se zastaví (aukcionář již nezvyšuje mzdu za krejčovskou prací). Proč? Protože při mzdě za krejčovskou prací w^{**} a rovnovážném tržním množství krejčovské práce L^{**} jak firmy maximalizují svoje zisky z krejčovské práce, tak domácnosti maximalizují svoje pracovníkové přebytky. Je tomu proto, že se příjem z mezního produktu rovná mzdě a současně se mzdě rovná mezní újma ($MRP_1^{**} = w^{**} = MD^{**}$).

Pokles tržní poptávky po oděvech

Nyní prozkoumáme proces obnovení rovnováhy trhu s krejčovskou prací po snížení tržní poptávky po oděvech. Trh krejčovské práce je v rovnováze. Obrázek 6.2 ukazuje, že při mzdě w' se shoduje množství

Obrázek 6.2 Snížení poptávky po práci

krejčovské práce poptávané firmami s množstvím práce nabízeným domácnostmi. Toto shodné množství krejčovské práce se nazývá rovnovážné množství krejčovské práce a v obrázku 6.2 je označeno symbolem L' . To je výchozí situace procesu od právě popsané rovnováhy trhu s krejčovskou prací k nové rovnováze trhu s krejčovskou prací. Na trhu s oděvy se totiž snížila tržní poptávka po oděvech. A pokles tržní poptávky po oděvech vychýlil trh s krejčovskou prací z rovnováhy.

Pokles tržní poptávky po krejčovské práci

Co má změna na trhu oděvů společného s trhem krejčovské práce? Trh oděvů spojuje s trhem krejčovské práce skutečnost, že firmy vyrábějící oděvy používají krejčovskou práci. Pokles tržní poptávky po oděvech vede na trhu oděvů ke snížení ceny oděvu (cf. kapitola 3, výše). Oděvní firmám klesá mezní příjem (mezní příjem je roven ceně oděvu) pod mezní náklady, což oděvní firmy pobídne k následnému snížení vyráběných množství oděvů. Protože jediným proměnlivým výrobním vstupem je v krátkém období práce a množství ostatních výrobních vstupů je dáno (cf. kapitola 4, výše), mohou oděvní firmy snižovat vyráběná množství oděvů pouze zapojením menšího množství krejčovské práce.

Pokles ceny oděvu vede ke snížení příjmu z mezního produktu krejčovské práce (cf. kapitola 4, výše). Potom při množství krejčovské práce L' (obrázek 6.2) je příjem z mezního produktu krejčovské práce nižší než mzda w' . Oděvní firmy nemaximalizují svoje zisky z krejčovské práce. Aby je maximalizovaly, tak chtějí oděvní firmy poptávat za mzdu w' jen množství práce $L-$. Protože se poptávané množství krejčovské práce snížilo při dané mzdě vlivem poklesu příjmu z mezního produktu krejčovské práce, tak máme co do činění s poklesem tržní poptávky po krejčovské práci. Obrázek 6.2 ukazuje pokles tržní poptávky po krejčovské práci posunem přímky tržní poptávky po krejčovské práci doleva dolů z LD na $LD-$. Jestliže pro firmy je po poklesu tržní poptávky po oděvech při mzdě w' optimální množství krejčovské práce $L-$, pak pro domácnosti je při mzdě w' optimální množství krejčovské práce L' . Na trhu s krejčovskou prací je přebytek. Trh s krejčovskou prací se ocitá v nerovnováze.

Hledání tržní rovnováhy aukcí

Protože platí předpoklad o dokonalé konkurenci mezi domácnostmi a mezi firmami na trhu s prací, nemohou ani domácnosti, ani firmy měnit mzdu za krejčovskou práci. Jestliže se nezmění mzda za krejčovskou práci na jinou mzdu než w' , pak zůstane trh s krejčovskou prací v nerovnováze. Do modelu tedy vstupuje aukcionář, který má jako jediný přehled o velikosti tržního poptávaného množství a o velikosti tržního nabízeného množství. Jestliže se tržní poptávané množství nerovná tržnímu nabízenému množství, pak je trh v nerovnováze a s krejčovskou prací se neobchoduje. Úkol aukcionáře pak spočívá v hledání mzdy, která sladí tržní poptávané množství s tržním nabízeným množstvím. Teprve při rovnosti tržního poptávaného množství a tržního nabízeného množství se mohou uskutečnit obchody s krejčovskou prací výhodné pro všechny domácnosti a firmy.

Přebytek krejčovské práce a pokles mzdy

Mzda za krejčovskou práci klesá pod w' (aukcionář snížil mzdu za krejčovskou práci pod mzdu w'). Firmy již nemaximalizují svoje zisky z krejčovské práce při tržním poptávaném množství $L-$, protože mzda je nižší než příjem z mezního produktu krejčovské práce. Aby firmy maximalizovaly svoje zisky z krejčovské práce, zvýší tržní poptávané množství nad $L-$. Současně s firmami reagují na snížení mzdy za krejčovskou práci pod w' také domácnosti (pracovníci). Totiž domácnosti již nemaximalizují při tržním nabízeném množství L' svoje pracovníkové přebytky, protože mzda je nižší než mezní újma. Aby domácnosti maximalizovaly svoje pracovníkové přebytky, snižují tržní nabízené množství krejčovské práce pod L' . Jestliže ani první zvýšení mzdy za krejčovskou práci pod w' nestačí k takovému růstu tržního poptávaného množství a současně k takovému poklesu tržního nabízeného množství, aby se tržní poptávané množství rovnalo tržnímu nabízenému množství, pak ještě mzda za krejčovskou práci klesá (aukcionář ještě sníží mzdu za krejčovskou práci).

Nová rovnováha trhu s krejčovskou prací

Mzda za krejčovskou práci klesá až na w'' (obrázek 6.2). Při této mzdě za krejčovskou práci se již tržní poptávané množství krejčovské práce rovná tržnímu nabízenému množství krejčovské práce (v obrázku 6.2 to je rovnovážné tržní množství L''). Je dosaženo rovnováhy trhu s krejčovskou prací a pokles mzdy za krejčovskou práci se zastaví (aukcionář již nesnižuje mzdu za krejčovskou práci). Proč? Protože při mzdě za krejčovskou práci w'' a rovnovážném tržním množství krejčovské práce L'' jak firmy maximalizují svoje zisky z krejčovské práce, tak domácnosti maximalizují svoje pracovníkové přebytky. Je tomu proto, že se příjem z mezního produktu rovná mzdě a současně se mzdě rovná mezní újma ($MRP_1'' = w'' = MD''$).

Trh s určitým druhem práce se po vychýlení z rovnováhy dostává do nové rovnováhy pomocí změn tržního poptávaného množství a tržního nabízeného množství, které jsou výsledkem ekonomicky racionální reakce domácností a firem na změnu mzdy za práci.

7. EFEKTIVITA TRŽNÍHO SYSTÉMU

Cílem této kapitoly je vysvětlit:

- základního ekonomického problému společnosti;
- procesu dosažení celkové rovnováhy;
- efektivity tržního systému při řešení základního ekonomického problému společnosti.

Základní ekonomický problém společnosti

Ekonomickým činnostem dává vzniknout zvláštní vztah mezi lidskými potřebami a zdroji. Tento vztah se vyznačuje napětím mezi neomezeností lidských potřeb, které jsou uspokojovány zbožím, a vzácností zdrojů, ze kterých je zboží vyráběno. Konečně, aby byl výčet úplný, výrobu zboží neomezuje pouze vzácnost zdrojů, ale rovněž stav vědomostí, jak vyrábět zboží ze vzácných zdrojů a s pomocí vzácných zdrojů. Tyto vědomosti se nazývají výrobní technologie. Neomezenost lidských potřeb může plynout podle konkrétních okolností z některého, nebo ze všech následujících důvodů:

- zboží se při uspokojování potřeb buď úplně spotřebuje, nebo opotřebuje, takže musí být nahrazeno;
- jsou k dispozici nová nebo zdokonalená zboží, která vedou k novým lidským potřebám;
- dané potřeby jsou po čase nasyceny a lidé přestanou být spokojeni s tím, co mají;
- růst materiální životní úrovně vede lidi k definování dalších potřeb a současně k očekávání ohledně uspokojení těchto potřeb.

V určitém období (např. v kalendářním roce 2007) stojí proti neomezeným lidským potřebám omezené množství zdrojů a daná úroveň výrobní technologie. Například v určitém období se může při daném počtu vrtů, dané vydatnosti ložisek a dané výrobní technologii vytěžít jenom omezené množství ropy. Nebo se při dané velikosti populace

může vynaložit omezené množství práce při výrobě zboží. Z omezeného množství zdrojů lze vyrobit omezené množství zboží. Tudiž lidské potřeby lze uspokojit pouze částečně, ba dokonce některé potřeby nelze uspokojit vůbec. Protože zdrojů je omezené množství a lze je použít na výrobu více druhů zboží, jsou zdroje vzácné.

Omezené množství zdrojů a daný stav výrobní technologie na jedné straně a neomezené potřeby lidí na straně druhé představují *základní ekonomický problém společnosti*. Společnost čelí výzvám pramenícím ze základního ekonomického problému. Společnost se potýká s otázkou *co vyrábět, jak vyrábět a pro koho vyrábět*.

Odpověď na otázku *co vyrábět* spočívá v určení vyrobených množství jednotlivých druhů zboží. Odpověď na otázku *jak* jednotlivá zboží vyrábět spočívá v určení množství zdrojů potřebných na výrobu jednotlivých druhů zboží. Konečně odpovědi na otázku *pro koho* zboží vyrábět je určení množství jednotlivých druhů zboží, které obdrží každý jednotlivý člen společnosti.

Model tržního ekonomického systému

Jak trhy řeší základní ekonomický problém společnosti cenami, bude ukázáno pomocí modelu tržního ekonomického systému. Model představuje teoreticky zkonstruovaný tržní ekonomický systém. Model není reprezentací nějakého reálně existujícího ekonomického systému. Tento model obsahuje řadu předpokladů, které nemají nic společného se skutečným tržním ekonomickým systémem. Zmíněné předpoklady slouží k analýze fungování soustavy trhů při řešení základního ekonomického problému společnosti. Účelem analýzy tudíž nejsou místní a dobové zvláštnosti fungování tržního ekonomického systému při řešení základního ekonomického problému společnosti. Účelem analýzy jsou podstatné rysy fungování tržního ekonomického systému při řešení základního ekonomického systému společnosti. To jsou rysy, kterými se vyznačuje fungování tržního ekonomického systému v každých místních a dobových okolnostech. Předpoklady modelu tržního ekonomického systému jsou následující.

- Ekonomické činnosti lidí jsou koordinovány výhradně cenami, ne mocenskou autoritou.

- Ekonomický systém obývají jenom domácnosti a firmy, stát neexistuje.
- Neexistují jiné ekonomické systémy.
- Funkci peněz plní zlato, přičemž množství zlatých peněz je neměnné.
- Existuje fixní zásoba výrobních faktorů, v případě práce to je počet lidí v ekonomicky aktivním věku (15 až 70 let).
- Existují jen dva druhy zboží, oděvy a nábytek.
- Firmy působí v jednom ze dvou výrobních odvětví, oděvním nebo nábytkářském.
- Domácnosti mají jenom potřeby, které uspokojují oděvy a nábytkem.
- Domácnosti nic neuspoří, veškerý příjem vydají na nákup oděvů a nábytku.
- Přizpůsobování množství použitých výrobních faktorů ve výrobě je nazíráno z hlediska krátkého období, firmy mohou měnit velikost vyrobeného množství jenom změnou množství práce při daném množství kapitálu.
- Všechny firmy a domácnosti jsou cenovými příjemci a mzdovými příjemci.
- Spotřebitelé a výrobci jednají ekonomicky racionálně.

Struktura modelu

Domácnosti a firmy se setkávají v tržním ekonomickém systému na trzích. Na trhu s oděvy a na trhu s nábytkem domácnosti poptávají a firmy nabízejí. Na trhu s krejčovskou prací a na trhu s truhlářskou prací domácnosti nabízejí a firmy poptávají. Firmy z oděvního odvětví prodávají vyrobené oděvy domácnostem na trhu oděvů. Oděvní firmy za příjmy z prodeje oděvů nakupují krejčovskou práci od domácností na trhu s krejčovskou prací. Domácnosti nakupují za příjmy z prodané práce oděvy na trhu oděvů a nábytek na trhu nábytku. Firmy z nábytkářského odvětví prodávají vyrobený nábytek domácnostem na trhu nábytku. Nábytkářské firmy nakupují za příjmy z prodeje nábytku truhlářskou práci od domácností na trhu s truhlářskou prací. Domácnosti za příjmy z prodané truhlářské práce nakupují oděvy na trhu oděvů a nábytek na trhu nábytku.

Rovnováha tržního ekonomického systému

Výchozí situaci analýzy fungování tržního ekonomického systému při řešení základního ekonomického problému společnosti představuje celková rovnováha tržního ekonomického systému. *Celková rovnováha* tržního ekonomického systému znamená, že všechny trhy ekonomického systému jsou současně v rovnováze. Za situace celkové rovnováhy pak dojde ke změně spotřebitelských preferencí.

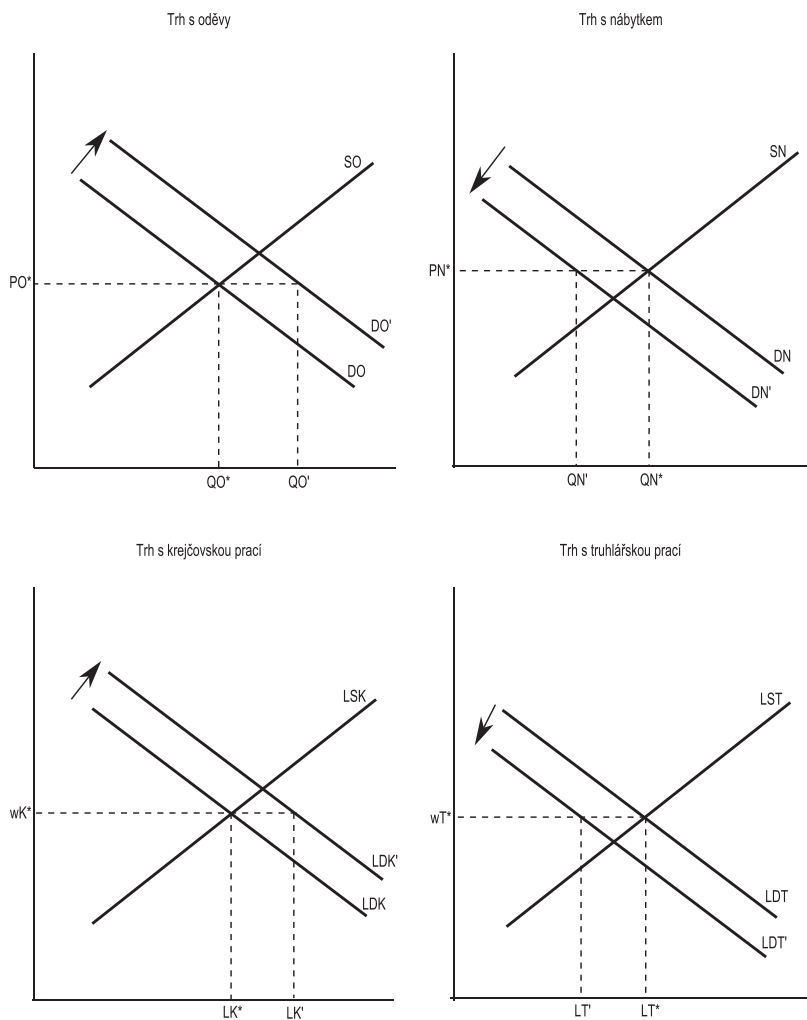
Změna spotřebitelských preferencí a celková nerovnováha

Domácnosti zvýší při ceně oděvu PO^* (cf. levý horní graf v obrázku 7.1) spotřebitelské preference oděvů. Mezní užitečnost oděvu je při tržním množství oděvů QO' vyšší než cena oděvu PO^* . Roste tržní poptávka po oděvech z DO na DO' . Domácnosti nemaximalizují svoje spotřebitelské přebytky z oděvů, takže chtějí za cenu PO^* poptávat až množství QO' . Oděvní firmy však při ceně PO^* maximalizují zisky z výroby oděvů při nabízeném množství QO' . Z toho důvodu, že při ceně PO^* poptávané množství oděvů převyšuje nabízené množství oděvů ($QO' > QO$), je na trhu s oděvy nedostatek oděvů a trh s oděvy se dostal do nerovnováhy.

Současně se zvýšením spotřebitelských preferencí oděvů sníží domácnosti při ceně nábytku PN^* (cf. pravý horní graf v obrázku 7.1) spotřebitelské preference nábytku. Mezní užitečnost nábytku je při tržním množství nábytku QN' nižší než cena oděvu PN^* . Snižuje se tržní poptávka po nábytku z DN na DN' . Domácnosti nemaximalizují svoje spotřebitelské přebytky z nábytku, takže chtějí za cenu PN^* poptávat jen množství QN' . Protože při nabízeném množství nábytku QN' převyšuje cena PN^* mezní náklady, nábytkářské firmy nemaximalizují zisky z výroby nábytku a chtějí za cenu PN^* nabízet množství QN' . Protože při ceně PN^* je poptávané množství nábytku nižší než nabízené množství nábytku ($QN' < QN$), je na trhu s nábytkem přebytek oděvů a trh s nábytkem se dostal do nerovnováhy.

Cena oděvu roste. Oděvní firmy již nemaximalizují svoje zisky, protože cena oděvu je vyšší než mezní náklady na výrobu oděvu. Firmy zvětšují tržní nabízené množství oděvů nad QO^* . Oděvní firmy potřebují ke zvětšení tržního nabízeného množství oděvů zaměstnat větší množství krejčovské práce. Protože růst ceny oděvu zvýšil příjem

z mezního produktu krejčovské práce nad mzdu za krejčovskou práci wK^* (cf. levý dolní graf v obrázku 7.1), chtějí oděvní firmy větší množství krejčovské práce než LK^* , a to množství krejčovské práce LK' . Tržní poptávka oděvních firem po krejčovské práci roste z LDK na LDK' .

Obrázek 7.1 Celková nerovnováha

Protože domácnosti při mzdě wK maximalizují svoje pracovní přebytky, nabízejí krejčovskou práci jenom v množství LK . Protože při mzdě wK převyšuje poptávané množství krejčovské práce nabízené množství krejčovské práce ($LK' > LK$), je na trhu s krejčovskou prací nedostatek krejčovské práce a trh s krejčovskou prací se dostal do nerovnováhy.

Mzda za krejčovskou práci roste nad wK . Tím pádem se mzda za krejčovskou práci dostane nad velikost mezní újmy z krejčovské práce a domácnosti zvýší tržní nabízené množství krejčovské práce nad LK . Mzda za krejčovskou práci je rovněž vyšší než příjem z mezního produktu krejčovské práce a oděvní firmy již chtějí nižší množství práce než LK' .

Současně s růstem ceny oděvu klesá cena nábytku. Nábytkářské firmy již nemaximalizují svoje zisky, protože cena nábytku je nižší než mezní náklady na výrobu nábytku. Firmy snižují tržní nabízené množství nábytku pod QN . Nábytkářské firmy potřebují po snížení tržního nabízeného množství nábytku zaměstnat menší množství truhlářské práce. Protože pokles ceny nábytku snížil příjem z mezního produktu truhlářské práce pod mzdu za truhlářskou práci wT (cf. pravý dolní graf v obrázku 7.1), chtějí nábytkářské firmy menší množství truhlářské práce než LT , a to množství truhlářské práce LT' . Tržní poptávka nábytkářských firem po truhlářské práci klesá z LDT na LDT' . Protože domácnosti maximalizují při mzdě wT svoje pracovní přebytky při množství LT , které je větší než množství truhlářské práce poptávané nábytkářskými firmami (LT'), je na trhu s truhlářskou prací přebytek truhlářské práce a trh s truhlářskou prací se dostal do nerovnováhy.

Mzda za truhlářskou práci klesá pod wT . Tím pádem se mzda za truhlářskou práci dostane pod velikost mezní újmy z truhlářské práce. Aby domácnosti maximalizovaly svoje pracovní přebytky z truhlářské práce, snižují tržní nabízené množství truhlářské práce pod LT . Mzda za truhlářskou práci je rovněž nižší než příjem z mezního produktu truhlářské práce a nábytkářské firmy již chtějí větší množství práce než LT' .

Ceny a mzdy se současně mění až do okamžiku, kdy jsou všechny trhy současně v rovnováze. Jestliže jsou všechny trhy v ekonomickém systému současně v rovnováze, pak je celý ekonomický systém v rovnováze. Tuto rovnováhu nazývají ekonomové celková rovnováha.

Nové celkové rovnováhy dosáhne tržní ekonomický systém v okamžiku, kdy:

- se mezní užitečnost oděvů rovná ceně oděvů a mezní náklady na výrobu oděvů se rovnají ceně oděvů, domácnosti maximalizují svoje spotřebitelské přebytky z oděvů a firmy maximalizují svoje zisky z výroby oděvů a nabízené množství oděvů se rovná poptávanému množství oděvů;
- se mezní užitečnost nábytku rovná ceně nábytku a mezní náklady na výrobu nábytku se rovnají ceně nábytku, domácnosti maximalizují svoje spotřebitelské přebytky z nábytku a firmy maximalizují svoje zisky z výroby nábytku a nabízené množství nábytku se rovná poptávanému množství nábytku;
- se příjem z mezního produktu krejčovské práce rovná mzdě za krejčovskou práci a mezní újma z krejčovské práce se rovná mzdě za krejčovskou práci, domácnosti maximalizují svoje pracovníkové přebytky z krejčovské práce a firmy maximalizují svoje zisky z krejčovské práce a nabízené množství krejčovské práce se rovná poptávanému množství krejčovské práce;
- se příjem z mezního produktu truhlářské práce rovná mzdě za truhlářskou práci a mezní újma z truhlářské práce se rovná mzdě za truhlářskou práci, domácnosti maximalizují svoje pracovníkové přebytky z truhlářské práce a firmy maximalizují svoje zisky z truhlářské práce a nabízené množství truhlářské práce se rovná poptávanému množství truhlářské práce.

V tomto momentu se *všechny trhy současně nacházejí ve stavu rovnováhy*. Nová celková rovnováha tržního ekonomického systému se vyznačuje ve srovnání s celkovou rovnováhou před změnou spotřebitelských preferencí (dále jen stará celková rovnováha):

- vyšší rovnovážnou cenou oděvů a vyšším rovnovážným množstvím oděvů;
- nižší rovnovážnou cenou nábytku a nižším rovnovážným množstvím nábytku;
- vyšší rovnovážnou mzdou za krejčovskou práci a vyšším rovnovážným množstvím krejčovské práce;
- nižší rovnovážnou mzdou za truhlářskou práci a nižším rovnovážným množstvím truhlářské práce.

Přízpůsobení výroby spotřebitelským preferencím cenovými změnami

Na změnu spotřebitelských preferencí reagovaly trhy cenovými a mzdovými změnami. Změny cen zboží pobídly firmy, aby změnilly množství jednotlivých druhů zboží v souladu se změněnými spotřebitelskými preferencemi. Změny cen jednotlivých druhů práce zase pobídly domácnosti, aby změnilly nabízená množství práce v souladu se změněnými vyráběnými množstvími jednotlivých druhů zboží.

Efektivita tržního systému

Ve výše uvedeném příkladě s reakcí tržního ekonomického systému na změny spotřebitelských preferencí vedly změny cen zboží a práce k tomu, že firmy vyráběly zboží v takové druhové a množství struktuře, jakou preferovali spotřebitelé v domácnostech. Tak ceny „odpověděly“ na pomyslnou otázku *co* se má vyrábět.

Dokonalá konkurence zase tlačila firmy k hospodárnému užívání vzácných zdrojů ve výrobě zboží. Tak konkurence mezi firmami „odpověděla“ na pomyslnou otázku *jak* se mají hospodárně vyrábět jednotlivé druhy zboží za vzácných zdrojů.

Pracovníci, členové domácností, nakoupili jen taková množství zboží, na která jim stačil jejich peněžní příjem ve formě mezd za práci ve firmách. Přičemž množství zboží, které si jednotlivé domácnosti mohly zakoupit, se lišilo podle velikosti jejich produktivních zásluh na výrobě. Rozdílům ve velikosti produktivních zásluh odpovídaly rozdíly ve velikosti peněžních příjmů ve formě mezd. Tak konkurence mezi pracovníky na trhu prací „odpověděla“ na pomyslnou otázku *pro koho* se zboží vyráběla.

Jak už bylo uvedeno na začátku této kapitoly, pomyslné otázky *co*, *jak* a *pro koho* ukazují různé rozměry základního ekonomického problému společnosti. Jak souvisejí ony tři otázky s efektivním řešením základního ekonomického problému společnosti?

- (1) Jakmile domácnosti maximalizují svoje spotřebitelské přebytky, tak je vyřešen základní ekonomický problém společnosti v rozměru *co* se má vyrábět.

- (2) Jakmile firmy maximalizují svoje zisky z výroby zboží, tak je vyřešen základní ekonomický problém společnosti v rozměru *jak* se má vyrábět.
- (3) Jakmile domácnosti maximalizují svoje pracovnícké přebytky, tak je vyřešen základní ekonomický problém společnosti v rozměru *pro koho* se má vyrábět.

Nastanou-li jevy popsané v bodech 1 až 3 současně, pak tržní ekonomický systém řeší základní ekonomický problém společnosti *efektivně*. Ukazatelem této situace je celková rovnováha tržního ekonomického systému.

Příklad se změnou spotřebitelských preferencí oděvů a nábytku ukázal, že změna spotřebitelských preferencí způsobila neefektivitu: na trzích v ekonomickém systému nastaly po nějakou dobu nerovnováhy. Na tuto neefektivitu tržní ekonomický systém reagoval cenovými změnami, které vedly k přizpůsobení rozmístění jednotlivých druhů práce ve výrobě zboží v souladu se změněnými spotřebitelskými preferencemi. Práci, jeden ze vzácných zdrojů, přemísťoval *neosobní tržní mechanismus* poháněný jednak konkurencí mezi firmami a konkurencí mezi domácnostmi, jednak ekonomicky racionálním jednáním domácností a firem.

ČÁST II

STABILIZAČNÍ POLITIKA

Část II, nazvaná *Stabilizační politika*, hledá odpověď na pomyslnou otázku: Jak může stát intervenovat do nepříznivého vývoje národní ekonomiky? Při hledání odpovědi na tuto otázku pomůže analytický nástroj – *makroekonomický model národní ekonomiky*.

Model je zjednodušenou verzí reálného tržního ekonomického systému. Zjednodušení spočívá v odhlížení od vlastností skutečné národní ekonomiky, které nejsou důležité při hledání odpovědi na výše uvedenou analytickou otázku, která zní: Jak může stát intervenovat do nepříznivého vývoje národní ekonomiky?

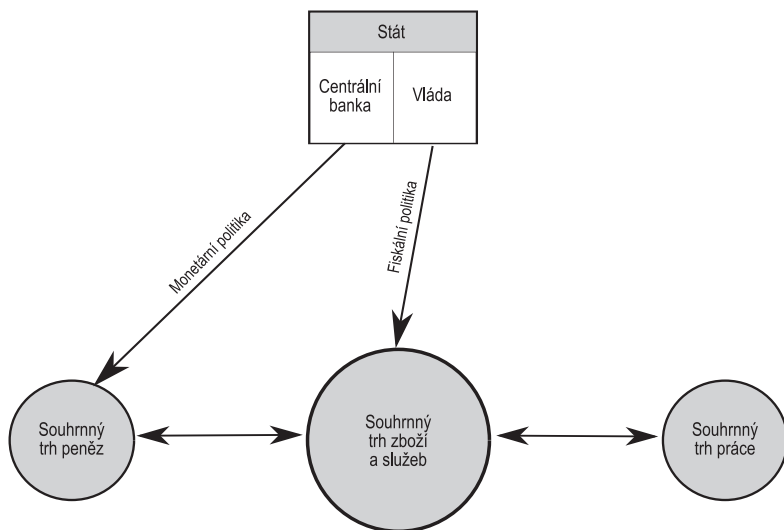
Národní ekonomika je souhrn ekonomiky státu, ekonomik nestátních neziskových organizací, ekonomik domácností a ekonomik firem na území určitého státu. V národní ekonomice převažují trhy nad administrativními příkazy státu a firemních managementů.

Makroekonomický je model proto, že jednotku zkoumání představuje národní ekonomika. Odpověď na výše uvedenou analytickou otázku je hledána pomocí vlastností národního hospodářství. Tyto makroekonomické vlastnosti či jevy jsou kvantitativně sledovány pomocí makroekonomických ukazatelů. Například produkční výkon národní ekonomiky kvantitativně ukazuje hrubý domácí produkt. Strukturu makroekonomického modelu ukazují obrázek 2 na následující straně.

Makroekonomický model ukazuje *uzavřenou národní ekonomiku* na území určitého státu. Uzavřenou proto, že tato národní ekonomika nemá žádné ekonomické vztahy (vývoz a dovoz zboží, odtok a přítok kapitálu) s národními ekonomikami jiných států. Makroekonomický model předpokládá *existenci státu*. Vláda vykonává státní správu na území státu a různé politiky. Vláda financuje svoje aktivity daněmi uvalenými na domácnosti a firmy. Další důležitou částí státu je centrální banka. Centrální banka na základě zákonem stanoveného monopolu vydává (emituje) a spravuje peníze na území státu.

Produkční výkon národní ekonomiky souvisí se situací na souhrnném trhu zboží a služeb. Kolik zboží a služeb chtějí lidé užít, to ukazuje agregátní poptávka. A velikost souhrnné či agregátní poptávky

(poptávka státu, všech domácností, všech firem a všech nestátních neziskových organizací) po všech zbožích a službách ovlivňuje situace na souhrnném trhu peněz v národní ekonomice (viz kapitola 8 *Agregátní poptávka*).

Obrázek 2 Makroekonomický model

Agregátní poptávka dává pomyslnou objednávku všem firmám v národní ekonomice na množství zboží a služeb, které mají být vyrobeny. Při výrobě zboží a služeb firmám vzniknou náklady na výrobní faktory. Většina těchto nákladů jde na vrub nákladů na práci. Jak velké budou náklady na práci, to závisí na míře využití pracovní síly v národní ekonomice a vývoji mezd. A kapitola 9 *Agregátní nabídka* ukazuje, že velikost souhrnné či agregátní nabídky tak souvisí se situací na souhrnném trhu práce (trh se všemi druhy práce v národní ekonomice). Cyklické kolísání produkčního výkonu národní ekonomiky v čase s sebou přináší ekonomické problémy: masovou nezaměstnanost nebo velkou inflaci. Potom stát intervenuje nástroji stabilizační politiky za účelem snížení nezaměstnanosti, nebo za účelem snížení inflace (viz kapitola 10 *Efekty stabilizační politiky*).

Protože při hledání odpovědi na výše uvedenou analytickou otázku (Jak může stát intervenovat do nepříznivého vývoje národní ekonomiky?) hraje roli čas, zahrnuje makroekonomický model časovou dimenzi v podobě krátkého období, středního období a dlouhého období. *Krátké období* (asi několik roků) se vyznačuje změnami produkčního výkonu národní ekonomiky z jednoho roku na druhý rok, které jsou primárně vedeny změnami agregátní poptávky po zbožích a službách. *Střední období* (asi jedno desetiletí) ukazuje jiný obrázek. Produkční výkon národní ekonomiky je určen primárně agregátní nabídkou: danou výrobní kapacitou plynoucí z velikosti pracovní síly, z velikosti kapitálové zásoby a ze stavu technologie. *Dlouhé období* (asi polovina století a více) představuje časový interval, ve kterém za velikostí produkčního výkonu národní ekonomiky stojí změny velikosti produkční kapacity národní ekonomiky. Může se změnit velikost pracovní síly v národní ekonomice nebo zásoba kapitálu v národní ekonomice nebo technologie.

8. AGREGÁTNÍ POPTÁVKA

Cílem této kapitoly je vysvětlit:

- vztahu mezi produktem, cenovou hladinou a peněžní zásobou, který je ztělesňován agregátní poptávkou;
- grafického symbolu agregátní poptávky — křivky AD;
- činitelů ovlivňujících výši jednotlivých výdajových složek agregátní poptávky.

Peněžní zásoba a výdaje na produkt

Firmy v krátkém období stanovují cenovou hladinu (souhrn všech cen zboží) v závislosti na velikosti vyrobeného produktu (podrobněji v následující kapitole 9). A na výši cenové hladiny závisí velikost produktu nakoupeného domácnostmi, firmami a státem (dále jen „ekonomické subjekty“). Velikost této poptávky se dá měřit velikostí výdajů na nákup produktu. Tento nakoupený produkt pak ekonomické subjekty užijí ke svým účelům, třeba k uspokojení potřeb členů domácnosti apod. Proto se nakoupený produkt nazývá „užitý produkt“.

Peníze plní nejenom funkci platebního prostředku, ale také funkci uchovatele hodnoty v čase. Lidé drží peníze, aby je po nějaké době použili jako platidlo při nákupu zboží (cf. rám 8.1). Ekonomické subjekty však mohou uchovávat hodnotu i v jiných formách majetku, například ve zlatých špercích nebo v dluhopisech. Ekonomické subjekty mohou přeměnit jiný majetek, kterým nelze platit, na peníze a tím udržovat zásobu peněz na žádoucí výši. To je důvod, proč dáváme v analýze vztahu mezi cenovou hladinou a produktem přednost peněžní zásobě před příjmem. Skutečnosti uvedené pro jednotlivce v rámu 8.1 můžeme zobecnit na všechny ekonomické subjekty v národní ekonomice. Velikost peněžní zásoby v držení ekonomických subjektů lze měřit peněžním měřítkem a výsledkem měření je *nominální peněžní zásoba* v národní ekonomice. Nebo lze velikost peněžní zásoby, kterou drží ekonomické subjekty, měřit množstvím zboží, jež lze koupit při daných cenách všeho zboží a služeb (neboli při dané cenové hladině) za no-

minální peněžní zásobu. Tentokrát je výsledkem měření *reálná peněžní zásoba* v národní ekonomice. Vztahy mezi nominální peněžní zásobou (symbol M), reálnou peněžní zásobou (symbol m) a cenovou hladinou (symbol P) ukazuje následující rovnice.

$$m = M/P$$

Rám 8.1 Nominální peněžní zásoba a reálná peněžní zásoba

Pan Ručička si vydělá u firmy Nebozízek 20 000 Kč měsíčně. Mzda je mu vždy vyplacena k desátému dni následujícího měsíce. Pan Ručička nevydává celý svůj měsíční příjem, ihned jak jej obdrží, na nákup zboží, ale vydává jej postupně celý měsíc. Po výplatě mzdy je peněžní zásoba pana Ručičky největší a zmenšuje se až do následujícího výplatního termínu. Peněžní zásoba měřená penězi – nominální peněžní zásoba – činí na začátku měsíce oněch výše zmíněných 20 000 Kč. Cenová hladina zboží, které pan Ručička kupuje, byla na začátku měsíce na úrovni 1. Uběhne půl roku a pan Ručička má na začátku měsíce pořád nominální peněžní zásobu ve výši 20 000 Kč. Ale cenová hladina se zvýšila na 1,05. Tuto skutečnost pan Ručička pozná z toho, že za stejnou nominální peněžní zásobu nakoupí méně zboží. Před půl rokem činila jeho reálná peněžní zásoba $20\,000/1 = 20\,000$.

Nyní činí pouze $20\,000/1,05 = 19\,047$. Pan Ručička si nyní koupí menší spotřební koš.

Pak růst cenové hladiny vede, při dané nominální peněžní zásobě v národní ekonomice, ke snížení reálné peněžní zásoby v národní ekonomice a snížení reálné peněžní zásoby vede k poklesu výdajů na produkt a snížení užitého produktu.

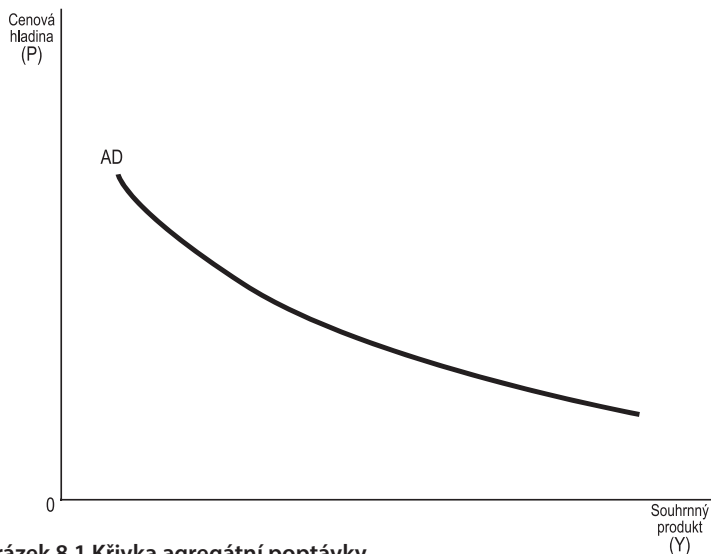
$$P \uparrow \Rightarrow Y \downarrow$$

Snížení cenové hladiny vede, při dané nominální peněžní zásobě v národní ekonomice, ke zvýšení reálné peněžní zásoby v národní ekonomice a zvýšení reálné peněžní zásoby vede k růstu výdajů na produkt a růstu užitého produktu.

$$P \downarrow \Rightarrow Y \uparrow$$

Tudíž *vztah mezi cenovou hladinou a užitým produktem je nepřímou úměrný*. Nepřímou úměrný vztah mezi cenovou hladinou a užitým souhrnným produktem nazývají ekonomové agregátní poptávka. Křivka AD – grafický symbol agregátní poptávky – je tudíž klesající (obrázek 8.1).

Agregátní poptávka ukazuje závislost (užitého) produktu na cenové hladině při určité nominální zásobě peněz v národní ekonomice. Velikost nominální zásoby peněz je určována situací na trhu peněz v národní ekonomice. Nominální peněžní zásoba svazuje agregátní poptávku se situací na trhu peněz v národní ekonomice. Totiž při dané nominální zásobě peněz v národní ekonomice růst cenové hladiny snižuje reálnou zásobu peněz a následně snižuje výdaje na produkt a užitý produkt klesá; pokles cenové hladiny zvyšuje reálnou zásobu peněz a následně zvyšuje výdaje na produkt a užitý produkt roste. Změna reálné zásoby peněz v národní ekonomice představuje mechanismus, který spojuje cenovou hladinu nepřímou úměrně s užitým produktem. Skrze tento mechanismus je v závislosti na úrovni cenové hladiny určena velikost užitého produktu.

Obrázek 8.1 Křivka agregátní poptávky

Výdajové složky agregátní poptávky

Pro pochopení, proč agregátní poptávka kolísá a jak mění stabilizační politika velikost agregátní poptávky (cf. kapitola 10), se jeví důležitým popis jednotlivých výdajových složek užitého produktu – spotřeby, investic a vládních výdajů. (Od zahraničních ekonomických vztahů makroekonomický model odhlíží, proto zde není mezi výdaji čistý vývoz.) Užitý produkt (Y) se pak skládá (ve vzorci níže symbol \equiv) ze spotřebních výdajů (C), investičních výdajů (I) a vládních výdajů (G).

$$Y \equiv C + I + G$$

Spotřební výdaje

Příjmy plynou domácnostem za produktivní služby zdrojů ve výrobě zboží (mzdy, renty, úroky, zisky). Další pramen příjmu pro domácnosti představují sociální dávky od státu. Stát vyplácí domácnostem peníze ze státního rozpočtu na základě zákona. Protože členové domácností obdrží od státu peníze bez protislužby (neprodávají státu ani zboží, ani služby), nazývají se tyto částky *transfery*. Stát domácnostem jednou rukou dává a druhou rukou bere. Část svých příjmů odvedou domácnosti státu ve formě daní z příjmu. Domácnosti pak mohou použít za účelem nákupu zboží příjem, který jim zůstane po přičtení transferů a odečtení daní. Příjem, který domácnostem zůstal po odvodu daní a příjmu transferů, nazývají ekonomové *disponibilní příjem*. Pro jednoduchost výkladu shrneme daně a transfery do jedné veličiny, a to do čisté daně. Čistou daň vypočítáme tak, že od daně odečteme transfery.

Rám 8.2 Míra úspor

Měsíční disponibilní příjem domácnosti Homolkových činí 10 000 tolarů. Z této částky Homolkovi utratí měsíčně 8 000 tolarů za nákup spotřebního zboží a 2 000 tolarů uspoří na budoucí výdaje. Míra úspor domácnosti Homolkových činí $2\,000/10\,000 = 0,2$.

Disponibilní příjem domácností v národní ekonomice pak vypočítáme tak, že od příjmů, které domácnostem plynou ve formě mezd, rent, úroků a zisků, odečteme čistou daň. Ale domácnosti mohou svoje

disponibilní příjmy použít nejen na nákup zboží a služeb – mohou část z nich uspořit. Podíl úspor na disponibilním příjmu ukazuje *míra úspor* (rám 8.2). Tudíž při dané výši čisté daně a dané míře úspor závisí výše spotřebních výdajů na výši disponibilního důchodu. Vzrostou-li za těchto podmínek disponibilní příjmy domácností (*DI*), pak vzrostou spotřební výdaje domácností (*C*). A sníží-li se disponibilní příjmy domácností, pak se sníží spotřební výdaje domácností. Výše spotřebních výdajů domácností tedy přímo úměrně závisí na výši jejich disponibilních příjmů.

$$DI \uparrow \Rightarrow C \uparrow ; DI \downarrow \Rightarrow C \downarrow$$

Jestliže výše daní a transferů stanovuje parlament a vláda, pak změna míry úspor odráží změnu v preferencích členů domácností. V rozhodování členů domácností o výši úspor hraje z ekonomických faktorů nejvýznamnější roli výše úrokové míry. Totiž podle úrokové míry se vypočítá částka, kterou dostanou domácnosti navíc k uspořené částce. Tato částka navíc se nazývá úrok (rám 8.3). Zvýší-li se úroková míra (*i*), pak se stane pro domácnosti spoření přitažlivějším a domácnosti uspoří větší části svých disponibilních příjmů. Změní se struktury disponibilních příjmů domácností v národní ekonomice, což ukazuje růst míry úspor (*s*). Při dané velikosti disponibilních příjmů úspory vzrostou na úkor spotřebních výdajů.

$$i \uparrow \Rightarrow s \uparrow \Rightarrow C \downarrow$$

Snížení úrokové míry má opačný efekt – odrazuje domácnosti od spoření a domácnosti mohou zmenšit uspořené části svých disponibilních příjmů ve prospěch spotřebních výdajů.

$$i \downarrow \Rightarrow s \downarrow \Rightarrow C \uparrow$$

Vztah mezi úrokovou mírou a spotřebními výdaji domácností je nepřímou úměrný. Velikost spotřebních výdajů domácností tedy ovlivňují dvě ekonomické veličiny: velikost disponibilních příjmů domácností přímo úměrně a velikost úrokové míry nepřímou úměrně.

Investiční výdaje

Domácnosti nejen nakupují zboží běžné spotřeby, ale vydávají část svých disponibilních příjmů na pořízení zboží dlouhodobé spotřeby, zejména na nákup bytů, obytných domů, chat, garáží apod. Firmy nakupují nejen nemovitosti, ale také kapitálové zboží (například stroje), aby s jejich pomocí mohly vyrábět zboží. Takové výdaje domácností a firem nazýváme investice. Jelikož drtivá většina investic připadá na firmy, omezím se při výkladu činitelů ovlivňujících výši investic pouze na firmy.

Firmy mohou vydat na investice část svých příjmů z prodeje zboží. Čím více zboží firmy prodají, tím větší příjmy mají a tím více mohou investovat. Množství firmami prodaného zboží a služeb v národní ekonomice ukazuje užitéj produkt, který jsem už výše označil symbolem Y .

Rám 8.3 Úrok a úroková míra

Domácnost Homolkových má úspory v hodnotě 10 000 tolarů uloženy v bance na termínovaném účtu s roční dobou splatnosti. Roční úroková míra je 5 %. Roční úrok pak činí 500 tolarů.

Investiční výdaje jsem výše označil písmenem I . Jestliže rostou firemní příjmy z prodeje vyrobeného zboží (ukazuje je Y), pak v národní ekonomice rostou investiční výdaje.

$$Y \uparrow \Rightarrow I \uparrow$$

Jestliže firemní příjmy z prodeje zboží klesají, pak se v národní ekonomice snižují investiční výdaje.

$$Y \downarrow \Rightarrow I \downarrow$$

Firmy se při financování svých investic neomezují velikostí vlastního příjmu a vypůjčují si, zejména od bank, peníze na investice. Banky firmám účtují cenu za poskytnutou půjčku, kterou je úrok. Na základě úrokové míry banky vypočítají firmám úrok z nesplacené půjčené částky. Firmy pak bance splácejí vypůjčenou částku a úrok. Firmy financují splátky z příjmů za prodej zboží, které vyrobily pomocí kapitálu, na

něž si půjčily. Proto firmy při plánování investic zvažují výši úrokové míry a výši příjmů z plánované investice. Jestliže příjmy z plánované investice nejsou dostatečně vysoké, pak firmy plánovanou investici neuskuteční. Zvýšili se úroková míra, pak firmy uskuteční méně investic. A to z toho důvodu, že po zvýšení úrokové míry příjem z některých zamýšlených investic nestačí na pokrytí nákladů souvisejících se splácením úvěru a úroku. A platí to také naopak: sníží-li se úroková míra, pak firmy uskuteční více investic, protože příjmy z části plánovaných investic se po snížení úrokové míry stanou dostatečně vysokými, aby pokryly splácení úvěru a platbu úroku. Takže: snížení úrokové míry (i) vede ke zvýšení investičních výdajů (I) v národní ekonomice.

$$i \downarrow \Rightarrow I \uparrow$$

A zvýšení úrokové míry vede ke snížení investičních výdajů v národní ekonomice.

$$i \uparrow \Rightarrow I \downarrow$$

Vztah mezi úrokovou mírou a investičními výdaji je nepřímý úměrný. Velikost investičních výdajů ovlivňují dvě důležité veličiny: velikost firemních příjmů z prodeje zboží a služeb (Y) přímo úměrně a velikost úrokové míry (i) nepřímou úměrně.

Vládní výdaje

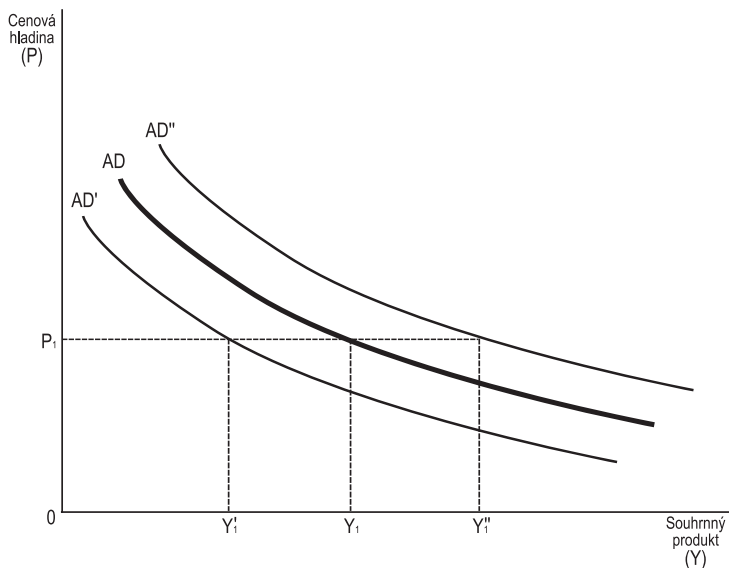
Vládní výdaje na zboží a služby tvoří jednu z výdajových položek státního rozpočtu. Výdaje na zboží a služby zahrnují, mimo jiné, financování produkce veřejných služeb nebo platy státních zaměstnanců apod. Vláda rozhoduje o výdajích na nákup zboží a služeb politicky a ekonomické faktory hrají v jejím rozhodování podružnou roli. Stav národní ekonomiky vyjádřený makroekonomickými veličinami používá vláda jako podklad k sestavení státního rozpočtu na daný rok. Samotné určení druhů rozpočtových výdajů a příjmů a jejich výše se odehrává politickým vyjednáváním. Státní rozpočet České republiky sestavuje Ministerstvo financí ČR. K návrhu státního rozpočtu se pak vyjadřují ostatní ministerstva. Dohodne-li se vláda, pak postoupí návrh státního

rozpočtu do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Výši vládních výdajů na zboží a služby tudíž ovlivňují jiné než ekonomické faktory, a to zejména faktory politické.

Změna agregátní poptávky

Minulý oddíl popisoval jednotlivé složky užitého produktu. Jinými slovy, minulý oddíl se prvotně zaměřil na popis struktury užitého produktu. Předminulý oddíl si všímal nepřímo úměrného vztahu mezi cenovou hladinou a užitým produktem, který se nazývá agregátní poptávka. Tento nepřímo úměrný vztah ukazuje, že vzroste-li cenová hladina, pak se užitý produkt sníží, a sníží-li se cenová hladina, pak se užitý produkt zvýší. *Graficky se změna velikosti užitého produktu způsobená změnou velikosti cenové hladiny znázorňuje jako posun po křivce AD* (cf. obrázek 8.1). V tomto případě hovoříme o změně užitého produktu.

O změně agregátní poptávky hovoříme, jestliže se *při určité cenové hladině* mění velikost užitého produktu. Jinak řečeno, mění se výše

Obrázek 8.2 Posun křivky agregátní poptávky

výdajů na produkt *při stejné cenové hladině*. Tudíž cenová hladina není tím činitelem, který změnu výdajů na produkt způsobil. Za změnou výše výdajů na produkt stojí jiné faktory. Které faktory to jsou?

- *Úroková míra*, která ovlivňuje investiční výdaje. Výše úrokové míry je určena na souhrnném trhu peněz. Jestliže se úroková míra sníží, pak se zvýší investiční výdaje. A růst investičních výdajů vede k růstu agregátní poptávky. Jestliže úroková míra vzroste, pak se investiční výdaje sníží a snížení investičních výdajů vede k poklesu agregátní poptávky.
- *Daň z příjmu a transfery*. Zvýšení daně z příjmu snižuje disponibilní příjem domácností a následně snižuje spotřební výdaje domácností. Snížení spotřebních výdajů vede k poklesu agregátní poptávky. Snížení daně z příjmů vede přes růst spotřebních výdajů v konečném důsledku k růstu agregátní poptávky. Zvýšení transferů z veřejných rozpočtů, zvláště sociálních dávek, zvýší disponibilní příjmy a spotřební výdaje domácností. Agregátní poptávka roste. Snížení transferů vede ke snížení agregátní poptávky.
- *Vládní výdaje na zboží*. Růst vládních výdajů na zboží vede k růstu agregátní poptávky a snížení vládních výdajů na zboží způsobí snížení agregátní poptávky.

Obrázek 8.2 ukazuje grafické znázornění změny agregátní poptávky. Snížení agregátní poptávky vystihuje posun křivky agregátní poptávky z AD na AD' . Užitý produkt se při dané cenové hladině P_1 snížil z Y_1 na Y_1' . Růst agregátní poptávky ukazuje posun křivky agregátní poptávky z AD na AD'' . Užitý produkt se při dané cenové hladině P_1 zvýšil z Y_1 na Y_1'' .

* * *

Jestliže se mění velikost užitého produktu pro určitou úroveň cenové hladiny, pak jde o změnu agregátní poptávky. Tuto změnu velikosti užitého produktu z povahy věci způsobují jiné faktory než cenová hladina. Jedním z těchto faktorů může být změna výše úrokové míry, nebo změna výše daně z příjmu nebo transferů nebo změna výše vládních výdajů na zboží.

9. AGREGÁTNÍ NABÍDKA

Cílem této kapitoly je vysvětlení:

- stanovení nominálních mezd mzdovými tvůrci;
- promítnutí změny průměrné nominální mzdy do změny cenové hladiny;
- vztahu mezi vyrobeným produktem a cenovou hladinou, který ztělesňuje agregátní nabídka.

Tato kapitola je věnována agregátní nabídce. Agregátní nabídka ukazuje souvislost mezi velikostí vyrobeného produktu v národní ekonomice a úrovní cenové hladiny. Firmy využívají ve výrobě produktu zásobu výrobních faktorů v národní ekonomice. Výrobním užitím výrobních faktorů vznikají firmám náklady. Aby se firmám výroba produktu vyplatila, musejí prodejní ceny přinejmenším pokrýt výrobní náklady. Protože největší podíl na celkových nákladech mají náklady na práci, omezí se následující výklad pouze na vztah mezi vyrobeným produktem, náklady na práci a cenovou hladinou.

Souhrnný trh práce a jeho rovnováha

Souhrnným trhem práce rozumíme trh se všemi druhy práce v národní ekonomice. Nabídka všech druhů práce je limitována velikostí pracovní síly. A svou početností pracovní síla závisí jak na početnosti populace žijící na území státu, tak na věkové struktuře této populace. *Pracovní sílu* pak tvoří ta část z populace starší 14 let, která je ekonomicky aktivní. Ekonomicky aktivní populace – pracovní síla národní ekonomiky – nemusí být zcela zaměstnaná. Vždy je část pracovní síly nezaměstnaná. Snižování agregátní poptávky, doprovodné omezení výroby zboží a služeb a propouštění zaměstnané pracovní síly vede k nezaměstnanosti. Změna struktury vyráběných zboží a služeb se současnými změnami struktury poptávek po různých druzích práce způsobuje nezaměstnanost. Jak v prvním případě cyklické nezaměstnanosti, tak v druhém případě strukturální nezaměstnanosti

byly příčiny nezaměstnanosti ekonomické. Za nezaměstnaností však mohou stát příčiny mimoekonomické. Nezaměstnanost způsobenou mimoekonomickými příčinami nazýváme *přirozenou nezaměstnaností*. Přirozeně nezaměstnanou pracovní sílu tvoří lidé (cf. rám 9.1), kteří spadají do následujících kategorií.

Rám 9.1 Přirozeně nezaměstnaní lidé

Jana před dvěma dny ukončila zaměstnání ve firmě sídlící v Břeclavi. Našla si totiž zaměstnání o stovky kilometrů jinde, v Ústí nad Labem. Do nového zaměstnání má nastoupit za dva týdny. Do té doby si chce také přestěhovat svůj majetek z Břeclavi do Ústí nad Labem, přihlásit se k trvalému pobytu v Ústí nad Labem, přihlásit se k lékaři v novém bydlišti apod. Jana je po dobu čtrnácti dnů nezaměstnaná.

Vilibald je svobodný, bezdětný třicátník a většinu času tráví zábavou s kamarády. Na finanční výdaje související s jeho životním stylem mu stačí příjmem ze sociálních dávek a příjmy z příležitostných prací „na černo“. Vilibald je ochoten opustit svůj milovaný životní styl a nastoupit do zaměstnání jedině v případě, že mzda bude vyšší než 12 000 tolarů měsíčně. Přitom průměrná měsíční mzda v národní ekonomice je 6 000 tolarů a nejvyšší mzda, kterou Vilibaldovi nějaká firma nabídla, byla 8 000 tolarů měsíčně. To je pořád pro Vilibalda málo, takže se rozhodne raději pro nezaměstnanost.

Cecil je od narození slepý. Vinou slepoty se Cecilovi neotvírá téměř žádná námezdní práce ve firmě, kterou by mohl zastávat. Tudíž firmy nechtějí z tohoto důvodu Cecila zaměstnat.

- *Mění zaměstnání* a jsou po nějakou dobu nezaměstnaní;
- Dále to jsou lidé, pro které jsou podle jejich *subjektivního soudu* mzdy příliš nízké, aby se jim vyplatilo námezdně pracovat;
- Konečně další kategorii představují lidé s *fyzickými a psychickými znevýhodněními*, která jim znemožňují námezdní zaměstnání prostřednictvím trhu práce.

Souhrnný trh práce zahrnuje pestrou paletu jednotlivých druhů prací. V souladu s poměry na souhrnném trhu práce ve skutečné ekonomice předpokládáme v modelovém souhrnném trhu práce, že většina mezd za jednotlivé druhy práce není určena trhem, ale je stanovena mzdovými tvůrci. Dále v modelovém souhrnném trhu práce předpo-

kládáme, že většina mezd je stanovena dopředu na delší období (půl roku až rok) a smluvna písemnou, právně vymahatelnou smlouvou.

Rám 9.2 Individuální vyjednávání o mzdě

Pan Radomír Skála je špičkovým fotbalovým hráčem, jehož přítomnost na hřišti významně zlepšuje vyhlídky mužstva na výhru v zápase. Soupeřovi útočníci jej nemají rádi, protože je většinou obere o míč. Kdežto obránce Silvestra Máslo mají soupeřovi hráči v oblíbě – obejít ho s míčem je lehký úkol. Oba obránci, Skála a Máslo, hrají za fotbalový klub Sebereflexe. Na sklonku herní sezóny vždy přichází čas vyjednávání o hráčských platech na příští sezónu. Hráči vyjednávají s vedením fotbalového klubu v čele s panem Desiderem Supervizorem. Pan Skála si je vědom svých hráčských kvalit a vnese požadavek na zvýšení svého platu na příští sezónu o 25 %. Pan Máslo je skromnější, neboť ví, že není tak dobrým hráčem jako pan Skála, ale současně považuje za spravedlivé, aby se zvýšily platy všem hráčům klubu Sebereflexe, a požaduje pro sebe zvýšení platu o 10 %. Vedení fotbalového klubu Sebereflexe ví, že hráče kvalit pana Skály jen tak lehce nesežene, a přistoupí na jeho požadavek a je otevřeno případnému dalšímu vyjednávání s panem Skálou. Protože fotbalistů kvalit pana Másla je dostatek a řada z nich hledá členství ve fotbalovém klubu, je pan Máslo z pohledu vedení klubu a pana Supervizora lehce nahraditelný. Tudíž vedení klubu Sebereflexe na požadavek pana Máslo nepřistoupí a dál s ním nevyjednává.

Rám 9.3 Kolektivní vyjednávání o mzdě

Pan Máslo si postěžuje na poměry v klubu Sebereflexe panu Janu Bleskovi, útočníkovi z fotbalového klubu Rutina. Pan Blesk reaguje na stesky pana Máslo: „No jo, to je tím, že nejsi členem hráčské odborové organizace. U nás je většina hráčů členem odborové organizace Podprůměr a průměr, jenom největší hráčské hvězdy jsou mimo. Kdyby nebyly odborové organizace, bralo by vedení klubu vážně jenom hvězdy a na nás by jenom štekli, ať jsme zticha. Takhle odborová organizace Podprůměr a průměr, sdružující hráče ze všech fotbalových klubů národní ligy, může pohrozit stávkou. Zkrátka, jestliže páni z vedení nepřistoupí na naše požadavky a nechtějí s odboráři jednat, pak nebudou hráči hrát, následně nebudou mít kluby tržby ze vstupného a reklamy. To už pány funkcionáře donutí brát nás vážně.“ „Aha,“ povzdychne si pan Máslo, „jak se mám do odborové organizace Podprůměr a průměr přihlásit?“

Kdo jsou mzdoví tvůrci, aktéři trhu práce, kteří mohou stanovovat mzdu za práci? Především pracovníci s *jedinečnou kvalifikací a schopnostmi*, kteří jsou obtížně nahraditelní jinými pracovníky, nemusejí pasivně pracovat za danou mzdu, ale mohou s firmami o mzdě za svou práci vyjednávat. Fiktivní ukázka v rámu 9.2 dokumentuje okolnosti, jež některým pracovníkům dovolují se zaměstnavateli o mzdě vyjednávat. Rám 9.2 také ukazuje, že v národní ekonomice jsou někteří pracovníci, kteří nemohou o svých mzdách s firmami vyjednávat a musí mzdy brát takové, jaké jsou. Tito pracovníci se nacházejí v postavení mzdových příjemců.

Organizovanost (rám 9.3) pracovníků zvyšuje jejich tržní podíl na nabídce práce a tím pádem také zvyšuje ekonomickou moc organizovaných pracovníků. V národních ekonomikách s vysokou organizovaností pracovníků v odborech, se zvyšuje vyjednávací síla odborových organizací vůči firmám při vyjednávání o mzdách. Aby firmy mohly zvýšit množství práce a následně výrobu, jsou nuceny ve značné míře přistoupit na podmínky odborově organizovaných pracovníků. Jinak řečeno, firmy jsou nuceny zaplatit odborově organizovaným pracovníkům vyšší mzdu, než jakou by byly ochotny za jiných okolností zaplatit.

Firmy mohou dobrovolně platit mzdy, které jsou vyšší než tržní, nebo které jsou vyšší než momentální produktivita práce zaměst-

Rám 9.4 Sebereflexe si chce udržet Skálu

Národní ekonomika prosperuje a je to také znát na růstu tržeb fotbalových klubů. V případě fotbalového klubu Sebereflexe ke všemu přistupuje skutečnost, že řada diváků „chodí na Skálu“. Obránce Radomír Skála nejen efektivně brání soupeřovým hráčům ve vstřelení branky, ale také přitahuje pozornost veřejnosti, což se příznivě promítá do hospodaření fotbalového klubu Sebereflexe. Za této situace majitel klubu pan Dezider Supervizor přesvědčí vedení klubu, aby schválilo zvýšení platu panu Skálovi o 30 %. Přitom pan Supervizor argumentuje hrozbou ze strany ostatních fotbalových klubů. Nebezpečně si počínají zejména funkcionáři fotbalového klubu Rutina, kteří se snaží nalákat pana Skálu do svého klubu s příslibem platu vyššího o 20 %. A co lehce podprůměrný hráč stejného klubu, pan Máslo? V jeho případě nemá pan Supervizor obavy, že by jej přetáhl jiný fotbalový klub, takže pro něj zvýšení platu nenavrhne.

nanců. Firmy k tomu vede snaha udržet si kvalifikované a produktivní pracovníky. A to nejen v době rostoucí poptávky po pracovní síle v národní ekonomice (rám 9.4), ale také v době klesající poptávky po pracovní síle. Pro firmy není ekonomicky výhodné propustit vysoce kvalifikovaného a produktivního pracovníka adaptovaného na chod firmy a pak po čase v případě potřeby najmout na stejné pracovní místo jiného pracovníka. Najít vhodného pracovníka a adaptovat jej znamená totiž vynaložit čas, úsilí (firemních personalistů) a peníze. Proto si firmy pro ně cenné pracovníky drží a součástí této snahy je stabilizace výše mezd těchto pracovníků bez ohledu na momentální situaci na souhrnném trhu práce.

Mzdy, které stanovují mzdoví tvůrci se nazývají nominální mzdy. Kupní sílu, to je množství zboží, které lze při daných cenách koupit za nominální mzdy, ukazují reálné mzdy. Při výpočtech a ve vzorcích ukazuje na makroekonomické úrovni (tedy za celou národní ekonomiku) souhrn stanovených nominálních mezd *průměrná nominální mzda* (symbol W). Výši cen veškerého zboží a služeb v národní ekonomice ukazuje cenová hladina (symbol P). A kupní sílu průměrné nominální mzdy v národní ekonomice pak ukazuje průměrná reálná mzda v národní ekonomice (symbol w).

$$w = W/P$$

Jak stanovují mzdoví tvůrci nominální mzdy za jednotlivé druhy práce? A jak se stanovení jednotlivých nominálních mezd promítne do výše průměrné nominální mzdy v národní ekonomice? Pracovníci, mzdoví tvůrci, se snaží stanovit nominální mzdu tak, aby se v příštím kalendářním roce změnila stejně jako cenová hladina. Jedině tak se nesníží pracovníkům reálná mzda. Vývoj výše cenové hladiny v příštím roce pracovníci odhadují na základě svých zkušeností s vývojem cenové hladiny v minulém roce. Jestliže byl v minulosti jejich odhad správný a *očekávaná cenová hladina* se shodovala se skutečnou cenovou hladinou, pak se reálná mzda nesnížila. Proto nemají pracovníci důvod měnit velikost cenové hladiny, kterou očekávají příští rok. Tudíž i příští rok očekávají stejné zvýšení cenové hladiny jako v minulém roce a snaží se na příští rok zvýšit nominální mzdy stejně jako očekávaný růst cenové hladiny (cf. rám 9.5). Protože byla na příští rok

zvýšena průměrná nominální mzda při stejné velikosti vyrobeného produktu, vzrostou firmám náklady na výrobu stejného množství produktu. Hrozí, že vinou růstu mzdových nákladů se firmám sníží jejich zisky. Protože se většina firem ve skutečné ekonomice nachází v postavení cenových tvůrkyň, a tento předpoklad přeneseme do našeho makroekonomického modelu, firmy zabrání poklesu svých zisků zvýšením cen zboží a služeb. To se v celé národní ekonomice projeví růstem cenové hladiny. Cenová hladina vzroste příští rok stejně, jako vzroste průměrná nominální mzda v národní ekonomice.

Jestliže jsou cenová očekávání mzdových tvůrců správná, pak je stanovena reálná mzda, při které je na souhrnném trhu práce přirozená nezaměstnanost. Co když cenová očekávání nejsou správná? Může se třeba stát, že cenová očekávání jsou podhodnocená. V tomto případě je skutečná cenová hladina vyšší než očekávaná cenová hladina. Za vyšší úrovní skutečné cenové hladiny mohl stát růst vyrobeného produktu. A na tento případ se nyní podíváme.

Rám 9.5 Cenová očekávání a reálná mzda

Cenová hladina vzrostla v minulém roce tak, jak pracovníci očekávali, tedy o 5 %. Na základě tohoto cenového očekávání pracovníci minulý rok zvýšili nominální mzdu také o 5 %. Protože v minulém roce nominální mzda vzrostla stejně jako cenová hladina, zachovala si reálná mzda z pohledu pracovníků žádoucí velikost. Pracovníci tedy nemají důvod měnit na příští rok svá cenová očekávání.

Vyrobený produkt, mzdové náklady a cenová hladina

Vzrostla agregátní poptávka a firmy v národní ekonomice zvětšily vyrobený produkt (symbol Y). Firmy nejdříve zaměstnávaly více stávající zaměstnance a až pak nabíraly další zaměstnance. Rostla zaměstnanost a současně klesala nezaměstnanost. Klesající nezaměstnanost znamenala pro zaměstnané pracovníky nižší pravděpodobnost nezaměstnanosti a pro nezaměstnané pracovníky znamenala vyšší pravděpodobnost zaměstnanosti. Tato situace na souhrnném trhu práce posilovala postavení mzdových tvůrců pracovníků vůči firmám při vyjednávání

o nominálních mzdách. Klesající nezaměstnanost snížila počet volných pracovníků mzdových příjemců na souhrnném trhu práce. Výše zmíněné větší vytížení stávajících zaměstnanců zvýšilo jejich nominální mzdy o přesčasové a výkonnostní příplatky. Noví *zaměstnanci mzdoví tvůrci* si díky lepší vyjednávací pozici vyjednali vyšší nominální mzdy. Novým *zaměstnancům mzdovým příjemcům* zvyšovaly firmy nominální mzdy, protože těchto pracovníků na souhrnném trhu práce postupně ubývalo a firmy se je snažily přilákat. Tyto právě zmíněné okolnosti zvýšily průměrnou nominální mzdu v národní ekonomice. Firmám rostly mzdové náklady více, než jim rostly jejich příjmy z prodeje vyrobeného produktu. Hrozilo snížení firemních zisků. Firmy, cenové tvůrkyňe, zabránily snížení svých zisků zvýšením cen zboží a služeb a cenová hladina se zvýšila (symbol P). Růst vyrobeného souhrnného produktu se tedy prostřednictvím poklesu nezaměstnanosti a růstu průměrné nominální mzdy promítl do růstu cenové hladiny.

$$Y \uparrow \Rightarrow P \uparrow$$

Co se dělo s cenovou hladinou, jestliže se snížila agregátní poptávka? Snížila se agregátní poptávka a firmy v národní ekonomice zmenšují vyrobený produkt. Firmy snižují náklady na práci nejdříve zastavením nábory zaměstnanců, potom nižším vytížením stávajících zaměstnanců a nakonec propouštěním zaměstnanců. Snižovala se zaměstnanost a současně rostla nezaměstnanost. Rostoucí nezaměstnanost znamenala pro zaměstnané pracovníky vyšší pravděpodobnost nezaměstnanosti a pro nezaměstnané pracovníky znamenala nižší pravděpodobnost zaměstnanosti. Tato situace na souhrnném trhu práce oslabovala postavení *pracovníků mzdových tvůrců* vůči firmám při vyjednávání o nominálních mzdách. Rostoucí nezaměstnanost zvýšila počet volných *pracovníků mzdových příjemců* na souhrnném trhu práce. Výše zmíněné nižší vytížení stávajících zaměstnanců snížilo jejich nominální mzdy o přesčasové a výkonnostní příplatky. *Zaměstnanci mzdoví tvůrci* si vinou horší vyjednávací pozice vyjednali nižší nominální mzdy. *Zaměstnancům mzdovým příjemcům* firmy snižovaly nominální mzdy, protože těchto pracovníků na souhrnném trhu práce postupně přibývalo a firmy jich měly dostatek. Tyto právě zmíněné okolnosti snížily průměrnou nominální mzdu v národní ekonomice.

Firmám klesaly mzdové náklady. Pokles mzdových nákladů firmám umožnil podpořit váznoucí odbyt zboží a služeb snížením cen a cenová hladina klesala. Snížení vyrobeného souhrnného produktu se tedy prostřednictvím růstu nezaměstnanosti a snížení průměrné nominální mzdy promítlo do poklesu cenové hladiny.

$$Y \downarrow \Rightarrow P \downarrow$$

Agregátní nabídka

Tento přímo úměrný vztah mezi vyrobeným produktem a cenovou hladinou se nazývá *agregátní nabídka*. Změna produktu však vede k různě velkým změnám cenové hladiny. Důvodem jsou různé poměry na souhrnném trhu práce. Tyto různé situace na souhrnném trhu práce odděluje přirozená nezaměstnanost. Produkt, který firmy v národní ekonomice vyrobí při přirozené nezaměstnanosti, se nazývá *přirozený produkt*. Obrázek 9.1 ukazuje křivku agregátní nabídky (symbol AS).

Při vyrobeném produktu vyšším, než je přirozený produkt, je nezaměstnanost nižší než přirozená nezaměstnanost. Na souhrnném trhu práce není volná pracovní síla a *souhrnný trh práce je napjatý*. Takže změna velikosti vyrobeného produktu způsobí velkou změnu průměrné nominální mzdy. Třeba zvýšení vyrobeného produktu z přirozeného produktu Y_n na Y^* (obrázek 9.1) se děje při nedostatku volné pracovní síly na souhrnném trhu práce. Firmy zvětšují vyrobený produkt větším vytižením stávajících zaměstnanců a v menší míře náborem dobrovolně nezaměstnaných (cf. rám 9.6). Nízká nezaměstnanost posiluje vyjednávací pozici pracovníků mzdových tvůrců. Větší vytižení, „lanaření“ dobrovolně nezaměstnaných a lepší vyjednávací pozice pracovníků mzdových tvůrců tlačí průměrnou nominální mzdu nahoru. Čím více je souhrnný trh práce napjatější, tím větší je tlak na růst průměrné nominální mzdy. Tuto skutečnost ukazuje v obrázku 9.1 strmý průběh křivky AS pro vyrobené produkty, které jsou větší než přirozený produkt (Y_n).

Jeli nezaměstnanost vyšší než přirozená nezaměstnanost, pak je na souhrnném trhu práce dostatek volné pracovní síly a *souhrnný trh práce je volný*. Tudíž změna velikosti vyrobeného produktu způsobí

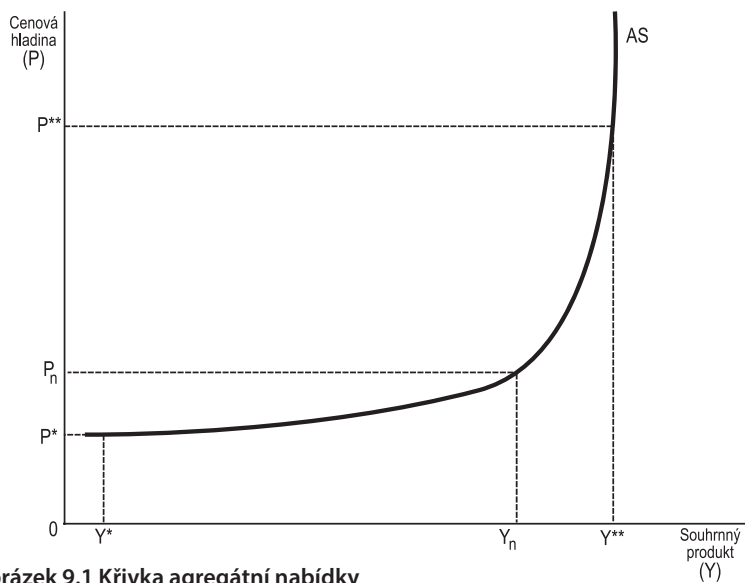
malou změnu průměrné nominální mzdy. Třeba snížení vyrobeného produktu z Y_n na Y^* (obrázek 9.1) se děje při dostatku volné pracovní síly na souhrnném trhu práce. Firmy snižují vyrobený produkt nejdříve menším vytížením stávajících zaměstnanců a pak teprve propouštěním zaměstnanců. Vysoká nezaměstnanost oslabuje vyjednávací pozici *pracovníků mzdových tvůrců*. Menší vytížení, horší vyjednávací pozice *pracovníků mzdových tvůrců* a dostatek nezaměstnaných *pracovníků mzdových příjemců* stahuje průměrnou nominální mzdu dolů. Průměrná nominální mzda však klesá málo. Proč?

1. Protože přesčasové a výkonnostní příplatky nemají velký podíl na průměrné nominální mzdě a jejich snížení tak nevede k velkému snížení průměrné nominální mzdy.
2. Firmy propouštějí nejdříve nejméně kvalifikované a nejméně výkonné pracovníky, jejichž nominální mzdy jsou podprůměrné.
3. Firmy nesnižují nominální mzdy pracovníkům s vysokou kvalifikací a vysokým výkonem, jejichž odchod by byl pro firmy ekonomicky nevýhodný.

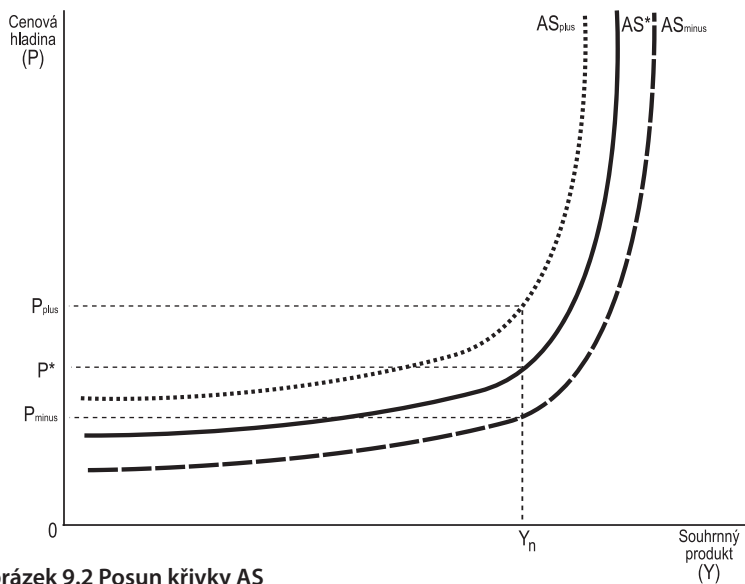
Rám 9.6 Vilibald námezdně pracuje

Firma Nádhera potřebuje rozšířit výrobu. Naráží však na nedostatek volných pracovníků na trhu práce. Firma Nádhera se obrátí na úřad práce a dostane od něj tip na pana Vilibalda. Firma Nádhera kontaktuje Vilibalda s nabídkou zaměstnání za 11 000 tolarů měsíčně. Tato mzda však nepřevyšuje nejnižší měsíční mzdu, ze kterou by byl pan Vilibald ochoten námezdně pracovat. Taková mzda se nazývá vymíněná mzda. Personalista firmy Nádhera se již cíleně ptá pana Vilibalda na jeho vymíněnou mzdu. Od pana Vilibalda se personalista dozví, že jeho vymíněná mzda činí 12 000 tolarů měsíčně. Po krátkém rozhovoru je pan Vilibald ochoten námezdně pracovat pro firmu Nádhera za měsíční mzdu 15 000 tolarů.

Čím volnější je souhrnný trh práce, tím menší je pokles průměrné nominální mzdy. Tuto skutečnost ukazuje v obrázku 9.1 plochý průběh křivky AS pro vyrobené produkty, které jsou menší než přirozený produkt (Y_n).

Obrázek 9.1 Křivka agregátní nabídky

Obrázek 9.2 Posun křivky AS

Agregátní nabídka ukazuje závislost cenové hladiny na vyrobeném produktu při určité nezaměstnanosti pracovní síly v národní ekonomice. Velikost nezaměstnanosti je určována situací na souhrnném trhu práce. Změna velikosti nezaměstnané pracovní síly v národní ekonomice představuje mechanismus, který spojuje vyrobený produkt přímo úměrně s cenovou hladinou. Skrze tento mechanismus je v závislosti na úrovni vyrobeného produktu firmami určena úroveň cenové hladiny.

Změna agregátní nabídky

Minulý oddíl popisoval stanovení průměrné nominální mzdy v situaci, kdy se mění produkt a nezaměstnanost. Jinak řečeno, průměrná nominální mzda byla stanovena v reakci na změnu velikosti vyrobeného produktu a nezaměstnanosti při daných cenových očekáváních. Jestliže mzdoví tvůrci svá cenová očekávání mění, pak se stanovení jiné průměrné nominální mzdy promítá do změny cenové hladiny *pro danou velikost vyrobeného produktu*. Jak se promítne oprava cenových očekávání do změny cenové hladiny? Dejme tomu, že cenová hladina byla v minulém roce vyšší než očekávaná cenová hladina. Mzdoví tvůrci zjišťují, že jejich cenová očekávání byla chybná. Tudíž opravují svá cenová očekávání směrem nahoru. V příštím roce očekávají vyšší růst cenové hladiny, než očekávali v minulém roce. Podle této vyšší očekávané cenové hladiny mzdoví tvůrci stanoví průměrnou nominální mzdu tak, aby vzrostla stejně jako očekávaná cenová hladina. Takže průměrná nominální mzda stanovená na příští rok vzrostla na základě opravené vyšší očekávané cenové hladiny při dané velikosti vyrobeného produktu. Firmám se zvýšily náklady na práci vynaloženou na výrobu daného produktu, aniž by se změnily příjmy z prodeje tohoto produktu. Hrozí, že se firmám sníží jejich zisky. Protože většina firem v národní ekonomice má možnost ovlivňovat ceny svých výrobků, firmy čelí snížení svých zisků zvýšením cen zboží a služeb. A cenová hladina roste. Vzorec níže ukazuje, že vzroste-li při dané nezaměstnanosti a daném vyrobeném produktu očekávaná cenová hladina (P^e), pak se zvýší cenová hladina (P).

$$P^e \uparrow \Rightarrow P \uparrow$$

Obrázek 9.2 ukazuje dopad zvýšení očekávané cenové hladiny na cenovou hladinu posunem křivky agregátní poptávky doleva nahoru z AS^* na AS_{plus} . Zvýšení očekávané cenové hladiny vedlo pro vyrobený produkt Y_n k růstu cenové hladiny z P^* na P_{plus} .

Nyní prozkoumejme případ, kdy cenová hladina byla v minulém roce nižší než očekávaná cenová hladina. Mzdoví tvůrci zjišťují, že jejich cenová očekávání byla chybná. Tudíž opravují svá cenová očekávání směrem dolů. V příštím roce očekávají pokles cenové hladiny. Podle této nižší očekávané cenové hladiny mzdoví tvůrci stanou nižší průměrnou nominální mzdu. Takže průměrná nominální mzda stanovená na příští rok klesne na základě opravené nižší očekávané cenové hladiny při dané velikosti vyrobeného produktu. Firmám se sníží náklady na práci vynaloženou na výrobu daného produktu, aniž by se změnily příjmy z prodeje tohoto produktu. Protože firmy chtějí zvýšit prodaná množství zboží a služeb, mohou díky snížení nákladů na práci snížit ceny zboží a služeb. A cenová hladina klesá. Vzorec níže ukazuje, že klesne-li při dané nezaměstnanosti a daném vyrobeném produktu očekávaná cenová hladina (P^e), pak se sníží cenová hladina (P).

$$P^e \downarrow \Rightarrow P \downarrow$$

Obrázek 9.2 ukazuje dopad snížení očekávané cenové hladiny na cenovou hladinu posunem křivky agregátní poptávky doprava dolů z AS^* na AS_{minus} . Snížení očekávané cenové hladiny vedlo pro vyrobený produkt Y_n k poklesu cenové hladiny z P^* na P_{minus} .

* * *

10. EFEKTY STABILIZAČNÍ POLITIKY

Cílem této kapitoly je vysvětlení:

- cílů stabilizační politiky;
- působení fiskálních a monetárních nástrojů na agregátní poptávku;
- krátkodobých a střednědobých efektů stabilizační politiky.

Ekonomický cyklus a cíle stabilizační politiky

Ekonomický cyklus představuje podstatnou vlastnost národní ekonomiky, ve které převládá tržní systém. Jinak řečeno, ekonomický cyklus je průvodním jevem fungování tržního ekonomického systému v čase. Navzdory tomu, že nelze ekonomický cyklus eliminovat bez eliminace vlastního tržního systému, snaží se vlády a centrální banky do ekonomického cyklu zasahovat. Tyto zásahy jsou vedeny snahou zmírnit negativní dopady ekonomického cyklu.

Jestliže je snížení produktu velké a nezaměstnanost vysoká a navíc tato situace trvá dlouho, vzniká jak ekonomický problém, tak sociální problém. Ekonomický problém spočívá v plýtvání pracovní silou. Část pracovní síly národní ekonomiky zahálí, nevytváří produkt. Ztráta peněžního příjmu a chudoba, ztráta sociálních kontaktů a psychické strádání nezaměstnaných pracovníků jsou nejvážnějšími sociálními důsledky recese. Za těchto okolností občané a politikové považují ekonomické a sociální důsledky recese za veřejné problémy, do kterých by vláda měla intervenovat vhodnými politikami. V případě ekonomických důsledků recese má státní intervence podobu makroekonomické stabilizační politiky; v případě sociálních důsledků recese na sebe bere státní intervence podobu sociální politiky.

Expanze na první pohled nepůsobí dojmem problematické fáze ekonomického cyklu. Co by mohlo být cílem vládního zásahu? V expanzi společně s oživením ekonomické aktivity roste cenová hladina. Růst cenové hladiny se může po dobu trvání expanze zrychlovat. Tudíž inflace se zvětšuje a současně se umocňují její negativní dopady. První negativní dopad souvisí s očekáváním při směně, která je rozložená v delším časovém období. Takovou směnou může být půjčka popsaná

v rámu 10.1. Jestliže lidé vůbec nepočítají s inflací, nebo očekávají menší inflaci, než je skutečná inflace, pak na tom někteří nezasloužené vydělají a jiní nezasloužené prodělají. Protože takový přesun bohatství nesouvisí s individuálním produktivním úsilím, působí na lidi demotivačně a odrazuje je od používání peněz jako spolehlivého uchovatele hodnoty v čase.

Rám 10.1 Robinson půjčuje Pátkovi

Pátek si vypůjčí od Robinsona na konci roku 1999 100 robinsonských dolarů (zkratka RD) na jeden rok s roční úrokovou mírou 1 %. V následujícím roce 2000 však došlo na Robinsonově ostrově k inflaci a roční míra inflace činila 7 %. S inflací ani Robinson, ani Pátek před rokem nepočítali, domnívali se, že ceny budou za rok stejné. Jak ovlivnila inflace Robinsonův příjem a Pátkův příjem? Podívejme se nejdříve na Pátka. Pátek si mohl po vypůjčení RD 100 na konci roku 1999 za ně koupit, buď 20,8 kokosového ořechu, nebo 7,1 ryby. Po roce vrátí Pátek Robinsonovi dlužnou částku RD 100 a roční úrok z této částky RD 1. Robinson si může na konci roku 2000 koupit za RD 101, buďto 20,2 kokosového ořechu, nebo 6,7 ryby. Inflace snížila kupní sílu robinsonského dolaru, takže se část důchodu přesunula od věřitele (Robinson) k dlužníkovi (Pátek). Proč? S nadsázkou si lze tuto událost ukázat v naturální (zbožové) podobě. Robinson půjčí Pátkovi na konci roku 1999 7,1 ryby a Pátek mu po roce vrátí jen 6,7 ryby. O čtyři desetiny ryby je Pátek bohatší a současně Robinson chudší.

Dalším negativním efektem velké inflace je mlhavá hranice mezi změnou relativních cen zboží na jedné straně a změnou cen všeho zboží na straně druhé, což narušuje tržní koordinaci ekonomických činností jednotlivců pomocí cen (cf. rám 10.2). Zejména firmy dostávají v cenových změnách nejednoznačné informace a mohou činit ekonomicky neracionální rozhodnutí o změně rozsahu výroby. Tím pádem některé firmy v národní ekonomice činí neefektivní rozhodnutí o využití výrobních faktorů a dochází k neefektivitě tržního ekonomického systému.

Jestliže v recesi vystupují do popředí veřejného zájmu ze strany vlády a centrální banky problémy spojené s masovou nezaměstnaností, pak v expanzi se do centra veřejného zájmu dostávají problémy spojené s velkou inflací. Protože vláda a centrální banka používají ke snižování nezaměstnanosti nebo inflace nástroje, kterými působí na

národní ekonomiku jako celek, nazývají ekonomové taková opatření *makroekonomická politika*. A protože makroekonomická politika stabilizuje národní ekonomiku tak, že zmírňuje recesi nebo expanzi, nazývá se *makroekonomická stabilizační politika*, v dalším textu jenom krátce *stabilizační politika*.

Rám 10.2 Výroba lodí a růst cen

První případ: Polynéský výrobce lodí pozoruje, že cena lodí a cena řeziva roste (z řeziva loďař vyrábí lodě), přičemž cena řeziva roste nepatrně, ale cena lodí výrazně. Znamená to, že roste poptávka po lodích? Nebo spolu s cenou lodí rostou ceny ostatních zboží, jiným slovy řečeno, rostou ceny všech zboží, tedy dochází k inflaci? Jestliže skutečně roste poptávka po lodích, pak se loďař chová racionálně, když nakoupí více řeziva a zvýší výrobu lodí. Jestliže se zvyšují ceny všeho zboží, pak nemá loďař racionální důvod k vyššímu nákupu řeziva a zvýšení výroby lodí. Zvyšovat výrobu by neměl, protože by další lodě pravděpodobně neprodal a utrpěl by ztrátu.

Druhý případ: polynéský loďař pozoruje, že cena lodí a cena řeziva roste, přičemž cena lodí pouze nepatrně a cena řeziva výrazně. Znamená růst ceny řeziva růst loďařových nákladů na výrobu lodí? Nebo pozoruje inflaci, tedy růst všech cen? V prvním případě by loďař omezil výrobu, neboť se vyšší cena řeziva promítne do vyšší ceny lodí a poptávající budou kupovat nižší množství, takže by bez snížení výroby některé lodě neprodal. V druhém případě (inlace) by loďař neměl vyráběné množství snižovat, protože rostou všechny ceny a může přenést vyšší cenu řeziva do vyšší ceny lodí.

Nezaměstnanost a expanzivní politika

Recese se vyznačuje klesajícím produktem a rostoucí nezaměstnaností pracovní síly. Cílem stabilizační politiky je zastavit růst nezaměstnanosti a následně nezaměstnanost snižovat. K naplnění tohoto cíle musí vláda a centrální banka podnítit zvýšení agregátní poptávky. Jaké má vláda nástroje ke zvýšení agregátní poptávky?

Vláda a fiskální expanze

Vláda může podnítit růst agregátní poptávky výdajovými a příjmovými položkami státního rozpočtu. Státní rozpočet představuje hlavní

nástroj vládní stabilizační politiky. Proto se vládní stabilizační politika nazývá *fiskální* (rozpočtová) *politika*. A protože v recesi je cílem fiskální politiky stimulace agregátní poptávky, je to fiskální expanze. Ovšem pozor: ne všechny položky státního rozpočtu může vláda použít ke stimulaci agregátní poptávky. Z těch vhodných položek to jsou na straně výdajů ze státního rozpočtu:

- *vládní výdaje na nákup zboží a služeb*, které jsou jednou z výdajových složek agregátní poptávky a tudíž ovlivňují agregátní poptávku přímo (cf. kapitola 8);
- *sociální transfery*, které ovlivňují spotřební výdaje v agregátní poptávce skrz disponibilní příjmy domácností (cf. kapitola 8).

Jak vypadá stimulace agregátní poptávky vládními rozpočtovými výdaji na zboží? Vláda zvýší rozpočtové výdaje na zboží. Protože vládní výdaje na zboží jsou jednou ze složek agregátní poptávky, vzroste agregátní poptávka nejprve o tyto výdaje. Agregátní poptávka však vzroste více. Totiž růst vládních výdajů na zboží a služby ovlivňuje ostatní výdajové složky agregátní poptávky. Firmy, které vyrobily zboží a prodaly je vládě, vyplatily z tržeb za toto zboží mzdy svým zaměstnancům. Tito zaměstnanci vydali část svých mezd na nákup spotřebního zboží. Firmy, které prodaly zboží vládě, potřebují zvýšit výrobní kapacity a část příjmů z prodeje zboží investují do pořízení nového výrobního zařízení (třeba do strojů). Tudíž kromě vládních výdajů také rostou spotřební výdaje domácností a investiční výdaje firem.

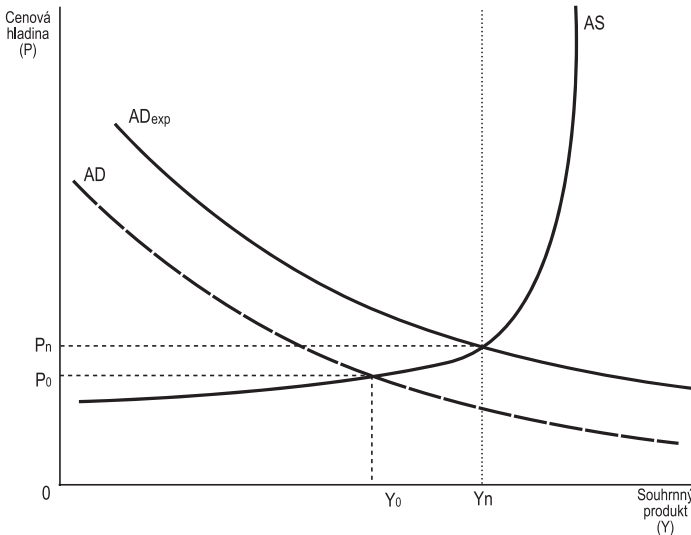
Jestliže se vláda rozhodne stimulovat agregátní poptávku zvýšením sociálních transferů, pak tyto transfery nejprve zvýší disponibilní příjmy domácností a následně zvýší spotřební výdaje domácností. Spotřební výdaje domácností jsou jednou ze složek agregátní poptávky. Růst spotřebních výdajů ovlivní z ostatních složek agregátní poptávky investiční výdaje (vládní výdaje na zboží ne, protože ty stanovuje svým rozhodnutím vláda). Protože díky vyšším spotřebním výdajům roste firmám odbyt zboží a příjmy z jeho prodeje, firmy mohou více investovat do nákupu strojů a budov. A agregátní poptávka roste.

Z příjmových položek státního rozpočtu může vláda použít pro stimulaci agregátní poptávky daně z příjmů a spotřební daně (dále pro jednoduchost jen daně). Tyto daně ovlivňují spotřební výdaje a investiční výdaje v agregátní poptávce skrz disponibilní příjmy domácností

a zisky firem (cf. kapitola 8). Fiskální expanze pomocí daní vypadá následovně. Vláda sníží daně, to vede ke zvýšení disponibilních příjmů domácností a následně ke zvýšení spotřebních výdajů domácností. Snížení daní rovněž zvýší firemní zisky a následně firmy zvýší investiční výdaje. A agregátní poptávka roste.

Centrální banka a monetární expanze

Agregátní poptávku nemusí v čase recese stimulovat pouze vláda, ale také centrální banka. Centrální banka je v České republice (skutečnost v roce 2012) státní organizací nezávislou na vládě. Centrální banka má zákonem daný monopol na nabídku peněz v národní ekonomice.

Obrázek 10.1 Expanzivní politika

A pomocí nabídky peněz může centrální banka ovlivňovat situaci na trhu peněz v národní ekonomice. Centrální banka vykonává *monetární* (peněžní) stabilizační politiku. Může centrální banka nějak podnítit růst agregátní poptávky? Jak vypadá monetární expanze?

Centrální banka zvýší nabídku peněz v národní ekonomice. To vede ke snížení úrokové míry. Nižší úroková míra pobídne firmy k vyšším

investičním výdajům. Firmy vyrábějící investiční zboží mají vyšší tržby z prodeje. Z těchto vyšších tržeb vyplácejí firmy vyšší mzdy svým zaměstnancům. Domácnosti zaměstnanců vydávají více na nákup spotřebního zboží. Rostou tržby firmám vyrábějícím spotřební zboží a také rostou mzdy zaměstnanců těchto firem. Rostou investiční výdaje a spotřební výdaje a tím pádem agregátní poptávka.

Efekty expanzivní politiky

Minulý oddíl ukázal nástroje, kterými může vláda nebo centrální banka podnítit růst agregátní poptávky. Rozbor působení fiskálních a monetárních nástrojů skončil u růstu agregátní poptávky. Obrázek 10.1 ukazuje růst agregátní poptávky posunem křivky AD na AD_{exp} . Posun křivky doprava nahoru ukazuje, že lidé jsou ochotni při cenové hladině P_0 zvýšit výdaje a nakupovat vyšší produkt než Y_0 . Firmy zvyšují výrobu produktu z Y_0 až na přirozený produkt Y_n a nabírají pracovníky. Nezaměstnanost a míra nezaměstnanosti se snižují. Protože ve výchozí situaci těsně před vykonáním expanzivní politiky byla nezaměstnanost vyšší než přirozená nezaměstnanost a souhrnný trh práce byl volný, nevede růst zaměstnanosti k velkému růstu průměrné mzdy v národní ekonomice (cf. kapitola 9 *Agregátní nabídka*). Tudíž firmy zvýší ceny jen mírně a cenová hladina roste mírně, z P_0 na P_n v obrázku 10.1. Ve srovnání s výchozí situací těsně před vykonáním expanzivní politiky vzrostl produkt, snížila se nezaměstnanost a cenová hladina vzrostla. Přestože růst cenové hladiny znamená inflaci a tedy nežádoucí efekt na národní ekonomiku, byl růst produktu a rovněž snížení nezaměstnanosti vyšší než růst cenové hladiny a celkový efekt expanzivních politik je tudíž kladný. Dosažení cíle – snížení míry nezaměstnanosti – bylo dosaženo za cenu mírné inflace. Přičemž cenová hladina vzrostla tak, jak mzdoví tvůrci očekávali.

Efekty „přestřelené“ expanzivní politiky

Co se stane, když vláda nebo centrální banka udělí agregátní poptávce další expanzivní stimul, aby bylo dosaženo nižší nezaměstnanosti, než je přirozená nezaměstnanost? Jaké budou efekty této přestřelené expanzivní politiky? Obrázek 10.2 ukazuje, že přestřelená expanzivní

politika zpočátku podnítila růst agregátní poptávky z AD_{exp} na $AD_{\text{exp}+}$, který byl doprovázen růstem produktu z přirozeného produktu Y_n na Y_1 . S růstem vyrobeného produktu se snižovala nezaměstnanost pod přirozenou nezaměstnanost a souhrnný trh práce byl napjatý. Rostl tlak na růst průměrné nominální mzdy v národní ekonomice (cf. kapitola 9) a rychle rostly náklady na práci. Firmy reagovaly na růst nákladů na práci zvýšením cen zboží a služeb a cenová hladina rostla z P_n na P_1 .

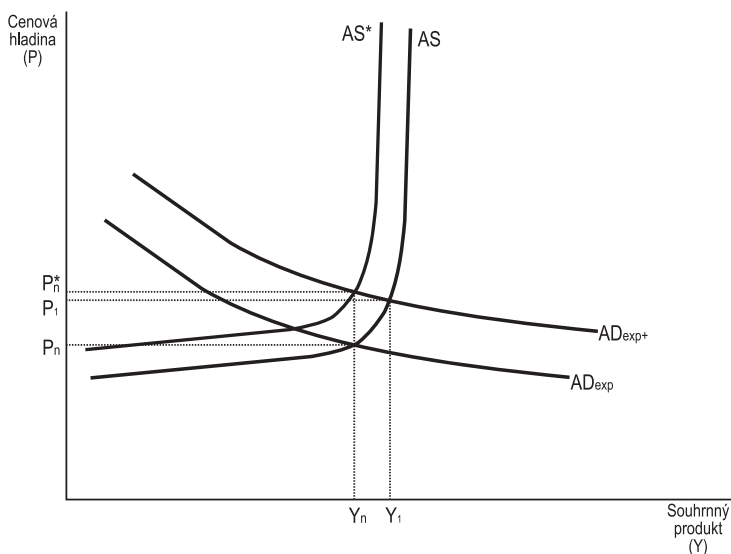
Cenová hladina P_1 byla vyšší než očekávaná cenová hladina. Totiž mzdoví tvůrci očekávali, že v minulém roce cenová hladina stoupne jenom na úroveň P_n . Pracovníci mzdoví tvůrci zvyšují svoje cenová očekávání a chtějí na příští rok podle tohoto vyššího cenového očekávání zvýšit průměrnou nominální mzdu při dané velikosti nezaměstnanosti a dané velikosti souhrnného produktu. Firmy se zdráhají na takové zvýšení průměrné nominální mzdy při stejném množství vynaložené práce přistoupit. Vyjednávání o výši průměrné nominální mzdy na příští rok se však odehrává při napjatém souhrnném trhu práce. Vyjednávací pozice pracovníků mzdových tvůrců je díky tomu silná, takže prosadí přes odpor firem na příští rok větší růst průměrné nominální mzdy. Tento růst průměrné nominální mzdy znamená pro firmy vyšší náklady na práci při dané velikosti produktu (při produktu Y_1 v obrázku 10.2). Při nezměněných příjmech tak hrozí snížení firemních zisků. Firmy cenové tvůrkyně zabrání snížení svých zisků zvýšením cen zboží a služeb. Jelikož většina firem v národní ekonomice se nachází v postavení cenových tvůrkyň, výsledkem je zvýšení cenové hladiny nad P_1 . Firmy jsou nyní ochotny vyrábět produkt Y_1 při vyšší cenové hladině než byla P_1 , což obrázek 10.2 ukazuje posunem křivky agregátní nabídky z AS na AS^* .

Mzdoví tvůrci opravují svá cenová očekávání metodou „pokus – omyl“. Tudíž mzdoví tvůrci nemusejí opravit svá cenová očekávání první rok správně a než „trefí“ očekávanou hladinu, může uplynout několik let. Těchto několik let vyplňuje střední období (cf. popis makroekonomického modelu v úvodu části II *Stabilizační politika*, výše). Opravování cenových očekávání se ve středním období projevuje postupným zvyšováním cenové hladiny. Rostoucí cenová hladina snižuje reálnou peněžní zásobu v národní ekonomice (cf. kapitola 8 *Agregátní poptávka*). Reálná hodnota peněžní zásoby v držení domácností, firem a vlády se snižuje. Domácnosti, firmy a vláda již nemohou vinou vyšší

cenové hladiny nakupovat produkt Y_1 , ale produkt nižší než Y_1 . Firmám se snižuje odbyt zboží, firmy omezují výrobu a propouštějí zaměstnance. Roste nezaměstnanost.

Mechanismem, který promítá změnu cenových očekávání do změny nezaměstnanosti a produktu, je změna reálné peněžní zásoby v národní ekonomice.

Obrázek 10.2 „Přestřelená“ expanzivní politika

Po celé střední období trvá opravování chybných cenových očekávání. Po stejnou dobu se také postupně snižuje agregátní nabídka. V obrázku 10.2 ukazuje agregátní nabídku na počátku středního období křivka AS a agregátní nabídku na konci středního období křivka AS^* . Snižování agregátní nabídky je doprovázeno růstem cenové hladiny, současným snižováním produktu a růstem nezaměstnanosti. Jakmile nezaměstnanost dosáhne přirozené nezaměstnanosti a souhrnný

trh práce přestane být napjatý, pak pomine tlak na růst průměrné nominální mzdy v národní ekonomice. Průměrnou nominální mzdu pak mzdoví tvůrci stanovují na příští rok na základě správně očekávané cenové hladiny (v obrázku 10.2 to je P_n). Firmy jednoduše promítnou růst nákladů na práci při výrobě přirozeného produktu do cen zboží a služeb. Firmy zvýší cenovou hladinu stejně, jako se zvýšila průměrná nominální mzda stanovená na základě správných cenových očekávání. Pokud se příští rok nezmění velikost souhrnného produktu a současně se nezmění nezaměstnanost, potom se bude příští rok shodovat cenová hladina s očekávanou cenovou hladinou. Cenová hladina se zvýší na očekávanou úroveň při přirozené nezaměstnanosti a přirozeném produktu.

Vláda a centrální banka krátkodobě (jeden rok až dva roky) expanzivní politikou snížily nezaměstnanost pod velikost přirozené nezaměstnanosti. Současně se však souhrnný trh práce stává napjatějším, cenová hladina roste stále rychleji a národní ekonomika je „přehřátá“. Tu začnou působit v národní ekonomice samoregulační mechanismy – zejména oprava cenových očekávání a změna velikosti reálné zásoby peněz v národní ekonomice. Samoregulační mechanismy dostanou národní ekonomiku na střednědobě udržitelné využívání pracovní síly, které odpovídá přirozené nezaměstnanosti, a také zvýší tempo ročního růstu cenové hladiny (zrychlí inflaci) ve středním období. Vláda a centrální banka mohou expanzivní politikou krátkodobě snížit nezaměstnanost pod přirozenou nezaměstnanost. Střednědobě však přizpůsobovací mechanismy národní ekonomiky zvyšují nezaměstnanost na velikost přirozené nezaměstnanosti. Jediným střednědobým efektem je zrychlení inflace – cenoví tvůrci zvyšují rok co rok cenovou hladinu při přirozené nezaměstnanosti a přirozeném produktu vyšším tempem, než zvyšovali cenovou hladinu před vykonáním expanzivní politiky. Pokud chce vláda snížit nezaměstnanost pod přirozenou nezaměstnanost, měla by snižovat přirozenou nezaměstnanost. Ovšem stimulační agregátní poptávky a současně poptávky po pracovní síle na souhrnném trhu práce nesnižuje přirozenou nezaměstnanost. Přirozenou nezaměstnanost snižují opatření směřující na nabídku pracovní síly na souhrnném trhu práce. Může to být například zvýšení pobídky k námezdní práci snížením sociálních dávek a zprísňením nároků na jejich výplatu; nebo podpora zaměstnávání zdravotně postižené pracovní síly apod.

Vláda a centrální banka mohou stabilizační politikou krátkodobě ovlivnit nezaměstnanost nebo cenovou hladinu; střednědobě mohou vláda a centrální banka stabilizační politikou ovlivnit pouze inflaci při přirozené nezaměstnanosti.

Inflace a restriktivní politika

Období expanze ekonomické aktivity v národní ekonomice se vyznačuje zvětšováním inflace a jejích negativních dopadů na národní ekonomiku (viz výše začátek této kapitoly). Cílem stabilizační politiky se stává zmenšení inflace. K dosažení tohoto cíle musí vláda a centrální banka snížit agregátní poptávku, jinak řečeno, musejí vykonat restriktivní politiku.

Vláda a fiskální restrikce

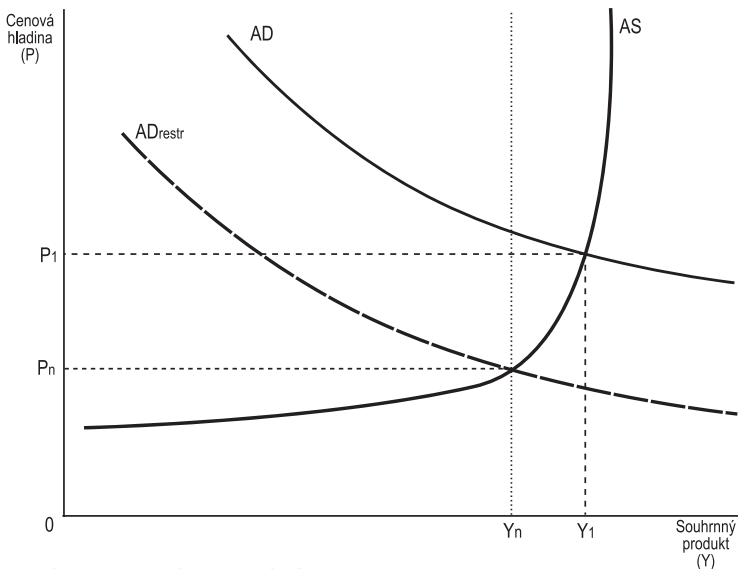
Vláda může ke snížení agregátní poptávky použít stejnou sadu fiskálních nástrojů jako ke stimulaci agregátní poptávky. Vykoná-li vláda fiskální restrikci pomocí vládních výdajů, pak je jejich působení na agregátní poptávku opačné než v případě fiskální expanze. Vláda sníží rozpočtové výdaje na nákup zboží a služeb. Agregátní poptávka nejprve klesne o tuto výdajovou složku. Tím se pokles agregátní poptávky nezastaví. Méně státních zakázek znamená nižší firemní příjmy z prodeje zboží. Firmy méně investují, investiční výdaje se snižují. Zaměstnanci firem si vydělají méně a někteří jsou dokonce propuštěni. Disponibilní příjmy domácností klesají a s nimi klesají spotřební výdaje domácností. Agregátní poptávka se snižuje.

Fiskální restrikce snížením sociálních transferů vede ke snížení disponibilních příjmů domácností a následně ke snížení spotřebních výdajů domácností. Agregátní poptávka se snižuje.

Konečně fiskální restrikce zvýšením daní sníží disponibilní příjmy domácností a pak spotřební výdaje domácností. Vyšší daně sníží firemní zisky, firmy méně investují do strojů a budov, investiční výdaje se snižují. Agregátní poptávka se snižuje.

Centrální banka a monetární restrikce

Centrální banka snižuje agregátní poptávku následovně. Centrální banka sníží nabídku peněz v národní ekonomice. To vede k růstu úrokové míry a ke zmenšení nominální peněžní zásoby v národní ekonomice. Vyšší úroková míra snižuje investiční výdaje (cf. kapitola 8 *Agregátní poptávka*). Snižují se také spotřební výdaje (zaměstnanci firem vyrábějících investiční zboží mají nižší příjmy). Agregátní poptávka se snižuje.

Obrázek 10.3 Restriktivní politika

Efekty restriktivní politiky

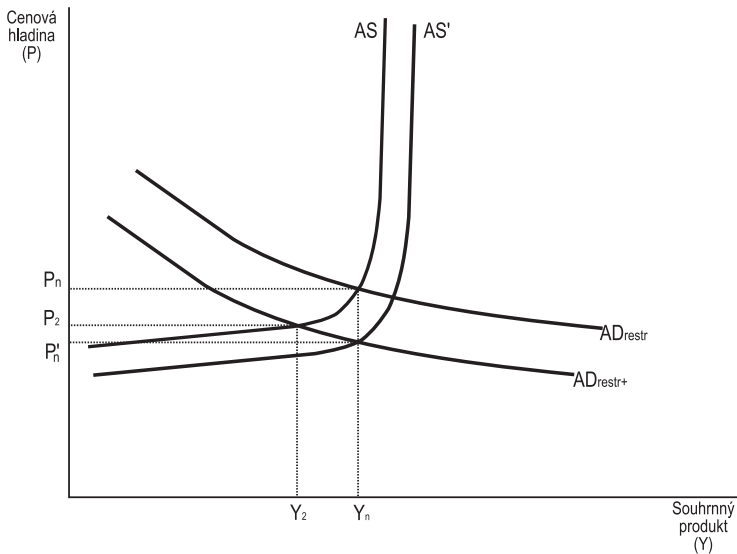
Rozbor působení restriktivních fiskálních a monetárních nástrojů skončil poklesem agregátní poptávky. Obrázek 10.3 ukazuje pokles agregátní poptávky posunem křivky AD na AD_{restr} . Posun křivky doleva dolů ukazuje, že lidé jsou ochotni při cenové hladině P_1 snížit výdaje a nakupovat nižší produkt než Y_1 . Firmy snižují výrobu produktu z Y_1 .

až na přirozený produkt Y_n a propouštějí pracovníky. Nezaměstnanost roste. Protože ve výchozí situaci těsně před vykonáním restriktivní politiky byla nezaměstnanost nižší než přirozená nezaměstnanost a souhrnný trh práce byl napjatý, vede pokles zaměstnanosti k velkému poklesu průměrné nominální mzdy v národní ekonomice (cf. kapitola 9 *Agregátní nabídka*). Velmi klesají náklady na práci a firmy značně snižují ceny zboží a služeb. Cenová hladina prudce klesá: z P_1 na P_n v obrázku 10.3. Ve srovnání s výchozí situací těsně před vykonáním restriktivní politiky se snížil produkt, nezaměstnanost vzrostla a cenová hladina se snížila. Přestože růst nezaměstnanosti znamená nežádoucí efekt pro národní ekonomiku, bylo snížení cenové hladiny (deflace) větší než růst nezaměstnanosti a celkový efekt restriktivních politik je tudíž kladný. Cíle (eliminace inflace) bylo dosaženo za cenu mírného zvýšení nezaměstnanosti. Přičemž snížení cenové hladiny bylo takové, jaké mzdoví tvůrci očekávali.

Efekty „přestřelené“ restriktivní politiky

Co se stane, když vláda nebo centrální banka udělí agregátní poptávce další restriktivní stimul, aby bylo dosaženo ještě nižší cenové hladiny? Jaké budou efekty této přestřelené restriktivní politiky? Obrázek 10.4 ukazuje, že přestřelená restriktivní politika zpočátku podnítila snížení agregátní poptávky z AD_{restr} na $AD_{\text{restr}+}$, které bylo doprovázeno snížením z přirozeného produktu Y_n na produkt Y_2 . Se snížením vyrobeného produktu rostla nezaměstnanost nad přirozenou nezaměstnanost a souhrnný trh práce byl uvolněný. Snižoval se tlak na růst průměrné nominální mzdy v národní ekonomice (cf. kapitola 9) a klesaly náklady na práci. Protože firmám klesaly tržby z prodeje, reagovaly za této situace firmy na pokles nákladů na práci snížením cen zboží a služeb a cenová hladina klesla z P_n na P_2 .

Cenová hladina P_2 byla nižší než očekávaná cenová hladina. Totiž mzdoví tvůrci v minulém roce očekávali vyšší cenovou hladinu na úrovni P_n . Pracovníci mzdoví tvůrci snižují svoje cenová očekávání. Vyjednávání o výši průměrné nominální mzdy na příští rok se však odehrává při volném souhrnném trhu práce. Vyjednávací pozice pracovníků mzdových tvůrců je vinou toho slabá a hrozba nezaměstnanosti je přinutí snížit na příští rok průměrnou nominální mzdu za

Obrázek 10.4 „Přestřelená“ restriktivní politika

stejně množství vykonané práce. Toto snížení průměrné nominální mzdy znamená pro firmy nižší náklady na práci při dané velikosti produktu (produkt Y_2 v obrázku 10.4). V situaci klesající agregátní poptávky a klesajících příjmů z prodeje zboží tak mohou firmy cenové tvůrkyňe zabránit snížení svých zisků snížením cen zboží a služeb. Protože většina firem v národní ekonomice se nachází v postavení cenových tvůrkyň, výsledkem je snížení cenové hladiny pod P_2 . Firmy nyní vyrábějí produkt Y_2 při nižší cenové hladině, než byla P_2 , což obrázek 10.2 ukazuje posunem křivky agregátní nabídky z AS na AS' .

Mechanismem, který promítá změnu cenových očekávání do změny nezaměstnanosti a produktu, je změna reálné peněžní zásoby v národní ekonomice.

Mzdoví tvůrci opravují svá cenová očekávání metodou „pokus – omyl“. Tudíž mzdoví tvůrci nemusejí opravit svá cenová očekávání první rok správně a než „treffi“ očekávanou cenovou hladinu, může uplynout několik let. Těchto několik let vyplňuje střední období. Opravování cenových očekávání se ve středním období projevuje postupným snižováním cenové hladiny. Klesající cenová hladina zvyšuje reálnou peněžní zásobu v národní ekonomice. Reálná hodnota peněžní zásoby v držení domácností, firem a vlády se zvyšuje. Domácnosti, firmy a vláda mohou díky většímu reálnému množství peněz nakupovat produkt větší než Y_2 . Firmám se zvyšuje odbyt zboží, firmy zvětšují výrobu a nabírají zaměstnance. V národní ekonomice klesá nezaměstnanost.

Po celé střední období trvá opravování chybných cenových očekávání. Po stejnou dobu také postupně roste agregátní nabídka. V obrázku 10.4 ukazuje agregátní nabídku na počátku středního období křivka AS a agregátní nabídku na konci středního období křivka AS'. Růst agregátní nabídky je doprovázen poklesem cenové hladiny, současným růstem produktu a snižováním nezaměstnanosti. Jakmile nezaměstnanost dosáhne přirozené nezaměstnanosti a souhrnný trh práce přestane být volný, pak pomine tlak na pokles průměrné nominální mzdy v národní ekonomice. Průměrnou nominální mzdu pak mzdoví tvůrci stanovují na příští rok na základě správně očekávané cenové hladiny (v obrázku 10.4 to je P_n'). Firmy zvýší cenovou hladinu stejně jako se zvýšila průměrná nominální mzda stanovená na základě správných cenových očekávání. Pokud se příští rok nezmění velikost souhrnného produktu a současně se nezmění nezaměstnanost, potom se bude příští rok shodovat cenová hladina s očekávanou cenovou hladinou.

Vláda a centrální banka krátkodobě (jeden rok až dva roky) restriktivní politikou snížily cenovou hladinu a současně zvýšily nezaměstnanost nad přirozenou nezaměstnanost. Pak začnou působit v národní ekonomice samoregulační mechanismy – zejména oprava cenových očekávání a změna velikosti reálné zásoby peněz v národní ekonomice. Samoregulační mechanismy jednak dostanou národní ekonomiku na střednědobě udržitelné využívání pracovní síly, které odpovídá přirozené nezaměstnanosti, jednak také sníží roční tempo růstu cenové hladiny (zpomalí inflaci) ve středním období. Vláda a centrální banka mohou zpomalit inflaci související se mzdovou tvorbou a cenovou

tvorbou na základě cenových očekávání pouze za cenu krátkodobého „zla“ v podobě růstu nezaměstnanosti nad přirozenou nezaměstnanost.

* * *

Vláda a centrální banka mohou stabilizační politikou krátkodobě ovlivnit nezaměstnanost nebo cenovou hladinu; střednědobě mohou vláda a centrální banka stabilizační politikou ovlivnit pouze inflaci při přirozené nezaměstnanosti.

REJSTŘÍK

agregátní nabídka 93
agregátní poptávka 83

celkové náklady 28
celkové náklady na práci 47
celkový příjem 29
celkový příjem z práce 55
celková rovnováha 72
celková užitečnost 17
celkové výdaje 17
celková újma z práce 54
cenová očekávání 97
cenový příjemce 29
cíle stabilizační politiky 105

čas odpracovaný 53
čas volný 54
čistá daň 86

disponibilní příjem 86
dlouhé období,
makroekonomické 81
dlouhé výrobní období 29
dokonalá konkurence 35, 61

efekty expanzivní politiky 110
efekty restriktivní politiky 115
ekonomicky racionální jednání
pracovníka 56
ekonomicky racionální jednání
spotřebitele 18
ekonomicky racionální jednání
výrobce 30

ekonomicky racionální jednání
zaměstnavatele 48
ekonomický cyklus 105
expanze 105

firemní nabídka zboží 32
firemní poptávka po práci 51
firemní produkt 43
fiskální expanze 107
fiskální restrikce 114
fixní náklady 28

individuální nabídka práce 59
individuální poptávka po zboží 23
investiční výdaje 88

krátké období,
makroekonomické 81
krátké výrobní období 29, 43
křivka agregátní nabídky 102
křivka agregátní poptávky 85

makroekonomický model 79
maximalizace pracovníckého
přebytku 57
maximalizace spotřebitelského
přebytku 21
maximalizace zisku 31
maximalizace zisku z práce 48
měřitelnost užitečnosti 16
mezní náklady 28
mezní náklady na práci 47
mezní produkt práce 45

- mezní příjem 30
- mezní příjem z práce 55
- mezní újma z práce 55
- mezní užitečnost 17
- mezní výdaje 18
- mikroekonomický model 11, 70
- míra úspor 87
- model 11, 70, 79
- monetární expanze 109
- monetární restrikce 115
- mzdoví příjemci 96
- mzdoví tvůrci 94

- nabídka práce 59
- nabídková přímka 33
- nabídka zboží 32
- náklady 26
- námezdní práce 53
- napjatý souhrnný trh práce 100
- národní ekonomika 79
- neomezené potřeby 69
- nominální mzda 97
- nominální peněžní zásoba 83

- očekávaná cenová hladina 97
- obnovení celkové rovnováhy 75
- obnovení tržní rovnováhy 39, 41, 65, 68
- oprava cenových očekávání 103

- poptávka po zboží 22
- poptávka po práci 51
- poptávková přímka 23
- pracovní síla 93
- pracovní přebytek 53
- produkční funkce 43
- průměrné náklady 28

- průměrné náklady na práci 47
- průměrný produkt práce 45
- přirozená nezaměstnanost 94
- příjem z celkového produktu práce 46
- příjem z mezního produktu práce 47
- příjem z průměrného produktu práce 47
- přímka nabídky práce 59
- přímka poptávky po práci 50

- reálná mzda 97
- reálná peněžní zásoba 84
- recese 105
- rovnovážná cena 36
- rovnovážné množství zboží 36

- souhrnný trh práce 93
- spotřebitel 15
- spotřebitelské preference 37
- spotřebitelský přebytek 19
- spotřební výdaje 86
- stabilizační politika 107
- střední období, makroekonomické 81

- technicky optimální kombinace vstupů 27, 45
- transfery 86
- tržní ekonomický systém 11
- tržní nabídka práce 60
- tržní nabídka zboží 33
- tržní nerovnováha 38, 41, 63, 66
- tržní poptávka po práci 51
- tržní poptávka po zboží 23
- tržní rovnováha 35

užitečnost 16	výrobní vstup 25, 43
užitý produkt 83	výrobní výstup 25, 43
újma z práce 54	vzácné zdroje 70
úrok 87	
úroková míra 87	základní ekonomický problém 11, 70
	změna agregátní nabídky 103
variabilní náklady 28	změna agregátní poptávky 90
vládní výdaje na zboží 89	
volný souhrnný trh práce 100	

MARTIN ŽIŽLAVSKÝ

FUNGOVÁNÍ TRŽNÍ EKONOMIKY A JEJÍ STABILIZACE

Redakční práce Lucie Mořkovská

Jazyková korektura Martin Doleček

Grafická úprava Kateřina Granátová

V roce 2014 vydala Masarykova univerzita,
Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno, www.muni.cz

1., elektronické vydání

www.spsp.fss.muni.cz

www.muni.cz/fss/research/projects/17423

ISBN 978-80-210-6581-9

Kniha *Fungování tržní ekonomiky a její stabilizace* se zabývá dvěma skupinami vybraných témat ekonomické teorie. První tematická skupina seznamuje čtenáře s fungováním tržního ekonomického systému při řešení základního ekonomického problému společnosti. Druhá tematická skupina seznamuje čtenáře s cíli, nástroji a efekty makroekonomické stabilizační politiky v uzavřené národní ekonomice.

*Publikace vychází v rámci projektu Inovací
bakalářských studijních programů k lepší zaměstnatelnosti,
CZ.1.07/2.2.00/28.0238.*

**muni
PRESS**

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ